

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα: Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας

ΠΤΥΧΙΑΚΗ

ΘΕΜΑ

**«Η συμμετοχή του πατέρα στο παιχνίδι και στις καθημερινές
δραστηριότητες των παιδιών»**

Φοιτήτρια: Ουζουνίδου Αλεξάνδρα- Ιωάννα

A.M. 20040

Εξεταστική Επιτροπή

**Μαριδάκη – Κασσωτάκη Αικατερίνη
Γεωργιτσογιάννη Ευαγγελία
Κουτρούμπα Κωνσταντίνα**

**Αθήνα
Σεπτέμβριος 2004**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	6 - 7

ΜΕΡΟΣ Α΄

Θεωρητικό

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Οικογένεια: Εννοιολογικές διασαφήσεις.

1.1. Ορισμός της οικογένειας.....	8
1.2. Ιστορική αναδρομή του θεσμού της οικογένειας.....	8 - 11
1.3. Μορφές οικογενειακής οργάνωσης.....	12 - 13
1.4. Λειτουργίες που επιτελεί η οικογένεια σε σχέση με το παιδί.....	13 - 15
1.5. Η κοινωνικοποιητική λειτουργία της οικογένειας.....	15 - 17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Πατρότητα: Εννοιολογικές διασαφήσεις.

2.1. Ο πατέρας μέσα στην οικογένεια.....	18 - 22
2.2. Οι πατρικοί ρόλοι.....	22 - 27
2.2.1. Ο ρόλος του πατέρα στη σημερινή οικογένεια.....	27 - 34
2.2.2. Ο «νέος» ρόλος του πατέρα στην κοινωνικοποίηση του παιδιού.....	35 - 37
2.2.3. Ο ρόλος του πατέρα ως συντρόφου του παιδιού στον ελεύθερο χρόνο.....	37 - 41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η σημασία του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού.

- 3.1. Η σπουδαιότητα του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού..42 - 46
- 3.2. Κατηγορίες παιχνιδιών.....46
 - 3.2.1. Το παιχνίδι της ασκήσεως.....46 - 47
 - 3.2.2. Το συμβολικό ή δραματικό παιχνίδι.....47 - 49
 - 3.2.2.1. Προσωπικό παιχνίδι.....49 - 50
 - 3.2.2.1. Προσωποποιητικό παιχνίδι.....50
 - 3.2.3. Το παιχνίδι των κανόνων.....50 - 52
- 3.3. Η θέση και η συμπεριφορά του παιδιού μέσα στο παιχνίδι σε σχέση με τους άλλους.....52 - 53
- 3.4. Παιδαγωγικά συμπεράσματα για το παιδικό παιχνίδι.....53 - 54
- 3.5. Το παιχνίδι μεταξύ παιδιού και πατέρα: Δεδομένα από τον ελληνικό χώρο.....55 - 59

ΜΕΡΟΣ Β΄

Εμπειρική έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Σκοπός, στόχοι και μεθοδολογία της έρευνας.

- 1.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....60
- 1.2. Δειγματοληψία-Περιγραφή του δείγματος.....60 - 62
- 1.3. Μεθοδολογία της έρευνας.....62 – 64

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Στατιστική ανάλυση.

2.1. Παρουσίαση και σχολιασμός των δεδομένων της έρευνας.....	65 - 86
2.2. Παρουσίαση των συσχετίσεων μεταξύ των μεταβλητών.....	87 - 97
2.3. Γενικός σχολιασμός – Συμπεράσματα.....	97 - 100

Ερωτηματολόγιο.....	101 - 108
---------------------	-----------

Βιβλιογραφία.....	109 - 112
-------------------	-----------

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής μελέτης πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2003 – 2004, στα πλαίσια της ολοκλήρωσης των προπτυχιακών μου σπουδών στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο στο τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας.

Επιθυμώ να εκφράσω ευχαριστίες σε ορισμένα άτομα, που με την πολύτιμη βοήθειά τους συνέβαλλαν στην ολοκλήρωση της εν λόγω πτυχιακής μελέτης.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κυρία Μαριδάκη – Κασσωτάκη Αικατερίνη, όπως επίσης και τα άλλα δύο μέλη της επιτροπής, την κυρία Γεωργιτσογιάννη Ευαγγελία και την Κουτρούμπα Κωνσταντίνα για τις πολύτιμες συμβουλές, τις υποδείξεις και την επιστημονική καθοδήγηση που μου παρείχαν.

Τέλος, θα ήθελα να απευθύνω εγκάρδιες ευχαριστίες σε όλους τους πατέρες που δέχτηκαν να συνεργαστούν μαζί μου, μέσω της συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων, χωρίς τη βοήθεια και τη συμμετοχή των οποίων δεν θα ήταν δυνατή η πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οικογένεια αποτελεί πρωταρχικό παράγοντα στην ανάπτυξη του ατόμου. Το οικογενειακό περιβάλλον, σύμφωνα με τις σύγχρονες ψυχολογικές θεωρίες, αποτελεί τον σπουδαιότερο καθοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Το ενδιαφέρον για το ρόλο των γονέων στην ανάπτυξη των παιδιών είναι παλιό και οι προσεγγίσεις στο θέμα αυτό έχουν πάρει διάφορες μορφές ανάλογα με τις επικρατούσες θεωρίες για την ανάπτυξη και τους παράγοντες που την επηρεάζουν. Με την πάροδο των χρόνων, σημαντικές αλλαγές έχουν σημειωθεί στον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε και μελετάμε τον ρόλο των γονέων στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και γενικότερα στην ανάπτυξή τους. Το γεγονός αυτό οφείλεται στον «νέο τύπο» πατέρα, που ξεπροβάλλει στο προσκήνιο.

Σύμφωνα με επιστημονικές μελέτες, η συμπεριφορά του «νέου» πατέρα διαφέρει αισθητά από τις σχέσεις που είχαν οι άνδρες ως προς τον γονεϊκό τους ρόλο σε προηγούμενες χρονικές περιόδους. Ο ρόλος του πατέρα, όσο αφορά τις σχέσεις του και γενικότερα την επικοινωνία του με το παιδί, τα τελευταία χρόνια έχει αναβαθμιστεί.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει εάν ο Έλληνας πατέρας συμμετέχει σε διάφορες δραστηριότητες μαζί με το παιδί του, κατά τον ελεύθερο χρόνο του, και ιδιαίτερα εάν παίζει διάφορα παιχνίδια με το παιδί του.

Η εν λόγω μελέτη αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος παρατίθεται η θεωρητική προσέγγιση του θεματικού περιεχομένου με την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, η οποία είναι πενιχρή. Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρονται έννοιες σχετικά με την οικογένεια, όπως επίσης αναφέρονται και οι λειτουργίες που επιτελεί η οικογένεια σε σχέση με το παιδί. Το δεύτερο κεφάλαιο σχετίζεται με την πατρότητα και

με το ρόλο του πατέρα στη σύγχρονη οικογένεια και στην ανάπτυξη του παιδιού. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά της σπουδαιότητας του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού και στο παιχνίδι ανάμεσα στον πατέρα και το παιδί. Τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους αναφέρεται η προβληματική της έρευνας.

Στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας αναφέρονται οι αντικειμενικοί σκοποί και η μεθοδολογία της έρευνας που διεξήχθη για τον εντοπισμό των τομέων, στους οποίους ο ρόλος του πατέρα εκδηλώνεται κατά την επικοινωνία του με το παιδί. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στις δραστηριότητες του πατέρα με το παιδί, κατά τις ελεύθερες ώρες, ώστε να προκύψει πως ο πατέρας αφιερώνει στο παιδί τις ελεύθερες ώρες του. Στη συνέχεια παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα δεδομένα της έρευνας.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Θεωρητικό

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Οικογένεια: Εννοιολογικές διασαφήσεις.

1.1. Ορισμός της οικογένειας.

«Η οικογένεια είναι μία αναγνωρισμένη και παραδοσιακά καθιερωμένη μορφή συμβίωσης των μελών της κοινωνίας. Αποτελεί την αρχική βιολογική και κοινωνική κοινότητα, της οποίας βασικός σκοπός είναι η διατήρηση του ανθρώπινου είδους μέσω της αναπαραγωγής των μελών της κοινωνίας» (Τσαρδάκης, 1993, σελ. 33).

Η οικογένεια αποτελεί μία από τις σημαντικότερες όψεις της ανθρώπινης κοινωνίας και παίζει κεντρικό ρόλο στην κοινωνική οργάνωση των λαών σε όλο τον κόσμο. Η οργάνωση της οικογενειακής ομάδας όμως, ποικίλει ανάλογα με την κοινωνία και την εποχή (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, 1996).

1.2. Ιστορική αναδρομή του θεσμού της οικογένειας.

Ο θεσμός της οικογένειας δέχτηκε πολλές μεταβολές τους τελευταίους τρεις αιώνες. Οι κυριότεροι συντελεστές των μεταβολών αυτών ήταν η άνοδος της αστικής τάξης, η οποία επέβαλε ένα νέο τρόπο, και οι κοινωνικές συνθήκες που αναπτύχθηκαν στις βιομηχανικές πόλεις και τη σύγχρονη κοινωνία (Τσαούσης, 1993).

Κάνοντας τη σύγκριση μεταξύ της οικογένειας στη σύγχρονη αστεακή-βιομηχανική κοινωνία και σε άλλες ιστορικές ή σύγχρονες παραδοσιακές κοινωνίες, διαπιστώνουμε ότι όσο πιο απλή είναι η κοινωνική οργάνωση, τόσο περισσότερες και ποικίλες είναι οι ανάγκες που καλύπτει η οικογένεια και έτσι αποκτά εντονότερο χαρακτήρα ως πολύσκοπος θεσμός. Αντίθετα όσο πιο σύνθετη γίνεται η κοινωνία αποκτά περιπλοκότερη οργάνωση και έτσι αποδεσμεύονται και αυτονομούνται διάφορες βασικές λειτουργίες της οικογένειας, έτσι ώστε ως ιδιαίτεροι πλέον σκοποί να επιτελούνται από νέους εξειδικευμένους θεσμούς (Τσαούσης, 1993).

Μία από τις πιο σημαντικές σύγχρονες εξελίξεις είναι ο περιορισμός της λειτουργίας της οικογένειας ως παραγωγικής μονάδας, αφού η εργασία των μελών της προσφέρεται μεμονωμένα και το κάθε μέλος κερδίζει το ατομικό του εισόδημα. Επίσης, μία εξίσου σημαντική εξέλιξη είναι και ο περιορισμός της ως μονάδα κατανάλωσης όπου κάθε μέλος παρουσιάζει ατομική καταναλωτική συμπεριφορά (Τσαούσης, 1993).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η σύγχρονη οικογένεια έχει χάσει και ένα μεγάλο μέρος των λειτουργιών της κοινωνικοποίησης και της αμοιβαίας αγωγής και προστασίας των μελών της. Πλέον, αυτές τις λειτουργίες τις έχουν αναλάβει το σχολείο και οι διάφοροι πολιτικοί και προνομιακοί θεσμοί του σύγχρονου κράτους. Έτσι οι κυριότερες λειτουργίες της στρέφονται γύρω από την κάλυψη των συναισθηματικών αναγκών των προσώπων που την αποτελούν κάνοντας τις σχέσεις τους αμεσότερες, εντονότερες αλλά και πιο ευαίσθητες και εύθραυστες (Τσαούσης, 1993).

Παράλληλα με τη μεταβολή των κανόνων και των αξιών, διαμορφώθηκε μια αυξητική τάση « ατομικοποίησης » στις σχέσεις της συντροφικότητας, η οποία συνοδεύεται από περισσότερο

συναισθηματισμό και συχνότερη συγκίνηση. Η τάση αυτή στις συντροφικές σχέσεις και στην οικογένεια παρουσιάζει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Τα πλεονεκτήματα μιας δυαδικής συναισθηματικής σχέσης είναι ότι υπάρχει περισσότερη ασφάλεια, συχνότερη επικοινωνία και αποφασιστικότερη πραγματοποίηση κοινών στόχων, ενώ αντίθετα τα μειονεκτήματα είναι ότι οι σχέσεις του ζευγαριού περιορίζονται σε μια μικρο-κοινωνία δύο προσώπων και παρουσιάζεται η τάση «απομόνωσης» μέσα στο πολυπρόσωπο κοινωνικό περιβάλλον (Κορώσης, 2003).

Έτσι, στις σημερινές κοινωνίες το άτομο αποτελεί όλο και περισσότερο φορέας ατομικών δικαιωμάτων, που στρέφονται άμεσα προς το ευρύ και απρόσωπο κοινωνικό σύνολο, εξασφαλίζοντάς του τη βασική κάλυψή του απέναντι στις κύριες ανάγκες του και τους σημαντικότερους κινδύνους της ζωής του (Τσαούσης, 1993).

Επίσης με την πάροδο του χρόνου εμφανίζεται μια νέα αντίληψη για το παιδί και την παιδική ηλικία. Η νέα αυτή αντίληψη βλέπει την παιδική ηλικία ως περίοδο σωματικής, πνευματικής και ηθικής προπαρασκευής. Η οικογένεια και οι γονείς αποτελούν φορείς επιφορτισμένους με την επιμέλεια και την ανατροφή των τέκνων. Συνέπειες της αντίληψης αυτής είναι η αποκοπή της παιδικής ηλικίας από τον ενεργό κοινωνικό χώρο και η παράταση της εξάρτησης των τέκνων από τη γονεϊκή οικογένεια, η απαγόρευση της εργασίας των ανηλίκων και η αναγωγή της εκπαίδευσης από κοινωνικό προνόμιο σε ατομικό δικαίωμα και η εξασφάλισή της με την ανακήρυξή της σε υποχρέωση των γονέων και του κράτους (Τσαούσης, 1993).

Καθοριστικές εξελίξεις για το θεσμό της οικογένειας στις βιομηχανικές-αστεακές κοινωνίες σημειώθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες. Μία από τις εξελίξεις αυτές είναι η μεγάλη διάδοση της ατομικής επιλογής των συζύγων από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους, έτσι ώστε θεωρείται σήμερα ο επικρατέστερος τρόπος σχηματισμού νέων

οικογενειών. Η διάδοση του θεσμού της ατομικής επιλογής των συζύγων συνδέεται με τη μεγάλη γεωγραφική, επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα που παρατηρείται στις σύγχρονες κοινωνίες και με την αντίληψη ότι ο γάμος και η οικογένεια αποτελούν έκφραση και παγίωση της ατομικής ευτυχίας του κάθε συζύγου. Έτσι η οικογένεια θεμελιώνεται σ' ένα συναισθηματικό δεσμό και διαρκεί όσο αυτός ο δεσμός παραμένει ενεργός. Άλλη σημαντική εξέλιξη είναι η αποδέσμευση της γενετήσιας σχέσης από τη μητρότητα εξαιτίας των σύγχρονων μέσων αντισύλληψης και ελέγχου των γεννήσεων. Η εξέλιξη αυτή καθιστά δυνατή την ελεγχόμενη αναπαραγωγή του ζευγαριού, απελευθερώνει τις προσωπικές τους σχέσεις και υπογραμμίζει τον συναισθηματικό δεσμό που τους ενώνει ή την ανυπαρξία του (Τσαούσης, 1993).

Σημαντικό γεγονός των τελευταίων δεκαετιών αποτελεί η ραγδαία μείωση της θνησιμότητας με αποτέλεσμα την παράταση της διάρκειας ζωής και έτσι και το διπλασιασμό της διάρκειας του γάμου. Το γεγονός αυτό λοιπόν, προσδίδει στη σύγχρονη οικογένεια ένα έντονο χαρακτήρα συντροφικότητας. Σήμερα, σε αντίθεση με το παρελθόν, ο ρόλος της γυναίκας ως συζύγου διατηρείται ενεργός όσα χρόνια διαρκεί ο γάμος και εντείνεται από τη στιγμή που τα τέκνα θα εγκαταλείψουν την οικογενειακή εστία (Τσαούσης, 1993).

Η διάδοση της ισότητας των φύλων καθώς και η αυξανόμενη συχνότητα εξωοικιακής απασχόλησης της συζύγου έχουν ως αποτέλεσμα τη συχνότερη συμμετοχή του άνδρα στις καθημερινές απασχολήσεις του σπιτιού. Έτσι λοιπόν, στη σύγχρονη οικογένεια ρόλοι και ψυχαγωγία γίνονται ολοένα και πιο κοινοί και για τους δύο συζύγους (Τσαούσης, 1993).

1.3. Μορφές οικογενειακής οργάνωσης.

Η οικογενειακή οργάνωση παρουσιάζει διάφορες μορφές.

- Πυρηνική οικογένεια. Αποτελείται από το παντρεμένο ζευγάρι και τα παιδιά τους είτε αυτά είναι γνήσια, είτε είναι υιοθετημένα, είτε ανατρεφέντα από αυτούς. Αυτή η μορφή οικογένειας αποτελεί τη βασική μονάδα της οικογενειακής οργάνωσης σε όλες σχεδόν τις κοινωνίες. Σε ορισμένες κοινότητες η πυρηνική οικογένεια αποτελεί την πρωταρχική μονάδα παραγωγής και οικονομικής κατανάλωσης.
- Μονογονεϊκή οικογένεια. Αποτελείται από έναν γονέα και το ή τα παιδιά του. Οι οικογένειες αυτές προκύπτουν από το θάνατο του ενός γονέα, από διαζύγιο, χωρισμό ή όταν ένα ανύπαντρο άτομο ανατρέφει παιδιά μόνο του.
- Πολυγαμική οικογένεια. Παρουσιάζεται κυρίως σε περιοχές όπου επιτρέπεται η πολυγαμία. Αποτελείται από ένα κεντρικό πρόσωπο, συνήθως την κεφαλή του νοικοκυριού, τις ή τους συζύγους του, μερικές φορές και παλλακίδες, και τα παιδιά τους. Αυτή η μορφή οικογενειακής οργάνωσης μπορεί να θεωρηθεί ένα αλληλεπικαλυπτόμενο σύνολο πυρηνικών οικογενειών καθεμιά από τις οποίες έχει τον ίδιο άνδρα-σύζυγο ως κεφαλή της οικογένειας.
- Ενιαία οικογένεια. Σ' αυτή τη μορφή οικογενειακής οργάνωσης τα μέλη μιας ομάδας μονογραμμικής καταγωγής ζουν μαζί με τις συζύγους και απογόνους τους στο ίδιο νοικοκυριό.
- Παρόμοια μορφή είναι η εκτεταμένη οικογένεια. Η διαφορά ενιαίας και εκτεταμένης οικογένειας έγκειται στο γεγονός ότι η εκτεταμένη οικογένεια αποτελεί μεγαλύτερη μονάδα, η οποία διατηρεί χαλαρότερο έλεγχο στα μέλη της και οι συγγενείς

παρέχουν υλική βοήθεια μεταξύ τους και έχουν από κοινού ανάληψη των οικονομικών ευθυνών. Οι εκτεταμένες οικογένειες διασπείρονται και οι κυβερνητικές υπηρεσίες αναλαμβάνουν τις οικονομικές ευθύνες που παλαιότερα είχαν αυτές. Αποτέλεσμα των αλλαγών αυτών είναι η μετατροπή των εκτεταμένων οικογενειών σε συγγενικά δίκτυα, τα οποία με τις μεταναστεύσεις σε παγκόσμια κλίμακα επεκτάθηκαν (Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, 1996).

1.4. Λειτουργίες που επιτελεί η οικογένεια σε σχέση με το παιδί.

Η οικογένεια και ο ρόλος που διαδραματίζει στη ζωή του παιδιού έχουν αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής μελέτης διαφόρων επιστημόνων. Η απόκτηση παιδιών φέρνει νέα στοιχεία στη ζωή του ατόμου και του ζευγαριού. Όταν κάποιος γίνει γονιός υπερβαίνει τα προσωπικά του όρια και επεκτείνει τον εαυτό του για να ενωθεί με την πλατύτερη ανθρώπινη κοινότητα. Η απόκτηση ενός παιδιού, εφ' όσον γίνεται θεληματικά και μετά από σκέψη, αποτελεί ολοκληρωμένη έκφραση του κοινωνικού συναισθήματος, της υποχρέωσης για συμβολή στην ανθρώπινη προσπάθεια για τη συνέχιση της ζωής (Μαρούδα, Σταύρου, Χουρδάκη, 1989).

Η ανθρωπολογική και κοινωνιολογική μελέτη του θεσμού της οικογένειας στις διάφορες ανθρώπινες κοινωνίες έχει δείξει ότι η οικογένεια έχει αναλάβει και επιτελεί, όσο αφορά το παιδί, τέσσερις κύριες λειτουργίες (Παρασκευόπουλος, 1985).

Αρχικά έχει αναλάβει το χρέος και τη φροντίδα να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για τη σωματική και ψυχική υγεία του παιδιού, δηλαδή την εκμάθηση των μορφών συμπεριφοράς τις οποίες

η κοινωνική ομάδα απαιτεί από κάθε μέλος της να έχει αποκτήσει και να έχει ενστερνιστεί (Παρασκευόπουλος, 1985). Το παιδί χρειάζεται το μοίρασμα του εαυτού, της αγάπης, της στοργής, του χρόνου, του μόχθου, της σωματικής και ψυχικής αντοχής, της ατομικής και συντροφικής ζωής των γονέων του (Μαρούδα, Σταύρου, Χουρδάκη, 1989).

Επίσης, η οικογένεια φροντίζει για την αποικοδόμηση υγιούς προσωπικότητας, και πιο συγκεκριμένα για την ενίσχυση και διατήρηση της συναισθηματικής ισορροπίας, της κοινωνικής προσαρμογής και της εν γένει ψυχικής υγείας του παιδιού. Τέλος, φροντίζει και για την ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων, δηλαδή την εξασφάλιση πλούσιου περιβάλλοντος σε μορφωτικά ερεθίσματα για την πλήρη ενεργοποίηση και αξιοποίηση των νοητικών ικανοτήτων του παιδιού(Παρασκευόπουλος, 1985).

Η ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών και η κοινωνικοποίηση του παιδιού συμβάλλουν κυρίως στη διατήρηση της κοινωνίας και αποτελούν βασική ευθύνη της οικογένειας σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες όλων των εποχών. Η οικοδόμηση υγιούς προσωπικότητας και η ενίσχυση των νοητικών ικανοτήτων συμβάλλουν κυρίως στην ατομική ολοκλήρωση και την προσωπική ευημερία και άρχισαν να επισημαίνονται και να συνειδητοποιούνται μόλις τελευταία (Παρασκευόπουλος, 1985).

Σημαντικός αριθμός μελετών που έχουν πραγματοποιηθεί για το ρόλο των γονέων στην ανάπτυξη των παιδιών, τα τελευταία χρόνια δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στις αντιλήψεις που έχουν οι γονείς για την ανάπτυξη των παιδιών, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο οι αντιλήψεις αυτές δημιουργούν το πλαίσιο για την αλληλεπίδραση γονέα και παιδιού, μεταφράζονται σε πρακτικές και επιδρούν στις

γνωστικές, συναισθηματικές και κοινωνικές ικανότητες του παιδιού (Παπαδοπούλου, 2004).

Στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια το παιδί είναι επιφορτισμένο με τις φιλοδοξίες, τα όνειρα και τις προσδοκίες των γονιών του. Πολλές φορές μάλιστα η κοινωνική και οικονομική άνοδος της οικογένειας εξαρτάται από τις σχολικές επιδόσεις, τις σπουδές και την επαγγελματική σταδιοδρομία του παιδιού (Μαρούδα, Σταύρου, Χουρδάκη, 1989).

1.5. Η κοινωνικοποιητική λειτουργία της οικογένειας.

Η οικογένεια αποτελεί τη βασικότερη μονάδα κοινωνικοποίησης του ατόμου και αυτό γιατί μεταδίδει στα παιδιά πολιτισμικά περιεχόμενα, αξίες, κανόνες, τρόπους συμπεριφοράς. Έτσι, λοιπόν, η οικογένεια αποτελεί το συνδετικό κρίκο μεταξύ ατόμου και κοινωνίας και παίζει μεσολαβητικό ρόλο στις μεταξύ τους σχέσεις (Τσαούσης, 1993).

Η οικογένεια προετοιμάζει και επηρεάζει τα παιδιά αναφορικά με την αξία και το νόημα της εκπαίδευσης, τους επαγγελματικούς και κοινωνικούς προσανατολισμούς τους. Θεωρείται απολύτως απαραίτητη για τη διαμόρφωση της κοινωνικής προσωπικότητας και της ταυτότητας του ανθρώπου (Κουλουγλιώτης, 1995).

Το παιδί μέσα στην οικογένεια αποκτά τις πρώτες ιδέες για την έννοια του δικαίου και του αδίκου, του σεβασμού των δικαιωμάτων του άλλου, τα συναισθήματα αγάπης, αλληλεγγύης, εμπιστοσύνης, ευγνωμοσύνης, ανεκτικότητας και συγνώμης, σωφροσύνης, καλοσύνης, μετριοπάθειας, αλτρουισμού, αυτοπεποίθησης,

αυτοεκτίμησης, υπακοής, υπομονής και καλοσύνης. Ακόμη, το παιδί με τη βοήθεια της οικογένειας, καλλιεργεί τις κοινωνικές αρετές, δηλαδή τη συμμετοχή στα κοινά, την έμπρακτη βοήθεια στους συνανθρώπους του, την τάξη, ακρίβεια και εκτέλεση του καθήκοντος. Μ' αυτό τον τρόπο ενισχύεται η πολιτεία στην οργάνωση των δομών της πάνω σε σταθερές βάσεις (Κουλουγλιώτης, 1995).

Τα κοινωνικοποιητικά στοιχεία της οικογένειας συνοδεύουν τον άνθρωπο στην κατοπινή ζωή, τον συντροφεύουν και ενεργοποιούνται κάθε φορά για να σταθεροποιήσουν τον άνθρωπο όταν βρεθεί αντιμέτωπος με τις δυσκολίες της ζωής (Κουλουγλιώτης, 1995).

Σύμφωνα με τους ψυχολόγους και τους κοινωνιολόγους, το κοινωνικοποιητικό υλικό που χρησιμοποιεί η οικογένεια για να χτίσει την προσωπικότητα του παιδιού δεν είναι δημιούργημα δικό της. Οι πιο πολλές ευθύνες και κοινωνικοποιητικές δραστηριότητες των γονέων προσδιορίζονται από την κοινωνία. Έτσι οι γονείς έχουν το ρόλο του διαμεσολαβητή μεταξύ παιδιών και κοινωνίας. Κάθε κοινωνία έχοντας διαφορετικό αξιολογικό σύστημα, κοινωνικοποιεί τα μέλη της κατά διαφορετικό τρόπο (Κουλουγλιώτης, 1995).

Επίσης, σημαντικό ρόλο για την κοινωνικοποίηση των παιδιών παίζει η μορφή της οικογένειας, η μόρφωση των γονέων, οι προσδοκίες και οι στόχοι τους, οι κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες, και γενικότερα η κοινωνική τάξη (Κουλουγλιώτης, 1995).

Ωστόσο, το παιδί δεν βρίσκεται στο έλεος των επιδράσεων των γονέων του, αλλά με τα χαρακτηριστικά του επιδρά στη συμπεριφορά των γονέων και τη διαμορφώνει. Η οικογένεια είναι ένας δυναμικός σχηματισμός αλληλεπιδράσεων. Πολλές φορές η συμπεριφορά των γονέων προκαλείται, ρυθμίζεται και διαμορφώνεται από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του παιδιού (Κουλουγλιώτης, 1995). Το παιδί έχει

ανάγκη από συνειδητούς γονείς που ωριμάζουν και αυτοί από την ανατροφή του παιδιού (Μαρούδα, Σταύρου, Χουρδάκη, 1989).

Επομένως, πρώτη η οικογένεια κοινωνικοποιεί το παιδί, χωρίς όμως να δημιουργεί αυτή τις αξίες που μεταδίδει. Οι αξίες προέρχονται από τη θρησκεία, το έθνος, την κάστα ή την κοινωνική τάξη. Το ίδιο ισχύει και με την κοινωνική μεταβολή, όπου αρχίζει από άλλους θεσμούς και όχι από την οικογένεια. Η οικογένεια μεταβάλλεται και ανταποκρίνεται στις νέες συνθήκες που δημιουργούνται. Η οικογένεια είναι φορέας και όχι εμπνευστής (Bottomore, 1997).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Πατρότητα: Εννοιολογικές διασαφήσεις.

2.1. Ο πατέρας μέσα στην οικογένεια.

Πολλές μελέτες έχουν γίνει για τις επιδράσεις του πατέρα και της μητέρας στην ανάπτυξη του παιδιού. Στις μελέτες αυτές όμως, οι έρευνες επικεντρώνονται στο ρόλο της μητέρας. Ο παραμελισμός του πατέρα οφείλεται και σε πρακτικούς αλλά και σε θεωρητικούς λόγους. Οι πρακτικοί λόγοι αναφέρονται στο ότι οι πατέρες ως υποκείμενα έρευνας, είναι δυσκολότερο να εντοπιστούν και να εξεταστούν, ενώ οι θεωρητικοί λόγοι αναφέρονται στην άποψη που υπήρχε παλαιότερα ότι η σχέση μητέρας- παιδιού είναι το «πρωτότυπο» για όλες τις άλλες συναισθηματικές αλληλεπιδράσεις του παιδιού, ενώ η πατρότητα είναι «κοινωνική υποχρέωση». Ο πατέρας ως ψυχολογική οντότητα ήταν ανύπαρκτος. Ο ρόλος της μητέρας ήταν αυτοδύναμος με βαθιές εγγενείς ψυχολογικές ρίζες σε αντίθεση με την ψυχολογική πατρότητα που ήταν ρόλος επιγενής και έκφραση του συζυγικού συναισθήματος (Κορώσης, 2003).

Ωστόσο, τελευταία έχει δοθεί πολύ μεγάλη σημασία στο ρόλο του πατέρα. Έρευνες έχουν δείξει ότι ο πατέρας διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού και η συμπεριφορά του πατέρα, περισσότερο από τη συμπεριφορά της μητέρας, είναι καλύτερος δείκτης της ψυχοδυναμικής της οικογένειας και του είδους των επιδράσεών της στο παιδί (Παρασκευόπουλος, 1985).

Επομένως δε θα πρέπει να γίνεται καμία διάκριση ανάμεσα στον πατέρα και τη μητέρα ως προς τη σημασία των ρόλων που ασκούν στην καθημερινότητα της οικογενειακής ζωής. Ο πατέρας θα πρέπει

να έχει ισότιμη και ισάξια θέση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού. Εκτός από τη βιολογικά στερεωμένη σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού, και οι δύο γονείς είναι σημαντικοί για τη διαμόρφωση της κοινωνικο-πολιτισμικής προσωπικότητας του παιδιού. Απαραίτητη κρίνεται και η σύμπραξή τους στην εύκαμπτη κατανομή των ρόλων ανάλογα με το φύλο, σε επίπεδο στενής συνεργασίας και ανοιχτών αλληλεπιδράσεων, όπου ο ένας σύζυγος-γονέας δέχεται και σέβεται τις απόψεις ή τις υποδείξεις του άλλου συζύγου-γονέα προς όφελος του ή των παιδιών τους. Από τη συνεργασία αυτή επέρχεται το θετικό αποτέλεσμα ότι ο πατέρας ναι μεν εξασφαλίζει τα μέσα διαβίωσης, αλλά παράλληλα εμφανίζεται ως άτομο που διαθέτει τον εαυτό του στις πνευματικές και ψυχολογικές ανάγκες του παιδιού (Βενιοπούλου, 1983).

Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί αλλαγή στη σχέση ανάμεσα στον πατέρα και το παιδί. Ο πατέρας έχει αναπτύξει απέναντι στο παιδί του μια ευαίσθητη σχέση όμοια και ισάξια συγκριτικά με τη σχέση ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί. Εμφανίζεται συχνότερη επικοινωνία μεταξύ πατέρα και παιδιού η οποία χαρακτηρίζεται πιο ποιοτική όσο αφορά τη συμμετοχική δράση του πατέρα στην επιμέλεια της παιδικής προσωπικότητας και δεν περιορίζεται στα στενά πλαίσια των υποχρεώσεων, σχετικά με την προμήθεια των μέσων διατροφής (Κορώσης, 2003).

Διάφοροι παράγοντες συνέβαλαν στη διαμόρφωση του «νέου» πατρικού ρόλου. Οι σημαντικότεροι είναι η προετοιμασία για τον τοκετό με πρακτικές ασκήσεις, η συμπαράσταση του συζύγου, η συμμετοχή σε ασκήσεις περιποίησης του βρέφους, η συγκρότηση ομάδων ανδρών που γίνονται για πρώτη φορά πατέρες. Επίσης σημαντικός παράγοντας διαφοροποίησης των ρόλων μέσα στην οικογένεια αποτελεί η είσοδος της γυναίκας στην αγορά εργασίας,

που είχε ως αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό του τρόπου οργάνωσης και το συντονισμό των ατομικών δραστηριοτήτων, των υποχρεώσεων και των συμπεριφορών (Κάνιτζ, 1981).

Ο «νέος» ρόλος του πατέρα εκτός από τη συμμετοχική δράση του πατέρα στην καθημερινή ζωή του παιδιού, συνοδεύεται από ανάληψη ευθυνών από μέρος του ίδιου του παιδιού αλλά και ολόκληρης της οικογένειας. Έτσι, ενισχύεται η ενότητα των μελών στην οικογένεια και καλυτερεύει η κατανόηση ανάμεσα στον πατέρα και τη μητέρα. Η διαμόρφωση και η ανάπτυξη ομαλών και ισότιμων σχέσεων ανάμεσα στους γονείς, είναι αποτέλεσμα των αρμοδιοτήτων, που έχουν επωμιστεί και οι δύο πλευρές σε διάφορους τομείς της ζωής, και δε θεωρούνται πλέον ως «δια βίου κοινωνικοί ρόλοι» (Κορώσης, 2003).

Συνέπειες της αμφισβήτησης των παραδοσιακών ρόλων είναι η μείωση των υλικών- οικονομικών σχέσεων που δημιουργούν εξάρτηση του ενός συζυγικού συντρόφου από το άλλο και η αύξηση των συναισθηματικών δεσμών. Το κοινωνικό δίκτυο στη σύγχρονη συμβατική οικογένεια διευρύνεται εξαιτίας της επαγγελματικής απασχόλησης και των δύο γονέων, της αμφίπλευρης επίβλεψης και επιμέλειας των παιδιών και της αμοιβαίας διοίκησης σε θέματα που αφορούν στην οικιακή οικονομία. Τόσο ο πατέρας, όσο και η μητέρα προσπαθούν να συνδυάσουν την οικογενειακή ζωή με την επαγγελματική τους απασχόληση (Μουσούρου, 1989).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στη βιβλιογραφία που αφορά το ρόλο του πατέρα, επικρατεί η άποψη ότι ο «νέος τύπος» πατέρα είναι απότοκο φαινόμενο του «νέου τύπου» γυναίκας, ο οποίος επήλθε από το φεμινιστικό κίνημα που αγωνίστηκε για την κοινωνική-πολιτισμική αναπροσαρμογή και την κοινωνικοοικονομική ανεξαρτητοποίηση της γυναίκας (Κορώσης, 2003).

Ο Καθηγητής W. E. Fthenakis (1988) αναφέρει παραμέτρους οι οποίοι συνέβαλαν αποφασιστικά στη μεταβολή του πατρικού ρόλου και είναι οι εξής:

- η αυξητική τάση της επαγγελματικής απασχόλησης των γυναικών,
- η αλλαγή της αντίληψης σχετικά με τους ρόλους στο γάμο και στην οικογένεια,
- ο έλεγχος των γεννήσεων και ο οικογενειακός προγραμματισμός οδήγησαν στη ποιοτική αναδόμηση των ενδοοικογενειακών σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογενειακής ομάδας, μέσω της «επιθυμητής βιολογικής γονεϊκότητας»,
- η ιδεολογικοποιημένη μητρότητα αποδυναμώθηκε, ενώ στη θέση της εδραιώθηκε η αντίληψη της «ψυχοκοινωνικής γονεϊκότητας»,
- η αύξηση των διαζυγίων και των μη παραδοσιακών εναλλακτικών σχημάτων οικογενειακής οργάνωσης άσκησαν σημαντική επιρροή στην έρευνα, αναφορικά με τον πατρικό ρόλο (Fthenakis, 1988).

Με τη γέννηση του παιδιού οι γονείς αναβιώνουν τις εμπειρίες των δικών τους παιδικών χρόνων και επιστρέφουν στη διαπαιδαγώγηση της δικής τους παιδικής ηλικίας (Βαρώσης, 1990). Βασική προϋπόθεση για τη συμπεριφορά που θα εκδηλώσει ως μελλοντικός πατέρας, αποτελούν οι σχέσεις και οι εμπειρίες που είχε με τον πατέρα του, βιωματικές εμπειρίες που είχε ως γιος και αδελφός με τους δικούς του γονείς και τα αδέλφια του αντίστοιχα. Θετικές εμπειρίες ασκούν θετική επιρροή στο ρόλο του άνδρα (Κορώσης, 2003).

Από τα ευρήματα των ερευνών που έχουν διεξαχθεί, υιοθετείται η άποψη ότι είναι πολύ νωρίς ακόμη να γίνεται λόγος για μεταβολή του

πατρικού ρόλου κατά την εξελικτική πορεία από τον παραδοσιακό πατέρα στον πατέρα «νέου τύπου». Ωστόσο, είναι γεγονός ότι ο ρόλος του πατέρα αλλάζει. Παρατηρείται τάση αυξανόμενης «δημοκρατοποίησης» και συναισθηματοποίησης της σχέσης μεταξύ των γονέων και των παιδιών και συνακόλουθα μεταξύ πατέρα και παιδιού (Κορώσης, 2003).

2.2. Οι πατρικοί ρόλοι.

Ο ρόλος του πατέρα μέσα στην οικογένεια παρουσιάζει διάφορες μορφές. Αρχικά, πρέπει να αναφερθεί ο ρόλος του πατέρα ως γεννήτορα. Η συμμετοχή του άνδρα στη σύλληψη ενός παιδιού από τη γυναίκα είναι αδιαφιλονίκητη, αφού ο άνδρας είναι ο δότης του σπέρματος. Η προγραμματισμένη απόφαση του άνδρα για την απόκτηση ενός παιδιού ενισχύει εκ των προτέρων τη συνειδητή άσκηση του ρόλου του γεννήτορα. Αν και ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι μέθοδοι αντισύλληψης, ο οικογενειακός προγραμματισμός και η μείωση της γεννητικότητας επηρέασαν αρνητικά τη σημασία του ρόλου του άνδρα ως γεννήτορα, παρ' όλα αυτά ο ρόλος του γεννήτορα παραμένει αναντικατάστατος (Κάνιτζ, 1981).

Κατά την παραδοσιακή αντίληψη, πρωταρχικός ρόλος του πατέρα είναι ο ρόλος του προμηθευτή, ο οποίος συνίσταται στην οικονομική εξασφάλιση της δυαδικής σχέσης μητέρας- παιδιού. Από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθούν, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι παρά την αυξανόμενη επαγγελματική απασχόληση των γυναικών, ο ρόλος του πατέρα, όσο αφορά την εξασφάλιση υλικών αγαθών στην οικογένεια, παραμένει στερεοτυπικά ενεργός και πρωταγωνιστικός. Ο πατρικός

ρόλος, λοιπόν, ταυτίζεται σε ευρεία κλίμακα με τη λειτουργία που επιτελεί ο ρόλος του προμηθευτή υπό το πρίσμα της άσκησης ενός επαγγέλματος, το οποίο αναφέρεται στο εξωοικογενειακό περιβάλλον. Ερευνητικά ευρήματα επιβεβαιώνουν το σημαντικό ρόλο του πατέρα ως προμηθευτή. Το γεγονός αυτό ενισχύεται από τον καταμερισμό των οικογενειακών και επαγγελματικών υποχρεώσεων ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα. Η επαγγελματική καριέρα της γυναίκας παρουσιάζει σημαντική καμπή λόγω της εγκυμοσύνης και της μητρότητας, αφού μειώνει προσωρινά ή βραχυπρόθεσμα τον χρόνο των επαγγελματικών της υποχρεώσεων ή και αποσύρεται εντελώς από την επαγγελματική ζωή. Η μητέρα με τη γέννηση του παιδιού αναλαμβάνει την ευθύνη για το νοικοκυριό και τη φροντίδα του βρέφους. Αντιθέτως, η ανάληψη και άσκηση του πατρικού ρόλου δεν επηρεάζουν αρνητικά την επαγγελματική σταδιοδρομία του πατέρα, καθώς ο ίδιος συνεχίζει να εργάζεται και μάλιστα αυξάνοντας τις επαγγελματικές του δραστηριότητες και μειώνοντας τη συμμετοχή του στις οικιακές υποχρεώσεις. Ωστόσο, ο πατέρας ως προμηθευτής της οικογένειας κερδίζει την αυτοεκτίμησή του στον κοινωνικό χώρο, όμως στο σπίτι του δεν βρίσκει αυτό που αποζητά. Όσο περισσότερο χρόνο διαθέτει στη δουλειά του και όσα περισσότερα υλικά αγαθά προσφέρει στην οικογένεια, τόσο λιγότερο χρόνο και διάθεση έχει για συντροφικότητα. Πολλές φορές μάλιστα, τα παιδιά εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους για τα υλικά αγαθά που τους προσφέρει η οικογένεια, αποζητώντας περισσότερη επικοινωνία με τους γονείς τους (Κατάκη, 1984).

Ένας άλλος εξίσου σημαντικός πατρικός ρόλος είναι ο ρόλος του προστάτη που αν και έχει αλλάξει ως προς το λειτουργικό του περιεχόμενο, ο άνδρας συνεχίζει να θεωρεί τη διαφύλαξη της ακεραιότητας της οικογένειας του καθαρά δική του υπόθεση.

Σύμφωνα με την Λυκιαρδοπούλου: «Ο πατέρας σε ένα υψηλό επίπεδο συνείδησης είναι το σύμβολο της δύναμης και της θέλησης, που γίνεται το στήριγμα όλης της οικογένειας» (Λυκιαρδοπούλου, 1999, σελ.27). Ο πατέρας προσπαθεί να διατηρεί τη συνοχή της οικογενειακής κοινότητας και να ελέγχει την αλληλεπίδραση των σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της, ενισχύοντας έτσι τους ψυχοσυναισθηματικούς δεσμούς τους. Όπως προαναφέρθηκε, ο ρόλος του πατέρα ως προστάτη αν και έχει μεταβληθεί λόγω της σύνθετης σύγχρονης κοινωνίας, παρ' όλα αυτά, ο πατέρας εξακολουθεί να αναλαμβάνει το χρέος για την προστασία της οικογένειάς του. Ωστόσο, παρουσιάζεται μεταβολή του σημασιολογικού περιεχομένου της προστασίας ως αποτέλεσμα των διαφοροποιημένων αντιλήψεων και των τεχνολογικών επιδράσεων του κόσμου που δέχεται την ύπαρξή του μόνο σε ένα πολιτισμικό πλαίσιο (Γιούλτσης, 1997). Σήμερα ο κόσμος παρουσιάζεται αποστασιοποιημένος από τις παραδοσιακές απόψεις, παράλληλα όμως, επικρατεί η αντίληψη πως ο πατέρας έχει την υποχρέωση να καθοδηγεί τα μέλη της οικογένειάς του, προασπίζοντας τα συμφέροντά τους και προωθώντας τα δικά τους οφέλη μέσα σε ένα κόσμο απρόσωπων σχέσεων, αποτελώντας αδιάσειστο θεμέλιο της ανδρικής συμπεριφοράς και νοοτροπίας (Κορώσης, 2003).

Μία ακόμη λειτουργία του πατέρα που έχει μεταβληθεί με την πάροδο του χρόνου είναι η λειτουργία του ως «παιδαγωγού». Πλέον, ο πατέρας δεν διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο για τη μετάδοση γνώσεων ή επαγγελματικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων προς το παιδί, αλλά τη θέση του έχουν καταλάβει άλλοι θεσμοί όπως είναι το σχολείο, το ίδρυμα επιμόρφωσης και ειδίκευσης και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (Κάνιτζ, 1981). Με την πρόοδο των επιστημονικών κατευθύνσεων και την ανάπτυξη της τεχνολογίας ο πατέρας δεν είναι

σε θέση να ικανοποιήσει τη φιλομάθεια που εκδηλώνει το παιδί. Ωστόσο, σημασία έχει ο τρόπος επικοινωνίας τον οποίο εφαρμόζει για να πλησιάζει το παιδί του και να το οδηγήσει με ευσυγκίνητες υποδείξεις σε επαγγελματικές κατηγορίες ή σε ερμηνείες της ζωής. Ο πατέρας, αν και σήμερα δεν μπορεί να παίζει το ρόλο του δασκάλου στον επαγγελματικό προσανατολισμό, μπορεί μέσα από τις εμπειρίες του για τη ζωή, να μεταδώσει τις ερμηνείες που είναι απαραίτητες για το παιδί, για να αντιμετωπίσει με κατάλληλο τρόπο την απρόσωπη κοινωνία. Έτσι, κύριο έργο των γονέων είναι να βοηθήσουν τα παιδιά τους να αναπτύξουν τα ίδια την προσωπικότητά τους ανάλογα με τις δικές τους ικανότητες και να χειραφετηθούν από την υπερπροστατευτική ατμόσφαιρα της οικογένειας, αντιμετωπίζοντας τους απρόσωπους παράγοντες και τις συνθήκες της αδιαφορίας που επικρατούν στην κοινωνία που τα περιβάλλει (Κορώσης, 2003). Σημαντικά είναι τα ευρήματα ερευνών τα οποία έδειξαν ότι η συμπαράσταση των ανδρών στις συζύγους τους κατά τον τοκετό αποτέλεσε βασικό κίνητρο για την ενεργό συμμετοχή του πατέρα στην περιποίηση και φροντίδα του βρέφους και στην ανατροφή του νηπίου (Χουντουμάδη, 1994). Η στέρηση των ανδρών στη δια βίου βιοποριστική εργασία, η σύνδεσή τους με την εξασφάλιση της συντήρησης της οικογένειας με την οικονομική της ανεξαρτησίας και η εξω-οικιακή επαγγελματική τους απασχόληση, δημιουργούν μία κοινωνική και ψυχολογική απόσταση των ανδρών από τη φροντίδα των παιδιών με παράλληλη αναπλήρωση του κενού από τη μητέρα (Μυλντόρφ, 1977). Παρόμοια είναι η εικόνα που παρουσιάζεται από την επαφή του πατέρα με το παιδί που πηγαίνει στο σχολείο. Από έρευνα που έχει γίνει από την Pross, αναφέρεται ότι η προσφορά βοήθειας από τον πατέρα στο παιδί της σχολικής ηλικίας είναι μικρή, σε αντίθεση με τη μητέρα η οποία εκτός από τα καθήκοντα και τις

υποχρεώσεις για τη φροντίδα των παιδιών, αναλαμβάνει και βοηθητικές δραστηριότητες σε δυσκολίες που αντιμετωπίζει το παιδί στο σχολείο ή και επιβαρύνεται από το ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων του σε καθημερινή βάση (Κάνιτζ, 1981).

Εξίσου σημαντικός είναι ο ρόλος του πατέρα ως αντικείμενο ταύτισης. Η απουσία του πατέρα δυσκολεύει το παιδί στη διαδικασία ταύτισής του με το ρόλο του φύλου του (Βαρέλης, 1995). Ο πατέρας παίζει καθοριστικό ρόλο στην πρώτη νηπιακή φάση της εξέλιξης του παιδιού, στη διαμόρφωση και αποδοχή από το παιδί του δικού του ρόλου σχετικά με το φύλο του. Το αίσθημα της ασφάλειας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαμόρφωση της παιδικής προσωπικότητας. Οι πρώτοι άνθρωποι που εμπνέουν άμεσα το συναίσθημα αυτό είναι οι γονείς. Το παιδί εμπιστεύεται τους γονείς του σ' αυτά που του υποδεικνύουν και του μαθαίνουν, και αποκτά την πεποίθηση ότι με την αγάπη που του δείχνουν μαθαίνει να συμπεριφέρεται «σωστά». Έτσι το παιδί εσωτερικεύει τις υποδείξεις των γονέων του και τις μεταβάλλει σαν επιθυμητές κατευθύνσεις της κοινωνίας που το περιβάλλει (Κακαβούλης, 1995). Το παιδί αρχίζει σταδιακά να μιμείται τη συμπεριφορά του γονέα που ταιριάζει με το φύλο του, δηλαδή το αγόρι μιμείται τον πατέρα και μαθαίνει πως πρέπει να συμπεριφέρεται ως άνδρας, ενώ αντίθετα το κορίτσι μιμείται τη μητέρα μαθαίνοντας πώς πρέπει να συμπεριφέρεται η γυναίκα. Συμπερασματικά, οι γονείς αποτελούν σημαντικά πρόσωπα που υποδεικνύουν, κατευθύνουν, εξηγούν, ελέγχουν, προτρέπουν και αποτρέπουν εκδηλώσεις της συμπεριφοράς ως προς το ρόλο του άνδρα ή της γυναίκας. Το παιδί μαθαίνει από τους γονείς τη συμπεριφορά που πρέπει να εκδηλώνει ανάλογα με το φύλο. Η διαπαιδαγώγηση είναι διαδικασία αποφασιστικής σημασίας και αποτέλεσμα των επιδράσεων που ασκεί το περιβάλλον στην

προσωπικότητα του παιδιού. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι πολλά ερευνητικά ευρήματα αποδεικνύουν ότι η ενδεχόμενη έλλειψη του πατέρα παρουσιάζει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία και ανάπτυξη του εύπλαστου χαρακτήρα του παιδιού. Όταν τα αγόρια στερούνται τον πατέρα τους ως «ομόφυλο πρότυπο ταύτισης» αντιμετωπίζουν προβλήματα εμπέδωσης του ανδρικού εαυτού τους. Από τη μεριά τους τα κορίτσια όταν στερούνται τον πατέρα τους παρουσιάζουν εξάρτηση από τη μητέρα τους με δύο αρνητικές συνέπειες: πρώτον, καθιλώνονται στη μίμηση και την ταύτιση με το γυναικείο ρόλο και δεύτερον, καθυστερούν να ωριμάσουν, καθώς δεν έχουν τον πατέρα τους ως «ετερόφυλο μοντέλο» με το οποίο θα συγκρίνουν το περιεχόμενο του ρόλου τους και θα αποκτήσουν εμπειρίες οι οποίες θα «σφυρηλατήσουν» ή θα «ισοπεδώσουν» τις αντιθέσεις της συμπεριφοράς ανάλογα με το φύλο. Οι αντιθέσεις αυτές θα πρέπει να υπάρχουν για τη μείωση των διαφορών στους ρόλους ως προς το φύλο, αποδυναμώνοντας τον παραδοσιακό καταμερισμό της εργασίας και συμβάλλοντας έτσι στην ισοτιμία των φύλων μέσα και έξω από την οικογένεια (Κάνιτζ, 1981).

2.2.1. Ο ρόλος του πατέρα στη σημερινή οικογένεια.

Ο πατρικός ρόλος έχει υποστεί απώλεια λειτουργιών, αφού πολλές από τις λειτουργίες που επιτελούσε δεν συνδέονται πλέον μόνο με τον ίδιο αλλά και με τη μητέρα. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε κρίση του πατέρα σε προσωπικό επίπεδο, γιατί ο πατρικός ρόλος στη συνείδηση

του άνδρα δεν αποτελεί πια «πεδίο δράσης» από το οποίο απορρέει η ηθική του ικανοποίηση (Λυκιαρδοπούλου, 1999).

Ο Leube (1998) αναφέρει ότι ο άνδρας γίνεται πατέρας μέσα από τη σχέση μητέρας- παιδιού. Ο Schneider υπογραμμίζει ότι ο ρόλος του πατέρα ως γεννήτορα είναι αδιάσειστα στερεωμένος στην αυτοαντίληψη του «νέου τύπου» πατέρα. Ο πατέρας συμμετέχει περισσότερο στη φροντίδα του παιδιού από τη στιγμή της γέννησής του και έτσι προκύπτουν πολυδιάστατες δραστηριότητες για τον ίδιο. Ο άνδρας που πρόκειται να γίνει πατέρας εκδηλώνει εξιδανικευμένη συμπεριφορά, η οποία παραμένει σταθερή κατά τη διάρκεια της εννεάμηνης κύησης. Έτσι, ο άνδρας που θα γίνει πατέρας έχει την αίσθηση ότι πλησιάζει ψυχολογικά το παιδί του και δημιουργεί την πρώτη σχέση επικοινωνίας μαζί του πριν από τον τοκετό (Κορώσης, 2003).

Σύμφωνα με αποτελέσματα ερευνών που έχουν διεξαχθεί, η θέση του άνδρα στο θέμα της εγκυμοσύνης και η αντίληψή του στο κατά πόσο το παιδί είναι επιθυμητό, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες, οι οποίοι βρίσκονται σε συνάρτηση με τον πατέρα. Συγκεκριμένα, όσο περισσότερο χαίρεται ο άνδρας κατά την εγκυμοσύνη της γυναίκας του, αναμένοντας τη γέννηση του παιδιού, τόσο πιο συχνά θα συμμετέχει στη μέριμνα και τη φροντίδα για το παιδί. Μάλιστα αναμένεται να είναι συχνότερη η συμμετοχή του στην περίθαλψη του παιδιού, όταν η απόκτησή του δεν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας. Από τη μεριά της μητέρας κάτι τέτοιο δεν ισχύει, αφού η ανάληψη και διαμόρφωση του μητρικού ρόλου συντελούνται ανεξάρτητα από υποκείμενες εκτιμήσεις και σκοπιμότητες (Dragonas & Naziris, 1995).

Όσο αφορά το ρόλο του πατέρα ως προμηθευτή και ως προστάτη, σήμερα οι λειτουργίες αυτές διαδραματίζονται και από τους δύο

γονείς. Η γυναίκα με την απασχόλησή της στην αγορά εργασίας ανεξαρτητοποιήθηκε οικονομικά από τον άνδρα, ισχυροποίησε τη θέση της μέσα στην οικογένεια, με αποτέλεσμα να μπορεί να αναλάβει μόνη της την ανατροφή του παιδιού. Έτσι ο πατέρας αισθάνεται να απειλείται η παρουσία του και να αμφισβητείται και η συμμετοχή του στο παιδαγωγικό έργο της οικογένειας.

Η συμμετοχή του πατέρα στη μέριμνα και φροντίδα του παιδιού επηρεάζεται από την επαγγελματική απασχόληση της μητέρας. Η συμμετοχή του πατέρα σε καθημερινές δραστηριότητες είναι ανάλογη με την έκταση του χρόνου που απαιτεί το ωράριο εργασίας της μητέρας. Η ενεργοποιημένη ενάσκηση του πατέρα στο ρόλο του και η τακτική ενασχόλησή του με το παιδί προσφέρουν νέες δυνατότητες για τη δημιουργία μιας αυτοδύναμης σχέσης μεταξύ πατέρα και παιδιού (Parke, 1987).

Ο Bonorden πιστεύει ότι η μεταβολή του προφίλ του πατέρα δεν είναι αποτέλεσμα μιας βραχυπρόθεσμης κοινωνικής αλλαγής, αλλά μιας πολυσύνθετης εικόνας επιμέρους ρόλων, οι οποίοι συνυφαίνονται με τις απαιτήσεις και τα δεδομένα στην καθημερινή επικοινωνία με το παιδί (Κορώσης, 2003).

Όσο αφορά το ρόλο του πατέρα, «νέο στοιχείο» δεν αποτελεί η παρουσία του στη ζωή του παιδιού, αλλά η επίβλεψη και περιποίηση του βρέφους και του μικρού παιδιού. Οι πατέρες που παρευρίσκονται στη γέννηση των παιδιών, αισθάνονται περισσότερο δεμένοι με τα βρέφη τους, ασχολούνται πιο συχνά με αυτά και τα συναναστρέφονται με ευαισθησία, ασφάλεια και φαντασία. Ερευνητές πολλών επιστημονικών κλάδων υποστηρίζουν ότι οι άνδρες περιποιούνται, παιδαγωγούν και ασχολούνται με τα μικρά παιδιά ισάξια με τις γυναίκες (Pruett, 1988).

Οι σύγχρονοι πατέρες εκδηλώνουν συμμετοχική συμπεριφορά από την πρώτη κιόλας μέρα της ζωής του παιδιού, θέλοντας έτσι να βιώσουν από κοινού το βάρος της φροντίδας του παιδιού. Οι πατέρες θεωρούν ή ερμηνεύουν την ενασχόλησή τους με το παιδί ως διερεύνηση των βιωματικών τους εμπειριών και ως θεμελιακό στοιχείο της ζωής, που ενισχύει το λειτουργικό περιεχόμενο του ρόλου τους σε αυτόν τον τομέα. Η συμμετοχική συμπεριφορά του πατέρα στη φροντίδα του παιδιού, στην ελάφρυνση της μητέρας από τις οικογενειακές υποχρεώσεις και τα οικιακά καθήκοντα είναι στενά συνδεδεμένη με τη θετική εικόνα που έχει η γυναίκα για τον σύζυγό της. Ωστόσο η στάση αυτή των πατέρων μερικές φορές μπορεί να οδηγήσει σε συγκρούσεις με τις μητέρες, αφού οι πατέρες έχουν την αίσθηση ότι παραγκωνίζονται ως προς το ρόλο τους και έτσι τρέφουν αισθήματα ανταγωνισμού απέναντι στις μητέρες (Βενιοπούλου, 1983).

Σύμφωνα με έρευνες των Parke και Swain, παρουσιάζεται διαφοροποιημένη μεταχείριση του βρέφους από τον πατέρα και τη μητέρα. Τόσο η μητέρα, όσο και ο πατέρας εκδηλώνουν τρυφερότητα και εγγύτητα. Ωστόσο ο πατέρας παίζει περισσότερο με το παιδί από ότι η μητέρα. Ο Biller εξετάζοντας τις διαφοροποιημένες αντιδράσεις μητέρων και πατέρων όταν τα βρέφη περιεργάζονταν το περιβάλλον τους, παρατήρησε ότι ο πατέρας υποστήριζε και παρακινούσε την περιέργεια του βρέφους να υπερνικήσει τις σωματικές και πνευματικές προκλήσεις που αντιμετώπιζε, ασκώντας μάλιστα το ρόλο του «προπονητή» καλλιεργώντας στο βρέφος την αίσθηση ότι μπορεί να κατακτήσει τον κόσμο (Pruett, 1988).

Σύμφωνα με μελέτες και έρευνες που έχουν γίνει από ομάδα παιδιάτρων του Πανεπιστημίου Harvard στις Η.Π.Α., διαπιστώθηκε ότι ο πατέρας και το βρέφος αλληλοεπηρεάζονται. Το βρέφος, με την

εμφάνιση του πατέρα, εκδηλώνει ζωνηρά την ικανοποίησή του σα να προμηνύεται τα διαπροσωπικά τους παιχνίδια, ενώ αντίθετα όταν βλέπει τη μητέρα του, δεν αντιδράει ούτε εκπλήσσεται ιδιαίτερα, αφού περιμένει τη γνωστή ρουτίνα της αλλαγής πάνας και του ταΐσματος. Έτσι, οι συγκεκριμένοι ερευνητές συμπέρανα ότι η δέσμευση του πατέρα, παρωθούμενη μέσω των αντιδράσεων του παιδιού, εμφανίζει μια θετική επίδραση στην ανάπτυξη της παιδικής προσωπικότητας (Pruett, 1988).

Ο πατέρας έχει διττό χαρακτήρα μέσα στην οικογένεια: βοηθάει να αναπτύξει ικανότητα, υπευθυνότητα και αυτονομία έξω από την ισχυρή οικειότητα της δυαδικής σχέσης μητέρας- παιδιού, αλλά και συμμετέχει αποφασιστικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Παρ' όλα αυτά όμως, ο πατέρας παρουσιάζεται αρχάριος στην περιποίηση που παρέχει στο παιδί του. Ενώ στη μητέρα υπάρχει η «παραδοσιακή συνείδηση» σχετικά με το καθήκον της αφοσίωσης και του συγκινησιακού πάθους για το παιδί, στον πατέρα δεν μεταδίδεται η πεποίθηση ότι και η περιποιητική φροντίδα για το παιδί αποτελεί χρέος του πατέρα, το οποίο πρέπει να εκπληρώσει.

Με βάση την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην τ. Ομοσπονδία της Γερμανίας, οι καθαυτές δραστηριότητες που αφορούν στη φροντίδα του βρέφους, ρυθμίζονται αποκλειστικά από τη μητέρα, ενώ ο πατέρας έχει βοηθητικό ρόλο. Άνδρες και γυναίκες που πήραν μέρος στην έρευνα αυτή ανέφεραν ότι δεν υπάρχει τομέας, ως προς τη μέριμνα του παιδιού, στον οποίο ο πατέρας να είναι αποκλειστικά αρμόδιος. Επίσης, σύμφωνα με την παραπάνω έρευνα, η μέριμνα και η φροντίδα για το παιδί εμπίπτουν κυρίως στον τομέα ευθυνών που έχει η μητέρα. Καθώς αυξάνεται η ηλικία του παιδιού, εντατικοποιείται η συμμετοχή του πατέρα στην εν γένει φροντίδα του

παιδιού, ενώ η μητέρα αποστασιοποιείται από την αποκλειστικότητα των ευθυνών της (Κορώσης, 2003).

Η σχέση της μητέρας με το παιδί ενισχύεται περισσότερο, σε σχέση με τον πατέρα, μέσω της εγκυμοσύνης και του θηλασμού. Ωστόσο, ο σύγχρονος πατέρας αναπτύσσει άριστες σχέσεις με το παιδί από τη στιγμή της γέννησής του. Παράλληλα υποστηρίζεται ότι, με βάση την αξιολόγηση της πατρικής οντότητας, μπορούν να καλυφθούν όλες οι βιολογικές, συναισθηματικές ή συγκινησιακές και κοινωνικές ανάγκες του παιδιού. Ο πατέρας ο οποίος συμμετέχει στην ανατροφή του παιδιού και στο «κτίσιμο της κοινωνικό- πολιτισμικής» του ταυτότητας, δεν έχει τη θέση ενός απλού παρατηρητή, αλλά αποτελεί παράγοντα αποφασιστικής σημασίας, αφού «αναβιώνει» μία δεύτερη κοινωνικοποίηση της προσωπικότητάς του (Κορώσης, 2003).

Πολύ σημαντικό είναι ο πατέρας να μη μιμείται τη μητέρα στο ρόλο της. Είναι αναγκαίο τα παιδιά να συνειδητοποιήσουν ότι ο πατέρας είναι διαφορετικός από τη μητέρα και ο ένας δεν μπορεί να αντικαταστήσει τον άλλον.

Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να επισημάνουμε ότι υπάρχουν τάσεις αλλαγής όσο αφορά το ρόλο του πατέρα και τη συμμετοχή του σε διάφορες υποχρεώσεις. Εντούτοις, η συμμετοχή του πατέρα στην ανατροφή του παιδιού εκδηλώνεται στον ελεύθερο χρόνο που διαθέτει. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η συμμετοχή του πατέρα τόσο στα οικιακά καθήκοντα, όσο και στην ανατροφή του παιδιού αυξάνεται.

Οι σημερινές αντιλήψεις που έχουν οι άνδρες σχετικά με την πατρότητα αποτελούν σύνθεση των διαθέσεων που προέρχονται από την κοινωνικοποίηση του ίδιου του πατέρα, απορρέουν από το προσωπικό σύστημα των αξιών, το οποίο διαμορφώνεται από τη συσχέτιση των υποκειμενικών κριτηρίων στις καθημερινές επαφές με

τους άλλους, διαμορφώνονται από το σύστημα των κατευθύνσεων που υπαγορεύουν διάφορες ομάδες αναφοράς και τέλος, συναρτώνται με εξιδανικευμένες αντιλήψεις για το πώς πρέπει να είναι ο ρόλος των γονέων με παραδειγματικό χαρακτήρα στην οικογένεια και γενικότερα στην κοινωνία (Κορώσης, 2003).

Η συμμετοχή του πατέρα στη φροντίδα του παιδιού, με βάση ερευνητικά δεδομένα, εξαρτάται από διάφορους παράγοντες που παρακινούν θετικά τον πατέρα να έρχεται σε άμεση επαφή με το παιδί. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων παραγόντων είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητας, οι στάσεις, οι προσανατολισμοί και τα σχέδια που κάνει κάποιος για τη ζωή. Επίσης υπάρχουν παράγοντες που βρίσκονται σε συνάρτηση με τις επικρατούσες συνθήκες στη ζωή όπως για παράδειγμα το είδος και η έκταση της επαγγελματικής απασχόλησης. Ακόμη, σημαντική επιρροή στην άσκηση του πατρικού ρόλου ασκεί η συμπεριφορά της μητέρας και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του παιδιού.

Η προσωπικότητα του σύγχρονου πατέρα περνάει κρίση αφού η παραδοσιακή του φυσιογνωμία καταρρέει και ο ρόλος που ασκούσε παρουσιάζει λειτουργική σύγχυση, η οποία προκαλεί μεγάλη ανασφάλεια, έτσι ,ώστε η ταύτιση του πατέρα με τον παραδοσιακό ρόλο να υπόκειται όλο και περισσότερο σε συνεχή κριτική και να παραμερίζεται ή να αποδυναμώνεται. Έτσι, η νέα προσωπικότητα του πατέρα αποτελεί εναλλακτική μορφή εξαιτίας των αλλαγών που έγιναν στην οικογενειακή οργάνωση και ζωή (Κορώσης, 1990).

Σήμερα πατέρας και μητέρα ασκούν κοινούς ρόλους. Στην Ελλάδα η ανατροφή και το μέλλον του παιδιού αποτελούν σημαντικό κοινό σκοπό τόσο της μητέρας, όσο και του πατέρα. Ως αποτέλεσμα της πραγματικότητας αυτής, ο πατέρας ασκεί και εκτελεστικούς, αλλά και εκφραστικούς ρόλους. Παράλληλα παρατηρείται συμβιβασμός του

συζύγου- πατέρα με τις εξατομικευμένες του αντιλήψεις που αφορούν την πατρότητα και τον ανδρισμό του, έτσι όπως εσωτερικεύτηκαν και αναπτύχθηκαν από τη διαδικασία της δικής του κοινωνικοποίησης (Βαρέλης, 1995).

Παλαιότερα για τον πατέρα προτεραιότητα είχε το επάγγελμα, το οποίο ενσάρκωνε πλήρως τον λειτουργικό ρόλο του προμηθευτή και του προστάτη. Σήμερα ορισμένοι πατέρες δίνουν προεξέχουσα θέση στις υποχρεώσεις τους, οι οποίες τοποθετούνται υπεράνω από τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες.

Το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο πατέρας εργάζεται καθορίζει τη διάρκεια της παρουσίας του στην οικογένεια. Κατά συνέπεια, το πόσο διαθέσιμος είναι ο πατέρας στην οικογένεια, εξαρτάται από τις επαγγελματικές του υποχρεώσεις και από τα χαρακτηριστικά του επαγγέλματός του. Έτσι, ο πατέρας που έχει πολλές επαγγελματικές υποχρεώσεις θεωρεί το παιδί του σαν ένα βάρος, που περιορίζει το διαθέσιμο χρόνο του, με αποτέλεσμα να αναλαμβάνει η μητέρα εξολοκλήρου τη φροντίδα του παιδιού (Κορώσης, 2003).

Ο Bullinger πιστεύει ότι πολλοί πατέρες δεν κατορθώνουν να αλλάξουν τον παραδοσιακό ρόλο του πατέρα, γιατί η εικόνα του άνδρα, που τους έχει εντυπωθεί, είναι ταυτισμένη με την επαγγελματική επιτυχία και επίσης, γιατί στερούνται τα πρότυπα βάση των οποίων θα μπορούσαν να συνδυάσουν επιτυχώς το επάγγελμα με την οικογένεια (Κορώσης, 2003).

Παρ' όλα αυτά, μπορούμε να επισημάνουμε ότι υπάρχουν τάσεις αλλαγής όσο αφορά το ρόλο του πατέρα και τη συμμετοχή του σε διάφορες υποχρεώσεις. Όμως, η συμμετοχή του πατέρα στην ανατροφή του παιδιού εκδηλώνεται στον ελεύθερο χρόνο που διαθέτει. Εντούτοις, η συμμετοχή του πατέρα τόσο στα οικιακά καθήκοντα, όσο και στην ανατροφή του παιδιού αυξάνεται συνεχώς.

2.2.2. Ο «νέος» ρόλος του πατέρα στην κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις των ερευνητών, οι επιδράσεις στην οικογένεια δεν ασκούνται μονόπλευρα, δηλαδή από τη μητέρα ή τον πατέρα στο παιδί, αλλά ούτε και σε διπλή κατεύθυνση, από τον πατέρα στο παιδί και από το παιδί στον πατέρα. Οι ασκούμενες επιδράσεις μέσα στην οικογένεια λαμβάνουν χώρα περισσότερο κυκλικά και υπερατομικά ανάμεσα στα μέλη. Οι κοινωνικές σχέσεις του παιδιού δεν περιορίζονται σε μία μόνο διάσταση δεσμού ως θεμελιακής διάστασης, αλλά παράλληλα με αυτήν υπάρχουν και άλλες σημαντικές ποιοτικές σχέσεις (Κορώσης, 2003).

Η Marone υποστηρίζει ότι η συμπεριφορά των γονέων είναι αυτή που παίζει καθοριστικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση του παιδιού και όχι τόσο η προφορική τους ενθάρρυνση. Τα παιδιά μαθαίνουν από πολύ νωρίς να μη δίνουν προσοχή σε παρατηρήσεις ή συστάσεις των γονέων τους, γιατί δεν μένουν ασυγκίνητα από τη γονεϊκή συμπεριφορά. Επίσης, σημαντικό ρόλο, για τη διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ γονέων και παιδιού, δεν παίζει η έκταση του χρόνου των αλληλεπιδράσεων, αλλά η ποιότητά τους. Ο γονείς ενεργούν μαζί, η συμπεριφορά του πατέρα συμπληρώνει τη συμπεριφορά της μητέρας ως προς τις παιδαγωγικές μεθόδους απέναντι στα παιδιά τους (Marone, 1992).

Κατά την Marone, ταύτιση του παιδιού ανάλογα με το ρόλο του φύλου χαρακτηρίζεται ως διαδικασία ανάπτυξης, κατά την οποία οι νέοι άνθρωποι μαθαίνουν ποια είδη συμπεριφοράς ταιριάζουν στο φύλο τους. Τα παιδιά στην ηλικία των τριών ετών καταλαβαίνουν αν

είναι αγόρια ή κορίτσια και οικειοποιούνται τη συμπεριφορά που ελέγχουν οι κανόνες της συνολικής κοινωνίας (Marone, 1992).

Η γνωστική ανάπτυξη του παιδιού επηρεάζεται από τα χαρακτηριστικά του πατέρα. Όταν ο πατέρας χαρακτηρίζεται από τιμωρητική διάθεση, εχθρότητα, αυστηρότητα και έλλειψη αυτοπεποίθησης, τότε εμποδίζεται η γνωστική ανάπτυξη του αγοριού. Αντίθετα, όταν ένας αυταρχικός πατέρας, που διακατέχεται από δημοκρατικές αντιλήψεις, ασκεί ελάχιστη πίεση στη σύζυγό του και εφαρμόζει ήπια μέθοδο ελέγχου στο παιδί, διάκειται με καταδεκτικότητα στις διανοητικές επιδόσεις του γιου και επικοινωνεί πολύ καλά μαζί του. Όσο αφορά τα κορίτσια, έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί δείχνουν ότι ένας συνειδητός πατέρας διαπαιδαγωγεί την κόρη του ανεξάρτητα από τους ρόλους ως προς το φύλο. Ό,τι μπορεί να κάνει ο πατέρας με το γιο, μπορεί να το κάνει και με την κόρη. Για τα κορίτσια ο πατέρας είναι το πιο σημαντικό ανδρικό πρότυπο αναφοράς, του οποίου η γνώμη είναι υπολογίσιμη και λαμβάνεται σοβαρά υπόψη. Επίσης, η φιλική σχέση του πατέρα με τη μητέρα βοηθάει τη γνωστική ανάπτυξη του κοριτσιού (Fthenakis, 1988).

Ευρήματα βρετανικών ερευνών επιβεβαιώνουν το ενδιαφέρον του πατέρα ως μεγαλύτερο σε σχέση με της μητέρας, όσο αφορά στις επιδράσεις που ασκούν οι γονείς σε συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς ως προς το φύλο των παιδιών (Κορώσης, 2003).

Η ενεργητική συμμετοχή του πατέρα στην επίβλεψη, την επιμέλεια και φροντίδα του παιδιού προκαλεί την ποσοτική και ποιοτική εντατικοποίηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ του πατέρα και του παιδιού κατά την πρώιμη φάση της κοινωνικοποίησης. Συνέπειες της «νέας» σχέσης πατέρα και παιδιού είναι η άμεση επικοινωνία που έχει ο πατέρας με το παιδί, εξαιτίας της ετοιμότητας του πατέρα να

αναλάβει τη λειτουργία του πατρικού ρόλου. Επίσης, προτεραιότητα έχει ο πατρικός ρόλος και όχι ο επαγγελματικός και έτσι η μονομερής εστίαση της οργάνωσης της προσωπικής και οικογενειακής ζωής στον επαγγελματικό τομέα γνωρίζει μία σχετικοποίηση. Τέλος, δημιουργείται ο κίνδυνος σχετικά με τη διαδικασία οριοθέτησης του ρόλου του πατέρα, συγκριτικά με το ρόλο του δικού του πατέρα, αφού δεν μπορεί να τον αναγάγει σε εμπειρίες ανατροφής και σε πρότυπα, τα οποία από πρακτικής άποψης, προέρχονται από την καθημερινότητα του παρελθόντος (Κορώσης, 2003).

Συμπερασματικά, αναφέρουμε ότι οι ρόλοι και των δύο γονέων είναι μοναδικοί. Τόσο η μητέρα, όσο και ο πατέρας ασκούν ρόλους που έχουν ανάλογο λειτουργικό περιεχόμενο. Σύμφωνα με ευρήματα ερευνών, το νέο στοιχείο που παρουσιάζεται, σχετικά με τον πατρικό ρόλο, έχει να κάνει με την αύξηση της χρονικής παρουσίας του πατέρα μέσα στην οικογένεια. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην επιθυμία του πατέρα να βρίσκεται κοντά στο παιδί του και να συμμετέχει στη διαδικασία της διαπαιδαγώγησής του. Ο πατέρας δίνει προτεραιότητα στην ανατροφή και στην κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συχνότερες και στενότερες σχέσεις ανάμεσα στον πατέρα και το παιδί, αλλά και εντονότεροι συναισθηματικοί δεσμοί μέσα στην οικογένεια.

2.2.3. Ο ρόλος του πατέρα ως συντρόφου του παιδιού στον ελεύθερο χρόνο.

Ο ρόλος του πατέρα ως συντρόφου του παιδιού στον ελεύθερο χρόνο είναι σχετικά νέος. Παλιά επικρατούσε η εικόνα του παραδοσιακού, αυστηρού και «απόμακρου» πατέρα. Σήμερα η εικόνα

αυτή παρουσιάζεται σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές ή σε κατηγορίες κοινωνικής διαστρωμάτωσης, όπου η οικογένεια είναι προσκολλημένη σε ήθη και έθιμα με παραδοσιακό υπόβαθρο. Η θέση αυτή δεν αποδεικνύεται από κάποια έρευνα αλλά απορρέει από εμπειρίες (Κορώσης, 2003).

Παρ' όλα αυτά, αναμφισβήτητο είναι το γεγονός ότι ο πατέρας έδωσε περισσότερη προσοχή στο παιδί και ενδιαφέρθηκε να μοιραστεί μαζί του τις ελεύθερες ώρες του, ενισχύοντας μ' αυτόν τον τρόπο μία σχέση παραμελημένη και ανακαλύπτοντας άγνωστες πτυχές της επικοινωνίας, οι οποίες δεν είχαν καταχωριστεί στα βιβλία ή δεν είχαν γίνει αντικείμενα ερευνών.

Ο πατέρας ασχολείται με το παιδί μετά τη λήξη του ωραρίου εργασίας και κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου. Αν και από τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί αναφέρεται ότι οι πατέρες αφιερώνουν πολύ χρόνο στα παιδιά τους και ασχολούνται με αυτά, υπογραμμίζεται ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ των δηλώσεων των πατέρων και της κοινωνικής πραγματικότητας, σχετικά με τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου.

Ερευνητικά ευρήματα αναφέρουν ότι ο χρόνος που θα διαθέσει ο πατέρας για το παιδί του επηρεάζεται από το επάγγελμά του, καθώς και από τις σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ των συζύγων- γονέων. Έτσι, εάν οι σχέσεις των συζύγων- γονέων είναι διαταραγμένες και τα προβλήματα στο γάμο έχουν σοβαρές επιπτώσεις στις κοινές οικογενειακές δραστηριότητες, τότε αυτό έχει σοβαρό αντίκτυπο στην ψυχική υγεία του παιδιού, το οποίο ελπίζει, έστω και σε αυτόν τον λίγο χρόνο, να δει τους γονείς του σε μία βελτιωμένη κατάσταση συμβίωσης (Κορώσης, 2003).

Υπάρχουν διάφορες κοινές δραστηριότητες που αναπτύσσονται στις ελεύθερες ώρες. Μία από τις δραστηριότητες αυτές είναι η

τηλεθέαση ως κοινή καταναλωτική συμπεριφορά, η οποία όμως δεν προάγει το χαρακτήρα του διαλόγου και δεν οδηγεί σε γόνιμη επικοινωνία (Κάνιτζ, 1981).

Σημαντική κοινή δραστηριότητα αποτελεί η υπαίθρια αναψυχή και κάθε είδους δραστηριότητες για ψυχοσωματική ανανέωση σε περίοδο διακοπών. Οι δραστηριότητες αυτές περιέχουν ποικιλόμορφες δυνατότητες αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, όπως είναι οι περίπατοι, οι οδοιπορίες σε χώρους με πράσινο, εκδρομές, κατασκηνώσεις, προγραμματισμένες διακοπές σε ειδικούς καταυλισμούς κ.ά. Σε ορισμένες από τις παραπάνω δραστηριότητες η οικογένεια αποδρά από τους συνηθισμένους καθημερινούς ρόλους, προσαρμόζεται σε καινούργιους και παράλληλα δοκιμάζεται η αλληλοσυνεννόηση και η συνοχή των μελών της και σφυρηλατείται η σύμπνοια και ο ομαδικός χαρακτήρας της οικογένειας. Οι εκδρομές αποτελούν μορφή συνύπαρξης του πατέρα με το παιδί, δημιουργούνται εντυπώσεις, βιώματα, γίνεται ανταλλαγή απόψεων με συζήτηση και όλα αυτά δίνουν ευκαιρίες για μία πραγματική επικοινωνία ανάμεσα στον πατέρα και το παιδί (Κάνιτζ, 1981).

Σε αντίθεση με την εκδρομή που αποτελεί προγραμματισμένη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου, το παιχνίδι αποτελεί έκφραση της αυθόρμητης εκδήλωσης της συμπεριφοράς. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί, ο πατέρας παίζει ευχάριστα με το παιδί. Τα παιχνίδια όμως που χρησιμοποιούνται από τον πατέρα είναι προκατασκευασμένα αντικείμενα, τα οποία δεν καλλιεργούν την φαντασία και δεν είναι αποτέλεσμα τυχαίας και αυθόρμητης συμπεριφοράς του παιδιού (Κάνιτζ, 1981).

Κατά τον Scheu (1990), η δραστηριότητα του παιχνιδιού παραμένει μονότονη επαναλαμβανόμενη ενέργεια όταν δεν απαγορεύεται ή δεν καθοδηγείται από τους ενηλίκους. Το παιδί έχει

την ανάγκη για την από κοινού δράση με τους μεγάλους. Οι μεγάλοι αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση. Το παιδί θέλει να συμπεριφέρεται όπως οι μεγάλοι, αλλά επειδή δεν του είναι ακόμη προσιτοί όλοι οι ζωτικοί τομείς των ενηλίκων, μεταμορφώνει τις δράσεις τους και τις σχέσεις ανάμεσά τους στο παιχνίδι. Έτσι εξηγείται η σημασία του «παιχνιδιού των ρόλων» στη ζωή του παιδιού. Οι ενήλικοι και οι σχέσεις τους με το άψυχο και έμψυχο περιβάλλον αποτελούν τη «διαμεσολάβηση» που υποστασιοποιεί τις σχέσεις του παιδιού με πράγματα και ανθρώπους.

Στο «παιχνίδι των ρόλων» τα παιδιά αναλαμβάνουν παιδιάστικα τις κοινωνικές υποχρεώσεις και εργασιακές λειτουργίες των ενηλίκων. Αναπαράγουν την εργασία και τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων αναλαμβάνοντας και τα συναισθήματά τους, αλλά και τον κόσμο των ιδεών τους. Αντιλαμβάνονται το νοηματικό περιεχόμενο των ανθρώπινων ενεργειών και την ηθική στάση των συνανθρώπων απέναντι σε αυτές τις ενέργειες. Βέβαια, το περιεχόμενο του παιχνιδιού αλλάζει κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας. Αρχικά το παιδί εκδηλώνει συγκεκριμένες ενέργειες απέναντι στα αντικείμενα που βρίσκονται γύρω του, ενώ στη συνέχεια μιμείται τις σχέσεις των ανθρώπων που το φροντίζουν ή το περιβάλλουν γενικά με αγάπη και στοργή. Τελικά, ο ανθρώπινος οργανισμός στρέφεται με ενδιαφέρον στους «κανόνες» που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά και τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων (Κορώσης, 2003).

Η συμβολή του πατέρα στο παιχνίδι του παιδιού και η εν γένει συνεργασία του με το παιδί έχουν γίνει αντικείμενα πολλών ερευνών. Τα δεδομένα των ερευνών αυτών έδειξαν ότι η ενεργητική υποστήριξη που παρέχει ο πατέρας στο παιδί, καλλιεργεί τα ενδιαφέροντα της παιδικής προσωπικότητας και επηρεάζει την πνευματική του ανάπτυξη. Ως αποτέλεσμα αυτής της έμπρακτης

συμπαράστασης και ενεργοποίησης του πατέρα αναφέρεται το γεγονός ότι το παιδί αισθάνεται πιο άνετα και περισσότερο ευχαριστημένο όταν βρίσκεται με άλλους ανθρώπους. Έτσι δημιουργείται μία ομαλή επικοινωνία και απρόσκοπτη συνεννόηση παιδιού και πατέρα. Τα στοιχεία τα οποία έχει προσλάβει και αφομοιώσει το παιδί ως μέλος μιας συγκεκριμένης οικογένειας, είναι τα στοιχεία της συμπεριφοράς που πρέπει να εκδηλώνει ως άτομο-μέλος της αντίστοιχης κοινωνίας. Ο πατέρας αφιερώνοντας χρόνο στο παιδί του, το πλησιάζει ψυχοσυναισθηματικά και δημιουργεί μια στενή διαπροσωπική σχέση μαζί του (Κορώσης, 2003).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν ευρήματα ερευνών που αποκαλύπτουν ότι ο τρόπος με τον οποίο έρχονται οι πατεράδες σε επαφή με τα παιδιά είναι διαφορετικός από τον τρόπο που έρχονται σε επαφή οι μητέρες. Οι πατέρες μιλούν λιγότερο στο παιδί και το αγγίζουν συχνότερα, σε αντίθεση με τις μητέρες, οι οποίες έχουν συχνότερη λεκτική επαφή με τα παιδιά (Κορώσης, 2003).

Συμπερασματικά, η αντίληψη σχετικά με την πατρότητα έχει εξατομικευμένο χαρακτήρα. Το πώς αισθάνεται κάθε πατέρας το ρόλο του και κατά πόσο συνειδητοποιεί τη διαπροσωπική σχέση με το παιδί, βρίσκεται σε συνάρτηση με το βαθμό ενεργοποίησης της επικοινωνίας του πατέρα με το παιδί και δηλώνει μία υποκειμενική εξάρτηση από το πώς αξιολογεί η αυτοαντίληψη του άνδρα το νόημα της πατρότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η σημασία του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού.

3.1. Η σπουδαιότητα του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού.

Η παιδαγωγική και λειτουργική αξία του παιχνιδιού για την ολόπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξη του νηπίου είναι αναμφισβήτητη. Η λειτουργία του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού είναι πολλαπλή και αποτελεσματική. Το παιχνίδι ικανοποιεί την ανάγκη του νηπίου για κίνηση και αποτελεί ανεξάντλητη πηγή μάθησης, φαντασίας και δημιουργικότητας. Επίσης, αποτελεί αναντικατάστατο μέσο για την κοινωνικοποίηση του παιδιού. Μέσα από το παιχνίδι το παιδί σημειώνει πρόοδο και κοινωνικοποιείται. Στην αρχή το νήπιο παίζει μόνο του, έπειτα συναντά τον συμπαίχτη του, πρώτα ως εμπόδιο και στη συνέχεια ως συνεργάτη, και αργότερα οργανώνει την ομάδα, ανακαλύπτει τους κανόνες των παιχνιδιών και υπακούει σε αυτούς. Το νήπιο μέσα από το παιχνίδι ανακαλύπτει τον εαυτό του και τον κόσμο, οικοδομεί την γνώση, χαίρεται τη ζωή. Η έλλειψη παιχνιδιού μπορεί να οδηγήσει σε σωματική, πνευματική και ψυχική διαταραχή (Κόφφας, 1994).

Το παιχνίδι έχει μεγάλη εκπαιδευτική σημασία, αφού είναι στενά συνδεδεμένο με την εκμάθηση ασκήσεων και απασχολήσεων, με τις παρατηρήσεις της καθημερινής ζωής. Πολλές φορές το παιχνίδι χρησιμεύει για τη μετάδοση νέων γνώσεων στα παιδιά και για τη διερεύνηση του ορίζοντά τους. Παρουσιάζονται στα παιδιά οι πρώτοι πόθοι για το μελλοντικό επάγγελμα και η επιδίωξη να μιμηθούν τους αγαπημένους τους ήρωες, μέσα από την ανάπτυξη του ενδιαφέροντος προς την εργασία των ενηλίκων, προς την κοινωνική ζωή και τα

ηρωικά κατορθώματα των ανθρώπων. Έτσι, το παιχνίδι αποτελεί μέσο για τη δημιουργία της προσωπικότητας, η οποία αρχίζει να συγκροτείται από την προσχολική παιδική ηλικία (Βοσνιάδου, 1994; Τσιαντζή, 1996).

Ακόμη το παιχνίδι αποτελεί σπουδαίο μέσο αισθητικής διαπαιδαγώγησης των παιδιών τη προσχολικής ηλικίας, αφού σε αυτό παρουσιάζεται και αναπτύσσεται ο ρυθμός και η ομορφιά των κινήσεων. Η σωστή επιλογή των παιχνιδιών συμβάλλει στην ανάπτυξη καλλιτεχνικού αισθητηρίου (Βοσνιάδου, 1994; Τσιαντζή, 1996).

Διάφοροι επιστήμονες, ψυχολόγοι και φιλόσοφοι, ασχολήθηκαν με το παιδικό παιχνίδι. Η Montessori πιστεύει ότι το παιχνίδι αποτελεί ανάπτυξη των αισθήσεων και των ιδιαίτερων ικανοτήτων του παιδιού, αλλά από μόνο του αποτελεί μία δραστηριότητα χωρίς σκοπό, γι' αυτό και το ταυτίζει με την εργασία (Τσιαντζή, 1996).

Κατά τον Erikson, το παιχνίδι είναι μία λειτουργία του εγώ, μία προσπάθεια να συγχρονιστούν οι σωματικές και κοινωνικές λειτουργίες με τον εαυτό του. Σκοπός του είναι να έχει παραίσθηση το άτομο για την κυριαρχία και την ωριμότητα του εγώ του και παρ' όλα αυτά να την ασκεί σε μία ενδιάμεση κατάσταση ανάμεσα στην φαντασίωση και την πραγματικότητα. Ακόμη, πιστεύει ότι μέσα από το παιχνίδι, το παιδί απελευθερώνεται από τους φόβους, τις αδυναμίες, την εξάρτηση και γνωρίζει την ελευθερία (Τσιαντζή, 1996).

Σύμφωνα με τον Decroly, αρκεί να δημιουργήσουμε ένα ευνοϊκό περιβάλλον, εξοπλισμένο με κατάλληλα υλικά και να δώσουμε τα κατάλληλα ερεθίσματα για να διαπιστώσουμε ότι το παιδί παίζοντας θέτει σκοπούς όλο και πιο συνειδητούς, που για να εκπληρωθούν χρειάζονται επίμονες και εντατικές προσπάθειες. Το παιχνίδι παρέχει

στο παιδί ελευθερία και έτσι μπορεί να αναπτύξει τη φαντασία του και να φτάσει σε υψηλά επίπεδα δημιουργικότητας και κοινωνικότητας, αφού μπορεί να συνεργαστεί με συνομήλικους και να αναλάβει συγκεκριμένα καθήκοντα για την εκπλήρωση ενός κοινού στόχου (Τσιαντζή, 1996).

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του παιδιού αποτελεί η επαφή με την πραγματικότητα. Το ελεύθερο και ανοργάνωτο παιχνίδι οδηγεί πολλές φορές το παιδί σε ένα κόσμο ξέφρενης φαντασίας, ενώ το οργανωμένο παιχνίδι βοηθά συστηματικά στην ανάπτυξη, στη δόμηση της νόησης και της αληθινής φαντασίας (Βοσνιάδου, 1994).

Πολλοί ψυχολόγοι θεωρούν το παιχνίδι κορυφαία δραστηριότητα στην προσχολική ηλικία, εξαιτίας της οποίας διενεργούνται σημαντικές αλλαγές στην ψυχική κατάσταση του παιδιού. Καλλιεργούνται προσόντα που προετοιμάζουν τη μετάβαση σε νέο ανώτερο στάδιο ανάπτυξης (Τσιαντζή, 1996).

Έτσι το παιδί με το παιχνίδι κατακτά νέα στάδια κυριαρχίας και υπεροχής. Αρχικά, το παιχνίδι ξεκινά με το ίδιο του το σώμα και έχει σαν κέντρο του το σώμα. Έπειτα προστίθενται σε αυτό τα αντικείμενα και δημιουργείται ένας κόσμος γύρω από το παιδί. Στη συνέχεια περιλαμβάνονται και τα πρόσωπα τα οποία αρχικά αντιμετωπίζονται όπως τα πράγματα, συστηματικά όμως παίζουν όλο και πιο κυρίαρχο ρόλο, έως ότου να απαιτείται η καθολική συμμετοχή τους για τη διεκπεραίωση ενός παιχνιδιού (Βοσνιάδου, 1994).

Το παιδί μέσα από το παιχνίδι κάνει αυθόρμητη χρήση της ικανότητάς του να διακρίνει τη σημασία από το αντικείμενο χωρίς να καταλαβαίνει ότι το κάνει και δε συνειδητοποιεί ότι μιλά σε πεζό λόγο. Έτσι, φτάνει σε ένα λειτουργικό ορισμό των εννοιών ή των αντικειμένων και οι λέξεις αποτελούν τμήματα ενός αντικειμένου (Βοσνιάδου, 1994).

Σύμφωνα με τον Groos το παιχνίδι αποτελεί άσκηση των τάσεων. Τα πολεμικά παιχνίδια προπαρασκευάζουν την αγωνιστική δραστηριότητα του παιδιού και οι συρτοί χοροί των κοριτσιών με τα τραγούδια αγάπης και γάμου αποτελούν προάσκηση των συναισθημάτων που συγκροτούν αργότερα την οικογένεια (Debesse, 1974).

Το παιχνίδι απαιτεί από το παιδί να ενεργεί ενάντια στις άμεσες παρορμήσεις του, να απαρνιέται αυτό που θέλει, αφού η υποταγή στους κανόνες και η αποκήρυξη πράξεων οδηγούν το παιδί στη μεγαλύτερη δυνατή ευχαρίστηση. Με το παιχνίδι το παιδί κατευθύνεται και προετοιμάζεται συστηματικά να ενταχθεί ομαλά στο κοινωνικό σύνολο. Για το λόγο αυτό, απαιτείται υπευθυνότητα και συνεργασία (Βοσνιάδου, 1994; Τσιαντζή, 1996).

Το παιδικό παιχνίδι παρουσιάζεται ως μία συνεχής προσπάθεια να ξεπεράσει τις πρώτες εκδηλώσεις, να βρει ένα καινούργιο τρόπο ενέργειας. Δεν είναι μία απλή ψυχαγωγία αλλά μία ηθική ευχαρίστηση. Ο προγραμματισμός, οι κανόνες, ο σκοπός και τα μέσα αποτελούν στοιχεία του παιχνιδιού. Το παιχνίδι είναι το μέσο με το οποίο το παιδί επιβεβαιώνει τον ίδιο του τον εαυτό, την ίδια του την ύπαρξη. Αναφέρεται στην άμεση επιτυχία, στο κατόρθωμα της στιγμής. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται στο παιδί η αυτοπεποίθηση. Το παιχνίδι αποτελεί το καλύτερο μέσο για την ψυχική ισορροπία, η οποία αποτελεί τη βάση της προσωπικότητας. Προέρχεται από ολόκληρη την ύπαρξη του παιδιού εκφράζοντας όλο του το είναι και όχι μία μοναδική λειτουργία (Debesse, 1974).

Το παιχνίδι κατέχει σημαντική θέση στο σύστημα της σωματικής, ηθικής, εργασιακής και αισθητικής διαπαιδαγώγησης των παιδιών της προσχολικής ηλικίας. Το παιδί έχει ανάγκη από έντονες δραστηριότητες, οι οποίες ανυψώνουν τον τόνο της ζωής του,

ικανοποιούν τα ενδιαφέροντά του και τις κοινωνικές του ανάγκες. Τα παιχνίδια είναι απαραίτητα για την υγεία του παιδιού, αφού δίνουν περιεχόμενο στη ζωή, την κάνουν ευχάριστη, δημιουργούν πεποιθήσεις και αυτοδυναμία. Γι' αυτό το λόγο, ο παιδαγωγός και γιατρός E.A.Arkin ονομάζει τα παιχνίδια ψυχικές βιταμίνες (Τσιαντζή, 1996).

3.2. Κατηγορίες παιχνιδιών.

Ο Piaget θεωρεί ότι το παιχνίδι είναι μία καθοριστική βιολογική λειτουργία, η οποία συμβάλλει στην πνευματική ανάπτυξη. Σύμφωνα με τα στάδια ανάπτυξης της νοημοσύνης διακρίνει το παιχνίδι σε τρεις κατηγορίες: το παιχνίδι της ασκήσεως, το συμβολικό παιχνίδι και το παιχνίδι των κανόνων (Κρασανάκης, 1987).

3.2.1. Το παιχνίδι της ασκήσεως.

Το παιχνίδι της ασκήσεως χρονικά τοποθετείται στην αισθησιοκινητική περίοδο, που καλύπτει την βρεφική ηλικία (0-2 ετών). Από τους πρώτους κιόλας μήνες της ζωής του νεογέννητου αρχίζει το παιχνίδι με την άσκηση των αντανακλαστικών του. Όλες οι πρώτες φωνητικές και κινητικές εκδηλώσεις του παιδιού είναι μορφή παιχνιδιού. Είναι «αυτοτελείς» δραστηριότητες και έχουν δικό τους σκοπό. Το παιχνίδι της ασκήσεως δεν προϋποθέτει καμία ιδιαίτερη τεχνική, αλλά βάζει σε κίνηση διάφορες μορφές ενέργειας χωρίς να τροποποιεί τη δομή που έχουν τη συγκεκριμένη αυτή περίοδο της ζωής. Η συγκεκριμένη μορφή παιχνιδιού διαφοροποιείται μόνο

λειτουργικά. Το παιχνίδι της ασκήσεως έχει βιολογική σημασία, ασκεί τα όργανα και τις λειτουργίες τους και παράλληλα καλλιεργεί τις ψυχικές λειτουργίες. Με το παιχνίδι το παιδί αφομοιώνει τον κόσμο και τροποποιεί τα νοητικά του σχήματα (Κρασανάκης, 1987).

3.2.2. Το συμβολικό ή δραματικό παιχνίδι.

Χρονικά, η δεύτερη μορφή του παιδικού παιχνιδιού είναι το συμβολικό ή δραματικό παιχνίδι, το οποίο εμφανίζεται κατά το έκτο και τελευταίο στάδιο της αισθησιοκινητικής περιόδου (18^{ος}-24^{ος} μήνας). Κατά την περίοδο αυτή αρχίζει να λειτουργεί η παράσταση, η μίμηση γίνεται εσωτερική ή «διαφοροποιημένη», η νοημοσύνη γίνεται ικανή για επινοήσεις νέων μέσων με πρωτότυπους πνευματικούς συνδυασμούς. Το συμβολικό παιχνίδι και η μίμηση έχουν στενό δεσμό μεταξύ τους. Το συμβολικό παιχνίδι χωρίς τη μίμηση θα ήταν αδύνατο. Η νοημοσύνη είναι αυτή που ρυθμίζει τις σχέσεις τους και τη μεταξύ τους ισορροπία, κάνει αυτές τις δύο ενέργειες συμπληρωματικές, αφομοιωτικές και τροποποιητικές (Κρασανάκης, 1987).

Στο συμβολικό παιχνίδι έχουμε σύγκριση ενός παρόντος στοιχείου με ένα άλλο φανταστικό στοιχείο. Η συγκεκριμένη μορφή παιχνιδιού, εκτός από τις κατασκευές της καθαρής φαντασίας, απαιτεί κινήσεις και σύνθετες πράξεις. Έτσι είναι παιχνίδι αισθησιοκινητικό και συμβολικό. Όμως, πίσω από την απλή χαρά που δοκιμάζει το παιδί, βρίσκονται τρόποι αποζημίωσης, ικανοποίησης επιθυμιών, διάλυσης, συγκρούσεων, αγωνίας, φόβου, επιθετικότητας, ταυτισμού και υπεράσπισης του εγώ. Το συμβολικό παιχνίδι βοηθάει το παιδί να γνωρίζει καλύτερα τον εαυτό του και τις σχέσεις του με τους άλλους (Piaget – Inhelder, 1969; Κρασανάκης, 1987).

Το συμβολικό παιχνίδι δεν είναι μία απλή εκδήλωση της φαντασίας, αλλά μία λειτουργία αφομοίωσης του πραγματικού, με τη βοήθεια της μίμησης. Από το τέταρτο έως το έβδομο έτος, ο συμβολισμός πλησιάζει περισσότερο την πραγματικότητα. Έτσι, το παιδί στα παιχνίδια του μιμείται περισσότερο πραγματικές καταστάσεις. Επίσης στην ηλικία αυτή το συμβολικό παιχνίδι εμφανίζει τον ομαδικό του χαρακτήρα, αφού ο εγωκεντρισμός αρχίζει να κάμπτεται (Piaget – Inhelder, 1969; Κρασανάκης, 1987).

Στο συμβολικό παιχνίδι τα παιδιά προβάλλουν τον εαυτό τους και επεξεργάζονται προβλήματα νοητικής αντίληψης και συναισθηματικής πολυπλοκότητας. Η εν λόγω μορφή παιχνιδιού είναι ως επί τον πλείστον διασκέδαση, η οποία παρέχει βαθιά ικανοποίηση. Μέσα από το συμβολικό παιχνίδι τα παιδιά εξερευνούν τη σημασία των δραστηριοτήτων και των σχέσεων στο κόσμο των μεγάλων, μαθαίνουν πώς να τα πηγαίνουν καλά με τους άλλους, πώς να μοιράζονται και να διαπραγματεύονται, πώς να συγκρίνουν και να εκτιμούν, πώς να συναγωνίζονται και να συνεργάζονται, πώς να δίνουν και να παίρνουν. Παράλληλα, μέσα από την προσποίηση, τα παιδιά επεξεργάζονται τις επιθυμίες, τις φιλοδοξίες, τους φόβους και τις άλλες παιδικές φαντασιώσεις (Cohen- Stern, 1995).

Το συμβολικό παιχνίδι διακρίνεται σε προσωπικό (persig play) και προσωποποιητικό (obsig play). Στο προσωπικό παιχνίδι τα παιδιά παίζουν ένα ρόλο, ενώ στο προσωποποιητικό παιχνίδι κάνουν αντικείμενα, είτε αληθινά είτε φανταστικά, να δρουν σαν να είναι ζώα, άνθρωποι, ήρωες κτλ. Οι ρόλοι και το περιεχόμενο του παιδικού παιχνιδιού με αυτά τα συμβολικά αντικείμενα αποτελούνται από τμήματα της πραγματικότητας και του εσωτερικού κόσμου, τα οποία δεν φαίνονται να φτιάχνουν ένα λογικό σύνολο στα μάτια των μεγάλων και γι' αυτό το παιχνίδι των παιδιών πολλές φορές, κατά την

αντίληψη των ενηλίκων, μοιάζει ασυνάρτητο, ασυνεχές ή ευχάριστα ρευστό και χωρίς όρια (Cohen- Stern, 1995).

3.2.2.1. Προσωπικό παιχνίδι.

Στο προσωπικό παιχνίδι ο ρόλος που αναλαμβάνει το παιδί έχει συνήθως σχέση με το περιεχόμενο του παιχνιδιού. Επομένως ο ρόλος μπορεί να προέρχεται είτε από τον πραγματικό κόσμο, είτε από την τηλεόραση ή τις αφηγήσεις. Τα παιδιά, στους ρόλους αυτούς, συμπεριλαμβάνουν εκείνο που, στο μυαλό τους και στην περιορισμένη εμπειρία τους, είναι η σημαντική ποιότητα ή ο χαρακτήρας του ατόμου ή του αντικειμένου (Cohen- Stern, 1995).

Όταν τα παιδιά παίζουν ένα δραματικό ρόλο με πραγματικό περιεχόμενο, μπορεί να προσδώσουν στο ρόλο ένα συναισθηματικό τόνο που είναι βαθιά προσωπικός. Μπορεί να παίζουν το ρόλο με βάση τα συναισθήματά τους και τη στάση τους απέναντι στα άλλα παιδιά, μπορεί να εκτονώσουν περιοχές συναισθηματικές, οι οποίες δεν αποκαλύπτονται με άλλον τρόπο, όπως για παράδειγμα πως εύχονται να τους συμπεριφέρονται οι μεγάλοι, πως θα εξέφραζαν τους εαυτούς τους εάν ήταν επιτρεπτό (Cohen- Stern, 1995).

Οποιαδήποτε από τις παραπάνω συμπεριφορές μπορεί να είναι σταθερά παρούσα σε οποιοδήποτε παιχνίδι. Επομένως, ένα παιδί θα είναι πάντα τυραννικό ή πάντα ευγενικό ή πάντα αδύναμο, ανεξάρτητα από ποιο πρόσωπο μιμείται. Ωστόσο είναι πιθανό οι στάσεις να αλλάξουν με το ρόλο και με τους διάφορους συμπαίκτες. Έτσι ένα παιδί μπορεί να είναι υποταχτικό σε ένα μεγάλο, δυνατό συμπαίκτη και επιβλητικό σε ένα μικρότερο. Για το λόγο αυτό, στο δραματικό παιχνίδι ένα παιδί πρέπει να το παρατηρούμε περισσότερο από μία φορά και με πολλά παιδιά για να παρατηρήσουμε ποια

συμπεριφορά είναι χαρακτηριστική των σχέσεών του με τους άλλους (Cohen- Stern, 1995).

Στην περίπτωση που τα παιδιά παίζουν υπερήρωες και μαγικούς ρόλους μπορούν να εκπληρώσουν πιο ικανοποιητικά κάποιες συναισθηματικές ανάγκες από όταν παίζουν ρόλους με πραγματικό περιεχόμενο. Τέτοιες ανάγκες είναι η επιθυμία να είσαι δυνατός, περισσότερο από άνθρωπος, μια ανάγκη συνηθισμένη για τα παιδιά λόγω της αδυναμίας τους, καθώς και η ανάγκη για επιθετικότητα. Οι ανάγκες αυτές όμως είναι περιορισμένες (Cohen- Stern, 1995).

3.2.2.2. Προσωποποιητικό παιχνίδι.

Στο προσωποποιητικό παιχνίδι οι ιδέες έρχονται από τις ίδιες πηγές όπως και οι ιδέες για τους ρόλους. Το περιεχόμενο μπορεί να είναι εμπνευσμένο είτε από άψυχα αντικείμενα του πραγματικού κόσμου, είτε έμπνευση μπορεί να είναι αληθινοί άνθρωποι ή ακόμη η ιδέα μπορεί να προέρχεται από τηλεοπτικούς χαρακτήρες ή αφηγήσεις (Cohen- Stern, 1995).

3.2.3. Το παιχνίδι των κανόνων.

Προοδευτικά εμφανίζεται το παιχνίδι των κανόνων, το οποίο εμφανίζεται κατά το τέταρτο έτος, όμως η κύρια αναπτυξιακή του μορφή εκδηλώνεται από τα επτά έως τα έντεκα χρόνια της ζωής του παιδιού. Παρ' όλο που αργεί αν εμφανιστεί, συνεχίζει την εξέλιξή του σε όλη τη ζωή. Είναι το παιχνίδι του κοινωνικοποιημένου ανθρώπου,

η δραστηριότητα που δίδει ξεχωριστό χρώμα στην ομαδική ζωή και τη σφραγίζει με τις ποικίλες μορφές της (Κρασανάκης, 1987).

Ο συγκεκριμένος τύπος παιχνιδιού απαιτεί τουλάχιστον δύο πρόσωπα και μία σειρά κανόνων δράσεως. Οι κανόνες μπορεί να είναι αυτοσχέδιοι ή κωδικοποιημένοι. Το παιχνίδι, ανάλογα με τις δραστηριότητες που περιλαμβάνει, μπορεί να έχει χαρακτήρα αισθησιοκινητικό ή πνευματικό. Κύριος μοχλός είναι η άμιλλα, ο ανταγωνισμός μέσα σε μία πειθαρχημένη ελευθερία (Κρασανάκης, 1987).

Οι κανόνες που ρυθμίζουν το παιχνίδι δεν είναι απλές αρχές ηθικής ή νομικής φύσεως, αλλά έχουν γίνει ειδικά για το παιχνίδι και μπορούν να οδηγήσουν όλη τη δραστηριότητα σε ένα φάσμα αξιών ευρύτερης σημασίας. Ο κανόνας γεννάται από τις κοινωνικές και διαπροσωπικές σχέσεις και πηγάζει αυθόρμητα από την ανάγκη της συνεργασίας. Έτσι η συμβολική δραστηριότητα μετατρέπεται στη ρυθμισμένη από κανόνες συμπεριφοράς παιχνιδώδη απασχόληση (Κρασανάκης, 1987).

Το παιδί που παίζει ένα παιχνίδι κανόνων έχει πλήρη συνείδηση του αντιπάλου του, τον αναγνωρίζει ως ανώτερο όταν κερδίζει και δεν παύει να τον θεωρεί φίλο του όταν χάνει. Ο ανταγωνισμός είναι περιστασιακός (Κρασανάκης, 1987).

Από το έβδομο έτος της ηλικίας το παιδί αναγνωρίζει τον ανταγωνισμό και συνειδητοποιεί ότι οι κανόνες είναι όροι απαραίτητοι της καλής λειτουργίας των ομάδων. Από το δέκατο έτος και έπειτα η ετερονομία των κανόνων του παιχνιδιού παραχωρεί τη θέση της σε μία αυτονομία δράσεως. Ο κανόνας από επιβαλλόμενος γίνεται αυθόρμητος (Κρασανάκης, 1987).

Τα παιχνίδια με αυθαίρετους κανόνες μας δείχνουν την παιδική νοοτροπία και γενικά την ανθρώπινη νοοτροπία. Τα παιχνίδια αυτά

έχουν εφευρεθεί ξεχωριστά από κάθε παιδί και είναι ποικίλα. Φτάνουν ως τη νεανική και ώριμη ηλικία, αλλά η κύρια περιόδός τους είναι η αρχή της σχολικής περιόδου, κατά την οποία το παιδί δεν μιμείται πολύ τις πράξεις των μεγαλύτερων. Δεν είναι παθολογικά, αλλά είναι εφήμερες παιδιακίστικες καταστάσεις (Debesse, 1974).

Μέσα από τα παιχνίδια με αυθαίρετους κανόνες γίνεται φανερό πως το παιδί αγαπά τους κανόνες, γιατί του επιτρέπουν να αυτοβεβαιωθεί, παρέχοντάς του εμπόδια για υπερπήδηση. Είναι τα μοναδικά παιχνίδια στα οποία εκδηλώνονται έντονα η παιδική πρωτοτυπία, η εφεύρεση και η αυθορμησία, ακόμη και η επινόηση των κανόνων. Στα παιχνίδια όπου οι κανόνες καθορίζονται εξωτερικά η παιδική ενεργητικότητα είναι περιορισμένη. Ωστόσο η εφευρετικότητα στα παιχνίδια είναι φτωχή, αφού τα παιχνίδια αυτά είναι στοιχειώδη και παραστατικά. Το παιδί σε ηλικία 6-7 ξεκινάει να καλεί για βοήθεια και προσανατολισμό τον μεγαλύτερο (Debesse, 1974).

3.3. Η θέση και η συμπεριφορά του παιδιού μέσα στο παιχνίδι σε σχέση με τους άλλους.

Τα παιδιά μέσα από το παιχνίδι εκφράζουν τις κοινωνικές στάσεις, τις τεχνικές και τις σχέσεις τους. Τα παιδιά, μέσα από τις αντιδράσεις των άλλων, δοκιμάζουν και τροποποιούν την αποτελεσματικότητα των κοινωνικών στάσεων και τεχνικών τους. Η θέση, το κύρος καθώς και η αποδοχή μέσα στην ομάδα εξαρτώνται, ως ένα βαθμό, από τις πράξεις ενός παιδιού. Ταυτόχρονα επηρεάζονται από την προθυμία των άλλων παιδιών να δουν το άλλο άτομο κάτω από όρους που

συμπίπτουν με τις απόψεις του για τον εαυτό του, τις ανάγκες, τις ευχές και τις επιθυμίες του (Cohen- Stern, 1995).

Όταν τα μέλη μιας ομάδας συναναστρέφονται, έχουν την τάση να βρίσκουν θέση για τους εαυτούς τους μέσα στην ιεραρχία και τη δομή της ομάδας. Κάποια παιδιά είναι αρχηγοί, άλλα οπαδοί, άλλα ειρηνοποιοί και άλλα ηθικοπλάστες, αντιπροσωπεύοντας την άποψη των μεγάλων. Ορισμένα παιδιά μόλις που χωρούν μέσα στην ομάδα ως «νόμιμα» μέλη (Cohen- Stern, 1995).

Η θέση ενός παιδιού μέσα στην ομάδα μπορεί να είναι είτε προφανής, είτε διακριτικά καλυμμένη ή μεταμφιεσμένη. Ένα παιδί που εμφανίζεται ως συνεργάτης μπορεί να είναι ένας συγκαλυμμένος δούλος. Η αγωνία και η προσμονή του για την αποδοχή του μπορεί να τον οδηγήσουν σε μία καθολική άρνηση του δικαιώματός του για μία αυθεντική θέση συνεργάτη. Το παιδί που κάνει την περισσότερη φασαρία σε μία ομάδα μπορεί να φαίνεται πως είναι ο αρχηγός, η πραγματική καθοδήγηση όμως να γίνεται από ένα ήσυχο παιδί που ελέγχει το παιχνίδι με τη δύναμη των ιδεών (Cohen- Stern, 1995).

Ένα από τα πιο σημαντικά συστατικά της συναναστροφής είναι η θέση που έχει ένα παιδί μέσα στην ομάδα. Εάν η αρχηγία είναι πολύ σημαντική για ένα παιδί, μπορεί να καταφύγει σε οποιοδήποτε κόλπο για να επιτύχει το σκοπό του. Η έλλειψη της πρόκλησης για κάποιο άλλο παιδί ίσως να αποτελεί ικανοποίηση (Cohen- Stern, 1995).

3.4. Παιδαγωγικά συμπεράσματα για το παιδικό παιχνίδι.

«Το παιχνίδι, αυθόρμητη ενεργητικότητα του παιδιού, μας διευκολύνει να γνωρίσουμε τη φύση του, περισσότερο από κάθε άλλο μέσο. Η μελέτη του παιχνιδιού, μας τοποθετεί στο κέντρο της

παιδικής ψυχής και μας παρουσιάζει διάπλατο τον κόσμο του» (Debesse, 1974, σελ. 189).

Σκοπός της αγωγής είναι να προσανατολίσει τις ενεργητικές δυνάμεις του παιδιού, οι οποίες εκδηλώνονται με το ελεύθερο παιχνίδι. Όπως προαναφέρθηκε, το παιχνίδι εξελίσσεται προοδευτικά συγχρόνως με την εξέλιξη του παιδιού. Το παιδί μέσα από το παιχνίδι αναζητά πάντα το δύσκολο, το εμπόδιο. Το παιχνίδι δεν αποτελεί απλή ευχαρίστηση αλλά ευχάριστο αγώνισμα. Συγκεκριμένα ο Alain αναφέρει: «Δεν θα υποσχεθώ την ευχαρίστηση στο παιδί, αλλά θα του προβάλλω σαν σκοπό τη δυσκολία, που πρέπει μόνο του να αντιμετωπίσει νικηφόρα για να νιώσει ευχαρίστηση: τέτοιο είναι το παγιδευτικό θέλγητρο της ανθρώπινης μοίρας» (Debesse, 1974, σελ. 190).

Το παιδί σέβεται και αγαπά τον κανόνα γιατί μέσα από αυτόν επιβεβαιώνει τον εαυτό του. Ωστόσο, θα πρέπει να ξεπεράσει τη λατρεία του για το παιχνίδι για να μπορέσει να κατακτήσει την τέλεια προσωπικότητα του. Κατά τη διάρκεια της εφηβικής περιόδου, θα του είναι χρήσιμη η κρίση της προσωπικότητάς του, γιατί χωρίς αυτή η προσωπικότητα παραμένει στο πρωτόγονο στάδιο. Το σχολείο είναι κάτι περισσότερο από απλό παιχνίδι. Οι σχολικές ασκήσεις βοηθάνε στην ανάπτυξη των πνευματικών ικανοτήτων. Παρ' όλα αυτά, χωρίς την ισορρόπηση που φέρνει το παιδικό παιχνίδι, καμία σχολική ενέργεια δεν είναι αποτελεσματική για την κατάκτηση του ανθρώπινου μυστικού από το παιδί (Debesse, 1974).

3.5. Το παιχνίδι μεταξύ παιδιού και πατέρα: Δεδομένα από τον ελληνικό χώρο.

Τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί σημαντική αύξηση της σημασίας και της συχνότητας του παιχνιδιού του παιδιού με τον πατέρα. Ωστόσο επισημαίνονται κάποιες σαφείς διαφοροποιήσεις ή διακρίσεις, οι οποίες σημειώνονται ως προς την κοινωνική θέση του πατέρα και ως προς το φύλο του παιδιού. Έχει διαπιστωθεί ότι ο πατέρας παίζει περισσότερο με την κόρη παρά με το γιο. Επίσης εντοπίστηκαν μεγάλες διακυμάνσεις στη συμπεριφορά του πατέρα με βάση το κοινωνικό στρώμα. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν διεξαχθεί, ο πατέρας που κατέχει ανώτερη κοινωνική θέση παίζει συχνότερα με το παιδί, συγκριτικά με τον πατέρα που κατέχει κατώτερη κοινωνική θέση ή με τον πατέρα που εργάζεται στο σπίτι. Το ίδιο συμβαίνει και όταν οι δραστηριότητες του παιχνιδιού λαμβάνουν χώρα μόνο το Σαββατοκύριακο. Παρ' όλα αυτά ερευνητές αναφέρουν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των πατέρων δεν ασχολείται αλλά ούτε και παίζει με τα παιδιά. Οι πατέρες συνήθως απευθύνονται με ενδιαφέρον στα παιδιά τους όταν αυτά μεγαλώνοντας αφήνουν πίσω τους τη φάση της νηπιακής ηλικίας (Κορώσης, 2003).

Έρευνα έχει διεξαχθεί σχετικά με τις προοπτικές που έχουν οι πατέρες για την πατρότητα, τη συμμετοχή τους στην προετοιμασία πριν και μετά τη γέννα του παιδιού και τη συμμετοχή τους στο παιχνίδι με το παιδί, καθώς και σε πλήθος καθημερινών δραστηριοτήτων για τη φροντίδα του παιδιού. Στην έρευνα αυτή συμμετείχαν 160 πατέρες, από τους οποίους οι 80 προέρχονταν από αγροτικές περιοχές, όπου κατοικούσαν σε χωριά και μικρές πόλεις της Κρήτης και της Κεντρικής και Βόρειας Ελλάδας, με χαμηλή εκπαίδευση και επαγγελματικό προφίλ. Οι υπόλοιποι 80 προέρχονταν

από αστικές περιοχές της Αθήνας και του Ηρακλείου, με υψηλή εκπαίδευση και επαγγελματικό προφίλ (Μαριδάκη - Κασσωτάκη, 2000).

Από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας αυτής, προκύπτει πως οι πατέρες, κατά τη διάρκεια του πρώτου έτους του παιδιού, παίζουν περισσότερο με το παιδί από ότι συμμετέχουν σε καθημερινές δραστηριότητες για τη φροντίδα του παιδιού. Το 41,2% των πατεράδων των αστικών περιοχών ανέφεραν πως παίζουν με το παιδί τους 30 λεπτά έως 2 ώρες την ημέρα, ενώ μόλις το 15% των πατεράδων των αγροτικών περιοχών έδωσε την ίδια απάντηση. Το 60% και το 20% των πατεράδων από τις αστικές και αγροτικές περιοχές αντιστοίχως δήλωσε πως παίζει με το παιδί 30 λεπτά έως 2 ώρες τα Σαββατοκύριακα και το 78,7% και το 36,2% «αστικών» και «αγροτικών» πατεράδων αντίστοιχα δήλωσε πως παίζει με το παιδί μόλις 30 λεπτά έως 1 ώρα κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου.

Από τις περιγραφές των πατέρων, φάνηκε ότι προτιμούν να περνάνε τις ελεύθερες ώρες με τα παιδιά τους με δραστήρια παιχνίδια, όπως το κρυφτό και το κυνηγητό. Επίσης, ανέφεραν πως το παιχνίδι είναι διασκεδαστική δραστηριότητα, με την οποία έρχονται πιο κοντά στα παιδιά τους και χτίζουν και αναπτύσσουν μία στενή σχέση με αυτά.

Μία άλλη έρευνα σχετική με το παιχνίδι παιδιού και πατέρα έγινε από τον Κορώση, κατά το σχολικό έτος 1998-1999. Στην έρευνα αυτή απονεμήθηκαν και απαντήθηκαν ερωτηματολόγια από 1862 μαθητές της Ε' και ΣΤ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου. Το δείγμα της έρευνας συγκρότησαν 798 υποκείμενα της αστικής περιοχής (42,9%), 642 υποκείμενα της ημιαστικής περιοχής (34,5%) και 422 υποκείμενα της αγροτικής περιοχής (22,7%).

Στην εν λόγω έρευνα τα παιδιά ρωτήθηκαν εάν αξιοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους με ευχάριστες ενασχολήσεις με τους πατέρες τους. Ποσοστό 29,2% των παιδιών απάντησε πως αξιοποιούν πολύ συχνά τον ελεύθερο χρόνο τους με τους πατέρες τους, το 19,6% συχνά, το 21,5% μερικές φορές, ενώ το 13,1% και το 16,3% απάντησαν σπάνια και καθόλου αντιστοίχως και το 0,2% δεν απάντησαν. Από τα συγκεκριμένα δεδομένα δεν εμφανίζεται θετική εικόνα αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου.

Στην ίδια έρευνα τα παιδιά ρωτήθηκαν εάν παίζουν διάφορα παιχνίδια μαζί με τους πατέρες τους και απάντησαν τα εξής: 18,2% πολύ συχνά, 15,3% συχνά, 25,9% μερικές φορές, 20,8% σπάνια, 18,8% καθόλου και το 1% δεν απάντησε. Οι πατέρες των παιδιών που δήλωσαν πως δεν παίζουν καθόλου με τους πατέρες ή παίζουν σπάνια, θεωρούν το λειτουργικό περιεχόμενο του ρόλου τους ως προμηθευτών της οικογένειας πιο σημαντικό από τα άλλο λειτουργικά περιεχόμενα. Αντίθετα, οι πατέρες των παιδιών που δήλωσαν πως παίζουν συχνά ή πολύ συχνά με τους πατέρες, παραμερίζουν την κούραση μετά την δουλεία τους, εξαιτίας των ποικιλόμορφων ενδιαφερόντων των παιδιών τους, και ασχολούνται μαζί τους. Μάλιστα, ορισμένοι πατέρες συνδυάζουν τις επαγγελματικές τους φιλοδοξίες με το παιχνίδι, δείχνοντας στο παιδί ότι ο πατέρας, παρά την απουσία του από το σπίτι λόγω δουλείας, επιστρέφοντας στο οικιακό περιβάλλον ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του παιδιού σχετικά με το παιχνίδι αλλά και επιβεβαιώνει στο παιδί τα αισθήματά του, βάση των οποίων είναι στενά συνδεδεμένος μαζί του.

Τα δεδομένα αυτά δεν εμφανίζουν συχνότητες υψηλής συμμετοχής του πατέρα στο παιχνίδι με το παιδί. Αν και η στάση του σύγχρονου πατέρα έχει αλλάξει, συγκριτικά με τη νοοτροπία του δικού του πατέρα στην παραδοσιακή κοινωνία, τα στοιχεία μιας

αναθεωρημένης αντίληψης στο παιχνίδι με το παιδί δεν αποδεικνύουν τον αναπροσδιορισμό του πατρικού ρόλου. Ο πατέρας εμφανίζεται προσκολλημένος στην ιδέα ότι το παιχνίδι με το παιδί δεν ανήκει στον τομέα μιας σοβαρής ενασχόλησης ή στην επιλογή ενός ποιοτικού έργου. Όμως σημασία δεν έχει το είδος του παιχνιδιού, αλλά η διαδικασία των εναλλασσόμενων φάσεων ανάμεσα στον πατέρα και το παιδί, όπου οι ρόλοι και οι κανόνες του απλού παιχνιδιού γίνονται αντικείμενα εκμάθησης της συμπεριφοράς, που αναμένεται να εκδηλωθεί στην ευρύτερη κοινωνία. Το παιδί αναπτύσσει σχέσεις δεσμών με πρόσωπα που το προσέχουν και το επιμελούνται και εξαρτώνται από την ποιότητα της αλληλεπίδρασης μεταξύ γονέων και παιδιού.

Στην ίδια έρευνα, στην ερώτηση που έγινε στα παιδιά τι παιχνίδια παίζουν με τους πατέρες τους, οι μαθητές δήλωσαν διάφορα παιχνίδια. Το 38,7% ανέφερε ότι παίζει με τον πατέρα ηλεκτρονικά παιχνίδια, το 41,6% επιτραπέζια παιχνίδια ενώ το 19,6% δήλωσε άλλα είδη παιχνιδιών, τα οποία δεν ανήκουν σε καμία από τις παραπάνω κατηγορίες παιχνιδιών. Σύμφωνα με αυτά τα δεδομένα, η κατηγορία των ηλεκτρονικών παιχνιδιών αποτελεί ένδειξη πως το παιδί εξοικειώνεται με τα σύγχρονα τεχνολογικά επιτεύγματα στο χώρο της ψυχαγωγίας χάνοντας την ανθρώπινη επικοινωνία με τον συμπαίκτη του. Εξαίρεση αποτελούν τα επιτραπέζια παιχνίδια και γενικά όλα τα παιδικά παιχνίδια που δεν ανήκουν στα προϊόντα της σύγχρονης τεχνολογίας, τα οποία επιτρέπουν το διάλογο και την ανταλλαγή απόψεων και ιδεών μεταξύ των συμπαικτών. Στην περίπτωση αυτή, ο ρόλος του παιδιού στο παιχνίδι δεν είναι παθητικός, αλλά το παιδί συμμετέχει ενεργά.

Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση του ενδιαφέροντος για τη συμμετοχή του πατέρα στο παιχνίδι και σε

διάφορες δραστηριότητες του παιδιού παρατηρείται έλλειψη ανόλογων ερευνών στον ελληνικό χώρο.

Όπως προαναφέρθηκε, αν και υπάρχει πληθώρα επιστημονικών ερευνών που αναφέρονται σε θέματα σχετικά με την οικογένεια, τους γονείς και τη μητέρα, λίγες είναι οι έρευνες που σχετίζονται με τον πατέρα.

Όσο αφορά τον ελλαδικό χώρο οι σχέσεις μεταξύ πατέρα και παιδιού, ο χρόνος που αφιερώνει ο πατέρας στο παιδί του, το είδος των σχέσεων που διαμορφώνονται μεταξύ πατέρα και παιδιού, όπως επίσης και το πώς οι πατέρες αντιλαμβάνονται την πατρότητα δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς, ώστε να πληροφορηθούμε για τη συμμετοχή του Έλληνα πατέρα στο παιχνίδι και στις καθημερινές δραστηριότητες του παιδιού.

Το γεγονός αυτό αποτέλεσε το κίνητρο της παρούσας έρευνας, η οποία έχει απώτερο στόχο να βγάλει κάποια πρώτα συμπεράσματα για τη συμμετοχή του πατέρα στο παιχνίδι και στις καθημερινές δραστηριότητες του παιδιού.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Εμπειρική έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Σκοπός, στόχοι και μεθοδολογία της έρευνας.

1.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας.

Η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στο να εξετάσει εάν και με ποιόν τρόπο ο Έλληνας πατέρας αφιερώνει τον ελεύθερο χρόνο του στο παιδί του.

Συγκεκριμένα η έρευνα είχε ως στόχο να μελετήσει τη συμμετοχή των πατέρων της Βορείου Ελλάδος σε διάφορες δραστηριότητες με το παιδί τους και ιδιαίτερα τη συμμετοχή τους στο παιχνίδι κατά τον ελεύθερο χρόνο τους.

Επιπροσθέτως, στόχος της έρευνας ήταν η διερεύνηση των αντιλήψεων των πατέρων σχετικά με την πατρότητα.

1.2. Δειγματοληψία-Περιγραφή του δείγματος.

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Νομό Κοζάνης κατά το έτος 2004, και συγκεκριμένα τους μήνες Ιούνιο-Ιούλιο. Στην έρευνα συμμετείχαν 126 πατέρες που είχαν τουλάχιστον ένα παιδί ηλικίας 3-6 ετών. Το δείγμα της έρευνας συγκρότησαν 63 υποκείμενα της πόλης της Κοζάνης (50%), 37 υποκείμενα της πόλης της Πτολεμαΐδας (29,37%), 9 υποκείμενα του χωριού Αγία Παρασκευή (7,14%), 2 υποκείμενα από τα χωριά Κοιλάδα, Ποντοκώμη, Ασβεστόπετρα και

Άρδασσα (1,59%) και 1 υποκείμενο από τα χωριά Άργιλος, Κρόκος, Ακρινή, Περδίκια, Ανθότοπος, Μαυροδένδρι, Λευκοπηγή, Σπάρτο και Αναράχη (0,79%) [Βλέπε Πίνακα 1].

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατανομή δείγματος ανά περιοχή.

	ΠΕΡΙΟΧΗ	Απόλυτες συχνότητες
1.	Κοζάνη	63
2.	Πτολεμαΐδα	37
3.	Αγία Παρασκευή	9
4.	Κοιλάδα	2
5.	Ποντοκώμη	2
6.	Ασβεστόπετρα	2
7.	Άρδασσα	2
8.	Άργιλος	1
9.	Κρόκος	1
10.	Ακρινή	1
11.	Περδίκια	1
12.	Ανθότοπος	1
13.	Μαυροδένδρι	1
14.	Λευκοπηγή	1
15.	Σπάρτο	1
16.	Αναράχη	1
	ΣΥΝΟΛΟ	126

Όσο αφορά τα επαγγέλματα των πατέρων 6,35% ήταν δημόσιοι υπάλληλοι, 14,29% ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι, 22,22% ελεύθεροι επαγγελματίες, 7,94% εκπαιδευτικοί, η πλειοψηφία (45,24%) ήταν υπάλληλοι της ΔΕΗ, 1,59% πολιτικοί μηχανικοί και τέλος από ποσοστό 0,79% το καθένα από τα εξής επαγγέλματα: δικηγόρος, ιατρός και γεωργός [Βλέπε Πίνακα 2].

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Κατανομή των πατέρων με βάση την επαγγελματική τους απασχόληση.

	Επαγγέλματα	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Δημόσιος υπάλληλος	8	6,35
2.	Ιδιωτικός υπάλληλος	18	14,29
3.	Ελεύθερος επαγγελματίας	28	22,22
4.	Εκπαιδευτικός	10	7,94
5.	Υπάλληλος ΔΕΗ	57	45,24
6.	Πολιτικός μηχανικός	2	1,59
7.	Δικηγόρος	1	0,79
8.	Ιατρός	1	0,79
9.	Γεωργός	1	0,79
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

1.3. Η μεθοδολογία της έρευνας.

Προκειμένου να εξεταστούν οι σχέσεις επικοινωνίας πατέρα και παιδιού κατά τις ελεύθερες ώρες, αλλά και το πώς αντιλαμβάνονται οι πατέρες την πατρότητα, χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος του ερωτηματολογίου. Οι ερωτήσεις ήταν, όσο το δυνατόν, απλές και κατανοητές, έτσι ώστε να μην προβληματίζουν ή να φέρουν σε δύσκολη θέση τα υποκείμενα.

Στην παρούσα έρευνα εξετάζεται ο τρόπος επικοινωνίας πατέρα και παιδιού, όπου η συμπεριφορά του ενός επηρεάζει τη συμπεριφορά του άλλου. Ο κοινός τόπος συνάντησης, που δεν είναι μόνο ένας συγκεκριμένος χώρος αλλά και μία συγκεκριμένη δράση, εξελίσσεται σε αμοιβαία επίδραση, στην οποία πατέρας και παιδί διαδραματίζουν συγχρόνως δύο ρόλους: το ρόλο του πομπού και το ρόλο του δέκτη. Ως

αλληλεπίδραση που αποφέρει θετικά αποτελέσματα στη λειτουργία ποιοτικών σχέσεων μεταξύ πατέρα-παιδιού, νοείται η ανταλλαγή απόψεων, η διατύπωση ερωτήσεων, η εκδήλωση εντυπώσεων κ.ά. σε αμοιβαία βάση.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος ζητείται από τους πατέρες να αναφέρουν την ηλικία τους, την οικογενειακή τους κατάσταση, τον αριθμό, το φύλο και την ηλικία του/των παιδιών τους, το μορφωτικό τους επίπεδο, τον τόπο κατοικίας, καθώς και το επάγγελμά τους.

Στα επόμενα μέρη εστιάζεται η προσοχή στο θέμα που απασχόλησε την παρούσα έρευνα. Στην αρχή του δεύτερου μέρους οι πατεράδες καλούνται να απαντήσουν τι σημαίνει γι' αυτούς η πατρότητα. Στη δεύτερη και τρίτη ερώτηση γίνεται προσπάθεια συλλογής λεπτομερών πληροφοριών για το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο πατέρας απουσιάζει από το σπίτι λόγω εργασίας. Έτσι, η ποσότητα των ωρών εργασίας στο εικοσιτετράωρο και η συγκεκριμένη χρονική περίοδος της ημέρας, κατά την οποία εργάζεται ο πατέρας, αποτελούν τις πρώτες κατευθύνσεις για την ποσότητα του χρόνου, στο πλαίσιο του οποίου ο πατέρας δεν μπορεί να επικοινωνεί καθημερινά με το παιδί. Έπειτα, γίνεται αναφορά στο Σαββατοκύριακο, το οποίο από τη μία αμφισβητείται ως προς την επάρκεια χρόνου που αφιερώνει ο πατέρας στο παιδί, από την άλλη όμως υπογραμμίζεται ως το μοναδικά ελεύθερο χρονικό διάστημα, κατά τη διάρκεια του οποίου ο πατέρας αφιερώνεται απερίσπαστα στο παιδί. Εκτός όμως από το Σαββατοκύριακο, στην τελευταία ερώτηση του δεύτερου μέρους, γίνεται προσπάθεια συλλογής πληροφοριών γενικά για την ποσότητα ελεύθερου χρόνου σε ώρες, τις οποίες ο πατέρας αφιερώνει στο παιδί για να επικεντρώσει την προσοχή του στην ενασχόληση με το παιδί.

Το τρίτο και τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου αποτελείται από ερωτήσεις εξειδικευμένες ως προς το είδος της ενασχόλησης και τις μορφές επικοινωνίας του πατέρα με το παιδί. Στα είδη της ενασχόλησης και στις μορφές επικοινωνίας στηρίχθηκαν οι διατυπώσεις των υποθέσεων της έρευνας, για να ερμηνευτεί η ανεξάρτητη μεταβλητή (μορφωτικό επίπεδο), σε σχέση με την εξαρτημένη μεταβλητή, δηλαδή την επικοινωνία και ενασχόληση του πατέρα με το παιδί κατά τις ελεύθερες ώρες. Τέλος, το ερωτηματολόγιο «κλείνει» με την παράκληση προς κάθε πατέρα να περιγράψει με λίγα λόγια πως ένοιωσε όταν έγινε πατέρας.

Στο παράρτημα της παρούσας έρευνας παρατίθεται το ερωτηματολόγιο στη μορφή που συγκροτήθηκε και επιδόθηκε στα υποκείμενα του δείγματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Στατιστική ανάλυση

2.1. Παρουσίαση και σχολιασμός των δεδομένων της έρευνας.

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν και θα σχολιαστούν τα δεδομένα της έρευνας που αναφέρονται σε κάθε ερώτηση του ερωτηματολογίου.

Στην ερώτηση σχετικά με την ηλικία, απάντησαν και οι 126 πατέρες. Από τους 126 οι 39 (30,95%) δήλωσαν πως είναι μέχρι 35 ετών, οι 75 (59,52%) από 36-45 ετών και οι υπόλοιποι 12 (9,52%) από 45-55 ετών [Βλέπε Πίνακα 5.1.].

Πίνακας 5.1.

Κατανομή των υποκειμένων της έρευνας ανάλογα με την ηλικία.

	Ηλικία	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Μέχρι 35 ετών	39	30,95
2.	36 έως 45 ετών	75	59,52
3.	46 έως 55 ετών	12	9,52
4.	Πάνω από 56 ετών	0	0
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Όσο αφορά την οικογενειακή κατάσταση όλα τα υποκείμενα, δηλαδή και τα 126 (100%) δήλωσαν έγγαμοι (Βλέπε Πίνακα 5.2.).

Πίνακας 5.2.

Κατανομή των υποκειμένων ανάλογα με την οικογενειακή τους κατάσταση.

	Οικογενειακή κατάσταση	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Άγαμος	0	0
2.	Έγγαμος	126	100
3.	Διαζευγμένος	0	0
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Από τους 126 πατέρες που συμμετείχαν στην έρευνα, οι 30 έχουν 1 παιδί (23,81%), οι 68 έχουν 2 παιδιά (53,97%), 3 παιδιά έχουν οι 20 (15,87%), 4 παιδιά έχουν οι 5 (3,97%), ενώ οι 2 έχουν 5 παιδιά (1,59%) και μόλις ένας έχει 6 παιδιά (0,79%) [Βλέπε Πίνακα 5.3.].

Πίνακας 5.3.

Κατανομή των υποκειμένων ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών τους.

Αριθμός παιδιών	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1	30	23,81
2	68	53,97
3	20	15,87
4	5	3,97
5	2	1,59
6	1	0,79
ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των πατέρων 3 είναι απόφοιτοι του Δημοτικού (2,38%), 9 απόφοιτοι του Γυμνασίου (7,14%) και 31 είναι απόφοιτοι Λυκείου (24,6%). Το σημαντικό ποσοστό 44%, δηλαδή 56 πατέρες, είναι απόφοιτοι τεχνικής ή άλλης σχολής και μόλις 26 είναι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ (20,63%). Τέλος, μόνο ένας είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου (0,79%) [Βλέπε Πίνακα 5.4.].

Πίνακας 5.4.

*Κατανομή των υποκειμένων ανάλογα με το
μορφωτικό τους επίπεδο.*

	Μορφωτικό επίπεδο	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Απόφοιτος Δημοτικού	3	2,38
2.	Απόφοιτος Γυμνασίου	9	7,14
3.	Απόφοιτος Λυκείου	31	24,60
4.	Απόφοιτος τεχνικής ή άλλης επαγγελματικής σχολής	56	44,44
5.	Απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ	26	20,63
6.	Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου	1	0,79
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Σε σχέση με τον τόπο κατοικίας, 100 υποκείμενα είναι κάτοικοι πόλεων (79,37%), ενώ οι υπόλοιποι 26 είναι κάτοικοι χωριών (20,63%) [Βλέπε Πίνακα 1].

Όσο αφορά την ερώτηση που αναφέρεται στην πατρότητα, δηλαδή τι σημαίνει η πατρότητα για τον κάθε πατέρα, οι απαντήσεις παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ευτυχία δήλωσε το 34,82% του δείγματος, χαρά το 18,22%, ευθύνη το 24,7%, μόλις το 1,62% δήλωσε ψυχολογική πίεση, ενώ οικονομική πίεση δήλωσε το 4,45%. Επίσης το 2,43% των υποκειμένων ανέφερε ότι η πατρότητα σημαίνει δέσμευση

χρόνου, το 10,53% υποχρεώσεις, το μικρό ποσοστό του 0,4% δήλωσε κούραση, το 2,02% αυτοεκπλήρωση και τέλος το 0,81% ικανοποίηση του ανδρισμού [Βλέπε Πίνακα 5.7.].

Από τα παραπάνω δεδομένα, λοιπόν, προκύπτει πως για τον σημερινό Έλληνα πατέρα η πατρότητα δε σημαίνει μόνο ευτυχία και χαρά, αλλά και αρκετές ευθύνες και υποχρεώσεις. Παρά το γεγονός ότι αρκετοί πατέρες του δείγματος δήλωσαν πως η πατρότητα σημαίνει ευθύνες και υποχρεώσεις, λίγοι ήταν αυτοί που ανέφεραν πως η πατρότητα σημαίνει πίεση, τόσο οικονομική όσο και ψυχολογική, αλλά και δέσμευση χρόνου.

Πίνακας 5.7.

Η σημασία της πατρότητας για τα υποκείμενα της έρευνας.

	Σημασία της πατρότητας	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Ευτυχία	34,82
2.	Χαρά	18,22
3.	Ευθύνη	24,70
4.	Ψυχολογική Πίεση	1,62
5.	Οικονομική Πίεση	4,45
6.	Δέσμευση Χρόνου	2,43
7.	Υποχρεώσεις	10,53
8.	Κούραση	0,40
9.	Αυτοεκπλήρωση	2,02
10	Ικανοποίηση του Ανδρισμού	0,81

Σχετικά με την ερώτηση που αφορά τις ώρες που εργάζονται τα υποκείμενα το εικοσιτετράωρο, οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι οι εξής: μόνο 5 υποκείμενα δουλεύουν λιγότερο από 6 ώρες το εικοσιτετράωρο (3,97%), οι 29 πατέρες εργάζονται 6-8 ώρες (23,02%), οι 61 πατέρες

εργάζονται 9-11 ώρες (48,41%), ενώ 31 άτομα του δείγματος εργάζονται περισσότερες από 11 ώρες το εικοσιτετράωρο (24,60%) [Βλέπε Πίνακα 5.8.].

Πίνακας 5.8.

Κατανομή των υποκειμένων ανάλογα με το πόσες ώρες το εικοσιτετράωρο εργάζονται.

	Ώρες εργασίας	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Λιγότερο από 6 ώρες	5	3,90
2.	6 έως 8 ώρες	29	23,02
3.	9 έως 11 ώρες	61	48,41
4.	Περισσότερο από 11 ώρες	31	24,60
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Σχετικά με το ποια χρονική περίοδο της ημέρας εργάζονται οι πατέρες του δείγματος, η πλειοψηφία δήλωσε ότι εργάζεται και πρωί και απόγευμα (73,02%), το 25,4% εργάζεται μόνο πρωί, το 0,79% το μεσημέρι και τη νύχτα εργάζεται επίσης ποσοστό 0,79% [Βλέπε Πίνακα 5.9.].

Πίνακας 5.9.

Κατανομή των υποκειμένων ανάλογα με το ποια χρονική περίοδο της ημέρας εργάζονται.

	Χρονική περίοδος εργασίας	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Πρωί	32	25,40
2.	Μεσημέρι	1	0,79
3.	Απόγευμα	0	0,00
4.	Νύχτα	1	0,79
5.	Πρωί και απόγευμα	92	73,02
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Σχετικά με τη χρονική περίοδο της ημέρας που εργάζεται ο πατέρας, μπορούμε να πούμε ότι η κατανομή των ωρών εργασίας κυμαίνεται ανάλογα με την κατηγορία του επαγγέλματος. Δεδομένου ότι ορισμένες εταιρείες ή και επιχειρησιακές μονάδες λειτουργούν με βάρδιες, είναι εύλογο να συμπεράνουμε πως ο πατέρας αλλάζει τις εργασιακές του υποχρεώσεις στο ημερήσιο πρόγραμμα. Ωστόσο, δύο είναι οι κατηγορίες που ξεχωρίζουν σύμφωνα με τα δεδομένα του πίνακα 5.9.: οι 32 πατέρες (25,4%) που εργάζονται σταθερά το πρωί και οι 92 πατέρες (73,02%) που εργάζονται σταθερά και πρωί και απόγευμα. Αναφορικά με τους πρώτους, μπορεί κανείς να υποθέσει ότι υπάρχει ελεύθερος χρόνος το απόγευμα για να αφιερωθεί στην ενασχόληση με το παιδί. Σχετικά με τους τελευταίους όμως, διαπιστώνουμε ότι το ωράριο εργασίας είναι πειστικό ή και εξαντλητικό. Στην προκειμένη περίπτωση είναι παράλογο να απαιτήσουμε από τους πατέρες τόσο την ψυχική διάθεση, όσο και την προσδοκώμενη αντοχή στην ενασχόληση με το παιδί. Το μοναδικά ελεύθερο χρονικό διάστημα που τους απομένει για μια ποιοτική και χρονικά ποσοτική επικοινωνία με το παιδί, είναι το Σαββατοκύριακο.

Ο φόρτος εργασίας που επιβαρύνει καθημερινά τον πατέρα, θεωρείται ότι είναι ο πιο σοβαρός ανασταλτικός παράγοντας στις σχέσεις μεταξύ πατέρα και παιδιού. Ο πατέρας, συχνά, ισχυρίζεται ότι είναι δύσκολο να βρει ελεύθερο χρόνο, μετά το πέρας της εργασίας του, για να ασχοληθεί με το παιδί, ενώ στρέφει ή εστιάζει τα ενδιαφέροντά του σε άλλους εξω-οικογενειακούς τομείς. Έτσι, ο πατέρας αυτός έχει χαρακτηριστεί σαν «αόρατος» στο ενδοοικογενειακό του περιβάλλον. Κατά μία άλλη άποψη, αφού ο πατέρας διαθέτει τον ελεύθερο χρόνο του στο παιδί μόνο κατά το τέλος της εβδομάδας, έχει προσλάβει τον χαρακτηρισμό «ο πατέρας του Σαββατοκύριακου». Όμως, πόσες ώρες

του απομένουν για να καλύψει τις κενές ώρες κατά τις εργάσιμες μέρες, ώστε να τις αφιερώνει στο παιδί;

Στην παρούσα έρευνα, το 14,29% δεν εργάζεται καθόλου κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου, το 15,08% εργάζεται 0-5 ώρες, 6-10 ώρες εργάζεται η πλειοψηφία του δείγματος με ποσοστό 50%, το 9,52% των πατέρων εργάζεται 11-15 ώρες και το 11,11% εργάζεται περισσότερες από 15 ώρες κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου [Βλέπε Πίνακα 5.10.].

Πίνακας 5.10.

Κατανομή των υποκειμένων ανάλογα με το πόσο εργάζονται κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου.

	Εργασία Σαββατοκύριακου	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Καθόλου	18	14,29
2.	0 έως 5 ώρες	19	15,08
3.	6 έως 10 ώρες	63	50,00
4.	11 έως 15 ώρες	12	9,52
5.	Περισσότερες από 15 ώρες	14	11,11
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Ο ελεύθερος χρόνος του πατέρα μετά την εργασία του αποτελεί ένα θέμα στο οποίο πολλές συζητήσεις, ανταλλαγές απόψεων και εκτιμήσεις ερευνητικών ευρημάτων, σχετικά με την επιστροφή του πατέρα στο οικιακό περιβάλλον μετά την εκπλήρωση των επαγγελματικών του υποχρεώσεων. Κατά το χρονικό διάστημα, στο οποίο ο πατέρας λείπει από το σπίτι και είναι στη δουλειά, είναι «απών»

στην ακτίνα ορατότητας του παιδιού. Το παιδί αποδέχεται την κατάσταση αυτή ως φυσική, δηλαδή έχει μεν πατέρα, αλλά ο πατέρας απουσιάζει για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα στη δουλειά. Έτσι, ο πατέρας δεν απουσιάζει αδικαιολόγητα από το σπίτι, γιατί με τη δουλειά που κάνει, προσπαθεί να καλύψει τις βιοτικές ανάγκες της οικογένειας. Κατά συνέπεια, είναι αδύνατον να ασχοληθεί με το παιδί, εφόσον βρίσκεται σε άλλο τόπο ή χώρο.

Όμως, η φυσιογνωμία του πατέρα στο παιδί αλλάζει, όταν ο πατέρας επιστρέφει στο σπίτι μετά την εργασία. Ο πατέρας, κατά τη διάρκεια της εργασίας του, είναι απόμακρος και απρόσιτος, ενώ μετά την εργασία γίνεται κοντινός και προσιτός, άρα και καταδεκτικός. Ανάμεσα στο χρόνο της πατρικής απουσίας και στο χρόνο της πατρικής παρουσίας υπάρχει ένα ενδιάμεσο χρονικό διάστημα, κατά το οποίο ο πατέρας αποζητάει την ξεκούραση, ενώ το παιδί αποζητάει την αναπλήρωση των χαμένων ωρών, κατά τις οποίες δεν έβλεπε κοντά του τον πατέρα. Κατά συνέπεια, αυτό το χρονικό διάστημα γίνεται «αμφιλεγόμενο σημείο αναφοράς» τόσο του πατέρα, όσο και του παιδιού. Ο ένας χρειάζεται τον άλλο, αλλά από διαφορετική σκοπιά. Από τη μεριά του ο πατέρας βλέπει το σπίτι του ως χώρο της προσωπικής του ανάπαυσης, και το παιδί από τη δική του μεριά, βλέπει τον πατέρα του ως διαθέσιμο πρόσωπο σε ενδοοικογενειακές δραστηριότητες πέραν των επαγγελματικών του υποχρεώσεων.

Στον Πίνακα 5.11. έχει καταχωριστεί το χρονικό διάστημα σε ώρες σύμφωνα με τις οποίες τα υποκείμενα του δείγματος της έρευνας έχουν «υπολογίσει» ενδεικτικά τον ελεύθερο χρόνο μετά την εργασία. Από το σύνολο των υποκειμένων τα 6 (4,76%) δήλωσαν ότι δεν έχουν καθόλου ελεύθερο χρόνο μετά τη δουλειά, οι 16 (12,7%) πατέρες δήλωσαν πως έχουν 1-2 ελεύθερες ώρες, οι 48 (38,1%) ανέφεραν ότι έχουν 3-4 ελεύθερες ώρες, 5-6 ελεύθερες ώρες έχουν οι 27 πατέρες (21,43%) ενώ

περισσότερες από 6 ελεύθερες ώρες μετά την εργασία διαθέτουν 29 πατέρες (23,02%).

Πίνακας 5.11.

Ελεύθερος χρόνος του πατέρα μετά τη δουλειά.

	Ελεύθερος χρόνος μετά τη δουλειά	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες (%)
1.	Καθόλου	6	4,76
2.	1 έως 2 ώρες	16	12,70
3.	3 έως 4 ώρες	48	38,10
4.	5 έως 6 ώρες	27	21,43
5.	Περισσότερες από 6 ώρες	29	23,02
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το τρίτος μέρος του ερωτηματολογίου αναφέρεται στις δραστηριότητες που συμμετέχουν πατέρας και παιδί, καθώς και στο είδος της επικοινωνίας πατέρα-παιδιού κατά τις ελεύθερες ώρες.

Στην παρούσα έρευνα, το 2,38% των πατέρων του δείγματος δήλωσε ότι δεν παίζει καθόλου με το παιδί του, το 6,35% παίζει σπάνια, το 30,16% δήλωσε ότι παίζει μερικές φορές, συχνά ανέφερε ότι παίζει το 38,1% του δείγματος και τέλος, το υπόλοιπο 23,02% παίζει πολύ συχνά μαζί με το παιδί του κατά τις ελεύθερες ώρες [Βλέπε Πίνακα 5.12.].

Πίνακας 5.12.

Πατέρας και παιδί παίζουν διάφορα παιχνίδια μαζί.

	Απαντήσεις πατέρων	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Καθόλου	3	2,38
2.	Σπάνια	8	6,35
3.	Μερικές φορές	38	30,16
4.	Συχνά	48	38,10
5.	Πολύ συχνά	29	23,02
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Στον Πίνακα 5.12.1. διαπιστώνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (32,77%) παιχνιδιού που παίζουν πατέρας και παιδί είναι τα επιτραπέζια παιχνίδια. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, αφού τα επιτραπέζια παιχνίδια διευρύνουν τον διάλογο και ενισχύουν τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των συμπαικτών. Με τα επιτραπέζια παιχνίδια, το παιδί έχει την αίσθηση, πως με τους ανθρώπους που έρχεται σε επαφή, μπορεί να διατυπώνει τις απόψεις του, να συμπεριφέρεται με συνέπεια, να εκφράζει τους προβληματισμούς του, να συμεριζεται τις ανησυχίες του συμπαίχτη κ.ά., αποκτώντας έτσι την ικανότητα ενός ενεργητικού ατόμου, δηλαδή ενός ανθρώπου που σκέφτεται και αισθάνεται. Το ίδιο νοητικό περιεχόμενο έχουν και άλλα παιχνίδια, όπως για παράδειγμα η ενασχόληση με puzzle, όπου στην παρούσα έρευνα συγκεντρώνει ποσοστό 18,08%, καθώς και η ενασχόληση με τον αθλητισμό, που συγκεντρώνει ποσοστό 3,95%. Ωστόσο, σημαντικό ποσοστό συγκεντρώνουν και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια (12,99%). Είναι εμφανές, λοιπόν, ότι με τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, το παιδί μπαίνει στον κόσμο της σύγχρονης τεχνολογίας με τη σιωπηρή ανοχή των γονέων και

επιπλέον, το παιδί στερείται την αλληλεπίδραση με τον συμπαίκτη του, αλλά και τα λεκτικά σύμβολα που εμπλουτίζουν τον γλωσσικό του κώδικα. Έτσι, το παιδί σταδιακά γίνεται ένα παθητικό άτομο, το οποίο «προγραμματίζεται» να ενεργεί σύμφωνα με προκαθορισμένα σχέδια. Επίσης, το κυνηγητό και το κρυφτό παρουσιάζουν σχετικά μεγάλα ποσοστά 12,43% και 10,17% αντιστοίχως. Μικρό ποσοστό του δείγματος (1,13%) ανέφερε ότι παίζει με το παιδί του στην παιδική χαρά. Τέλος, ποσοστό 5,65% δήλωσε πως παίζει διάφορα παιχνίδια χωρίς να διευκρινίσει τι παιχνίδια, το ποσοστό του 1,13% ανέφερε ότι δεν παίζει τίποτα με το παιδί του, ενώ 1,69% του δείγματος δεν απάντησε καθόλου.

Πίνακας 5.12.1.

Τα παιχνίδια που παίζουν πατέρας και παιδί, έτσι όπως δηλώθηκαν από τους πατέρες του δείγματος.

	Είδη παιχνιδιών	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες (%)
1.	Κρυφτό	18	10,17
2.	Κυνηγητό	22	12,43
3.	Μήλα	0	0,00
4.	Επιτραπέζια παιχνίδια	58	32,77
5.	Puzzle	32	18,08
6.	Ηλεκτρονικά	23	12,99
7.	Ποδόσφαιρο	7	3,95
8.	Παιδική χαρά	2	1,13
9.	Διάφορα	10	5,65
10.	Τίποτα	2	1,13
11.	Δεν απάντησαν	3	1,69

Την τελευταία εικοσαετία αυξήθηκε σημαντικά το νόημα του ελεύθερου χρόνου, ώστε να μετατοπιστεί από την περιφέρεια της προσωπικής συμβίωσης στο επίκεντρο της διαπροσωπικής συμβίωσης, δηλαδή της οικογένειας. Πολλές μελέτες αποδεικνύουν ότι σήμερα ο ελεύθερος χρόνος καταναλώνεται ως επί τον πλείστον στο σπίτι μαζί με άλλα μέλη της οικογένειας. Γι' αυτό το λόγο, η διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου στη σύγχρονη κοινωνία μπορεί να χαρακτηριστεί ως «οικογενειοποιημένη», «ιδιωτικοποιημένη» και σε μεγάλο βαθμό ως «συλλογική».

Οι απαντήσεις που δόθηκαν από τα υποκείμενα του δείγματος της παρούσας έρευνας στην ερώτηση εάν ασχολούνται με διάφορα χόμπι με το παιδί τους, δεν παρουσιάζουν θετική εικόνα αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, ιδιαίτερα όταν λάβουμε υπόψη τη συμμετοχή του πατέρα σε δραστηριότητες στα πλαίσια των οποίων ο πατέρας έχει φιλικές σχέσεις και συχνή επαφή με το παιδί. Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 5.13., εάν προσθέσουμε τους αριθμούς των δηλώσεων των υποκειμένων σύμφωνα με τις τρεις πρώτες κατηγορίες των απαντήσεων, τότε το σύνολο των 76 υποκειμένων (60,32%) διαφέρει αρκετά από το σύνολο των 50 υποκειμένων (39,69%) που δήλωσε ότι ο πατέρας και το παιδί αξιοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους με ευχάριστες ενασχολήσεις. Συγκεκριμένα, 10 υποκείμενα (7,94%) του δείγματος απάντησαν πως δεν ασχολούνται καθόλου με διάφορα χόμπι με το παιδί τους, 25 υποκείμενα (19,84%) ασχολούνται σπάνια, 41 υποκείμενα (32,54%) μερικές φορές, συχνά ασχολούνται 37 υποκείμενα (29,37%) και τέλος 13 υποκείμενα (10,32%) ασχολούνται πολύ συχνά με ευχάριστες ενασχολήσεις με το παιδί τους.

Πίνακας 5.13.

Πατέρας και παιδί ασχολούνται με διάφορα χόμπι.

	Απαντήσεις πατέρων	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Καθόλου	10	7,94
2.	Σπάνια	25	19,84
3.	Μερικές φορές	41	32,54
4.	Συχνά	37	29,37
5.	Πολύ συχνά	13	10,32
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Στην ερώτηση σχετικά με το εάν ο πατέρας αθλείται μαζί με το παιδί του, οι απαντήσεις που δόθηκαν από τα υποκείμενα του δείγματος προκαλούν εντύπωση, αφού μόλις το 11,9% και το 4,76% των υποκειμένων αθλούνται μαζί με το παιδί τους συχνά και πολύ συχνά αντίστοιχα. Η πλειοψηφία των πατέρων (33,33%) δεν αθλείται καθόλου με το παιδί του, ενώ το ποσοστό 20,63% των πατέρων αθλείται σπάνια και το 29,37% αθλείται μερικές φορές [Βλέπε Πίνακα 5.14.].

Πίνακας 5.14.

Πατέρας και παιδί αθλούνται μαζί.

	Απαντήσεις πατέρων	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Καθόλου	42	33,33
2.	Σπάνια	26	20,63
3.	Μερικές φορές	37	29,37
4.	Συχνά	15	11,90
5.	Πολύ συχνά	6	4,76
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 5.15. μόλις το 3,17% των υποκειμένων του δείγματος δεν παρακολουθεί τηλεόραση μαζί με το παιδί του, 13,49% παρακολουθεί σπάνια, 31,75% παρακολουθεί μερικές φορές. Η πλειοψηφία των πατέρων (40,48%) παρακολουθεί τηλεόραση μαζί με το παιδί του συχνά και το υπόλοιπο 11,11% των πατέρων παρακολουθεί πολύ συχνά.

Πίνακας 5.15.

Πατέρας και παιδί βλέπουν μαζί τηλεόραση.

	Απαντήσεις πατέρων	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες (%)
1.	Καθόλου	4	3,17
2.	Σπάνια	17	13,49
3.	Μερικές φορές	40	31,75
4.	Συχνά	51	40,48
5.	Πολύ συχνά	14	11,11
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Η συνέντευξη πατέρα και παιδιού μπροστά από την τηλεόραση παρουσιάζει διττό χαρακτήρα: από τη μία έχει θετικό χαρακτήρα εξαιτίας της έμμεσης εγγύτητας πατέρα-παιδιού και από την άλλη έχει αρνητικό χαρακτήρα λόγω έλλειψης διαπροσωπικής επικοινωνίας, που οφείλεται στην παθητική παρακολούθηση του τηλεοπτικού προγράμματος. Η ερμηνεία της συνύπαρξης πατέρα-παιδιού μπροστά από την τηλεόραση αποδίδεται με θετικό περιεχόμενο, όταν μετά από μία εκπομπή επακολουθεί συζήτηση σχετικά με το νόημα, τα μηνύματα, τα διδάγματα κ.λπ. της συγκεκριμένης εκπομπής. Αντίθετα, όταν κατά τη διάρκεια μίας εκπομπής ή και μετά το τέλος της δεν υπάρχει διάλογος μεταξύ πατέρα και παιδιού, τότε το περιεχόμενο της τηλεθέασης είναι αρνητικό.

Σχετικά με το εάν πατέρας και παιδί πηγαίνουν μαζί εκδρομές, τα αποτελέσματα είναι αρκετά ικανοποιητικά αφού η πλειοψηφία του δείγματος (34,92%) πηγαίνει συχνά εκδρομές με το παιδί του και 17,46% των υποκειμένων πηγαίνουν εκδρομές πολύ συχνά. Επίσης, το 31,75% του δείγματος πηγαίνει μερικές φορές εκδρομές με το παιδί του και ακολουθούν με ποσοστά 10,32% και 5,56% οι απαντήσεις σπάνια και καθόλου αντιστοίχως [Βλέπε Πίνακα 5.16.].

Πίνακας 5.16.

Πατέρας και παιδί πηγαίνουν μαζί εκδρομές.

	Απαντήσεις πατέρων	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Καθόλου	7	5,56
2.	Σπάνια	13	10,32
3.	Μερικές φορές	40	31,75
4.	Συχνά	44	34,92
5.	Πολύ συχνά	22	17,46
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Οι κοινωνικές επισκέψεις που κάνουν μαζί πατέρας και παιδί, δίνουν τη δυνατότητα στο παιδί να γνωρίσει και άλλες οικογένειες, μέσα από τον φιλικό κύκλο των γονέων του. Το παιδί, μέσω των κοινωνικών επισκέψεων μαζί με το πατέρα, καθοδηγείται στην επιβεβαίωση και ισχυροποίηση της γνώμης για την οργάνωση και λειτουργία και άλλων οικογενειών, κάνοντας συγκρίσεις και παρατηρήσεις αναφορικά με τους τρόπους σκέψης και δράσης των ατόμων-μελών τους. Πατέρας και παιδί, βγαίνοντας έξω από τον κλειστό χώρο της οικογένειας, βιώνουν τους εαυτούς τους ως μία επώνυμη «μικροσκοπική δυάδα» εν μέσω μιας ανώνυμης και πολυάνθρωπης κοινωνίας. Επισκέψεις σε συναδέλφους του πατέρα από τον χώρο της εργασίας παρέχουν στο παιδί συγκεκριμένες

παραστάσεις σχέσεων, σχετικά με τις διακρίσεις ανάμεσα στους προϊστάμενους και υφιστάμενους, στους ανώτερους και τους κατώτερους υπαλλήλους, που είναι στερεωμένες σε μία κλίμακα ιεράρχησης θέσεων και ρόλων με δεσμευτικό χαρακτήρα. Με τις επισκέψεις στους συγγενείς, πατέρας και παιδί, αλλάζουν παραστάσεις με ψυχοσυναισθηματικό περιεχόμενο. Οι εν λόγω επισκέψεις αποτελούν παράγοντες σύσφιξης των συγγενικών δεσμών και δίνουν στο παιδί την αίσθηση, ότι αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης ομάδας ανθρώπων που συντάσσονται με το μέρος του και το υποστηρίζουν. Τέλος, οι επισκέψεις σε φίλους του πατέρα άλλα και γενικά της οικογένειας παρέχουν πολύπλευρη θεματολογία συζητήσεων και κάθε είδους πληροφοριών, βάσει των οποίων το παιδί «εισάγεται» σε έναν άγνωστο κόσμο πολυδιάστατων καταστάσεων.

Θετική εικόνα παρουσιάζουν οι κοινωνικές επισκέψεις που κάνουν πατέρας και παιδί, σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 5.17. Η πλειοψηφία του δείγματος με ποσοστό 46,03% κάνει συχνά κοινωνικές επισκέψεις μαζί με το παιδί του και ακολουθούν με ποσοστά 31,75% η απάντηση μερικές φορές, 8,73% πολύ συχνά και μόλις 0,79% των πατέρων δεν κάνουν καθόλου κοινωνικές επισκέψεις με το παιδί τους.

Πίνακας 5.17.

Πατέρας και παιδί κάνουν κοινωνικές επισκέψεις μαζί.

	Απαντήσεις πατέρων	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Καθόλου	1	0,79
2.	Σπάνια	16	12,70
3.	Μερικές φορές	40	31,75
4.	Συχνά	58	46,03
5.	Πολύ συχνά	11	8,73
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Σύμφωνα με τον Κυριακίδη «ο χρόνος και η ποιότητα του χρόνου, που οι γονείς αφιερώνουν στα παιδιά τους, δείχνει σε αυτά πόσο αυτοί τα εκτιμούν».

Ορισμένοι γονείς διαβεβαιώνουν τα παιδιά τους ότι τα αγαπούν και είναι πρόθυμοι να τους προσφέρουν οτιδήποτε, για να μην αισθάνονται δυστυχισμένα ή παραπονεμένα από την έλλειψη προσοχής και ενδιαφέροντος για αυτά. Ωστόσο, τα παιδιά εκφράζουν χαμηλόφωνες αμφιβολίες για τον ρόλο των γονέων στην ευημερία των παιδιών, επειδή παρατηρούν τους μεγάλους να μην κάνουν πράξη τα λόγια τους. Πολλοί γονείς παρέχουν στο παιδί παντός είδους υλικά αγαθά, για να δείξουν έμπρακτα την αγάπη τους, πιστεύοντας ότι με τις υλικές προσφορές ανταποκρίνονται στις προσδοκίες και αντιλήψεις του παιδιού, σχετικά με το τι σημαίνει «καλός γονέας», και συγχρόνως καλύπτουν πλήρως τις ανάγκες του. Όμως το παιδί, κατά βάθος, δεν έχει ανάγκη την υπέρμετρη προσφορά υλικών αγαθών, αλλά την προσοχή των γονέων που του λείπει. Το παιδί, υποφέροντας από μοναξιά, αναζητά χρόνο για να επικοινωνήσει ή να συζητήσει μαζί με τους γονείς του. Ιδιαίτερα ο πατέρας, ο οποίος συνηθίζει να δίνει προτεραιότητα στις επαγγελματικές του υποχρεώσεις ή στην επαγγελματική σταδιοδρομία του, πρέπει να αναμετρά τις ευθύνες που έχει για το παιδί στα διάφορα προβλήματα και ζητήματα της σύγχρονης κοινωνίας.

Για ένα παιδί όλα τα θέματα έχουν το δικό τους περιεχόμενο και είναι άξια αναφοράς ή συζήτησης. Μπορεί να πρόκειται για απλές, αυτονόητες καταστάσεις, όπου ένας ενήλικας αντιδρά πολύ διαφορετικά από ότι ένα παιδί, που του λείπουν οι εμπειρίες ή δεν έχει τις απαιτούμενες ικανότητες, για να αντιμετωπίσει τις εννοιολογικές δυσκολίες που ανακύπτουν. Έτσι, το παιδί διατυπώνει συνεχώς απόψεις που είναι συνδεδεμένες με αλυσιδωτές ερωτήσεις. Το περιεχόμενο των απαντήσεων, αναφορικά με το «πώς» και το «γιατί», πρέπει να γίνεται

κατανοητό με ξεκάθαρες αποδείξεις και εύκολα συμπεράσματα. Όταν ο πατέρας είναι απλός, παθητικός ακροατής, χωρίς να παίρνει μέρος σε συζητήσεις με το παιδί, τότε δεν θα γίνει ποτέ ο ενεργητικός συζητητής, ο οποίος ενδιαφέρεται να μην αφήσει κενά, απορίες ή ερωτηματικά στο παιδί.

Βάσει ερευνητικών ευρημάτων των Gonser & Helbrecht-Jordan (1994), οι πατέρες που εξετάστηκαν, απέδωσαν ιδιαίτερη σημασία στην ενασχόληση του πατέρα με το παιδί, υπογραμμίζοντας ότι η προθυμία ή η ικανότητα του πατέρα να καταγίνεται με την ανατροφή του παιδιού, πέρα από τις επαγγελματικές του δραστηριότητες, διευρύνει ή μεταβάλλει την αυτοαντίληψη που έχουν οι πατέρες για τον εαυτό τους. Οι βιωματικές εμπειρίες, μέσω της εντατικής επαφής με το παιδί, επαναφέρουν στη μνήμη εικόνες που είναι «θαμμένες» από την παιδική ηλικία των πατέρων. Η ανάμνηση περιστατικών από την παιδική ηλικία του πατέρα προτρέπει τη συζήτηση με το παιδί και την εξιστόρηση εντυπώσεων ή εμπειριών του παρελθόντος. Έτσι, ο πατέρας αναβιώνει τον εαυτό του στη συντροφιά με το παιδί και οδηγείται σε καταστάσεις, όπου μοιράζεται μαζί με το παιδί τις ίδιες εντυπώσεις. Σύμφωνα με τα ευρήματα της παραπάνω έρευνας, τονίστηκε ότι ο πατέρας δεν πρέπει να συμπεριφέρεται ή να εμφανίζεται απέναντι στο παιδί με τις ικανότητες ενός «υπερανθρώπου» και να μαθαίνει το παιδί ότι οι γονείς του δεν είναι παντογνώστες, αλλά άνθρωποι με ευαίσθητους χαρακτήρες που πληγώνονται.

Στην παρούσα έρευνα, σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 5.18., οι δηλώσεις των υποκειμένων αναφορικά με τις τρεις πρώτες κατηγορίες των απαντήσεων, δεν εμφανίζουν ιδιαίτερα θετική εικόνα, αφού συγκεντρώνουν το 54,76% του δείγματος. Πιο συγκεκριμένα, 14,29 % των πατέρων του δείγματος απάντησε πως δεν συζητάει καθόλου με το

παιδί του, το 3,97% συζητάει σπάνια, 36,51% συζητάει μερικές φορές, ενώ συχνά και πολύ συχνά συζητάει το 34,13% και 11,11% αντιστοίχως.

Πίνακας 5.18.

Πατέρας και παιδί συζητάνε διάφορα θέματα μαζί.

	Απαντήσεις πατέρων	Απόλυτες συχνότητες	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Καθόλου	18	14,29
2.	Σπάνια	5	3,97
3.	Μερικές φορές	46	36,51
4.	Συχνά	43	34,13
5.	Πολύ συχνά	14	11,11
	ΣΥΝΟΛΟ	126	100,00

Όσο αφορά τα θέματα που συζητάνε πατέρας και παιδί, σύμφωνα πάντα με τις απαντήσεις που δόθηκαν από τα υποκείμενα του δείγματος της παρούσας έρευνας, το μεγαλύτερο ποσοστό (21,54%) συγκεντρώνουν θέματα που αφορούν τη συμπεριφορά που πρέπει να έχει το παιδί απέναντι στα άλλα μέλη της οικογένειας και γενικά στους συνανθρώπους του. Ακολουθούν με ποσοστό 17,48% οι συζητήσεις σχετικά με το σχολείο, με ποσοστό 8,54% θέματα οικογένειας, 6,1% κοινωνικά θέματα και με ποσοστό 5,28% θέματα που αφορούν τον αθλητισμό. Ίδιο ποσοστό (4,47%) παρουσιάζουν θέματα που αφορούν τις παρές και τα ενδιαφέροντα του παιδιού, καθώς και συζητήσεις γύρω από τους πιθανούς κινδύνους που μπορεί να συναντήσει το παιδί. Επίσης, το 3,25% των πατέρων του δείγματος δήλωσε πως συζητάνε με το παιδί τους τα προβλήματα που αντιμετωπίζει και λύνουν τυχόν απορίες που

έχει. Μικρά ποσοστά συγκεντρώνουν θέματα σχετικά με τη φύση και τα ζώα, με την καθαριότητα και την διατροφή, θέματα θρησκευτικά και ιστορικά, καθώς και συζητήσεις για το μέλλον. Τέλος το 4,88% των υποκειμένων ανέφερε πως συζητάει γενικά θέματα με το παιδί του χωρίς να διευκρινίζει τι θέματα, ενώ το σημαντικό ποσοστό του 13,01% δεν απάντησε καθόλου στην συγκεκριμένη ερώτηση [Βλέπε Πίνακα 5.19.].

Πίνακας 5.19.

Θέματα που συζητάνε πατέρας και παιδί.

	Θέματα συζήτησης	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Οικογένεια	8,54
2.	Σχολείο	17,48
3.	Παρέες	4,47
4.	Συμπεριφορά	21,54
5.	Κοινωνικά	6,10
6.	Θρησκευτικά	0,81
7.	Ιστορικά	0,41
8.	Προβλήματα-Απορίες	3,25
9.	Κίνδυνοι	4,47
10.	Μέλλον	1,63
11.	Ενδιαφέροντα	4,47
12.	Αθλητισμός	5,28
13.	Φύση-Ζώα	2,03
14.	Καθαριότητα	1,22
15.	Διατροφή	0,41
16.	Γενικά	4,88
17.	Δεν απάντησαν	13,01
	ΣΥΝΟΛΟ	100,00

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το ερωτηματολόγιο «κλείνει» με τη παράκληση προς τον κάθε πατέρα, που πήρε μέρος στην παρούσα έρευνα, να περιγράψει με λίγα λόγια πως αισθάνθηκε όταν έγινε πατέρας. Οι απαντήσεις που δόθηκαν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Το συναίσθημα της ευτυχίας και της χαράς παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά (26,74% και 22,87% αντιστοίχως). Ορισμένοι πατέρες μάλιστα, αναφέρουν ότι η στιγμή της γέννησης του παιδιού τους ήταν η πιο ευτυχισμένη στιγμή της ζωής τους. Πολλοί είναι οι πατέρες που ανέφεραν ότι ένιωσαν μεγάλη ευθύνη, αλλά και ανασφάλεια για το εάν θα γίνουν σωστοί πατέρες. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια ενός πατέρα, που μεταξύ άλλων αναφέρει και τα εξής: «...ένιωσα ευθύνη και άγχος για το αν θα είμαι εντάξει πατέρας και αν θα μπορέσω να αντεπεξέλθω σωστά σε όλες τις ευθύνες που μου καταλογίζονται από εδώ και πέρα, δηλαδή να μεγαλώσω σωστά το παιδί μου και να πάρει τις σωστές βάσεις για να επιβιώσει στη δύσκολη κοινωνία...». Επίσης, αναφορά γίνεται και για το συναίσθημα της ολοκλήρωσης. Ενδιαφέρον μάλιστα, παρουσιάζουν και τα λόγια ενός ακόμη πατέρα, ο οποίος γράφει τα εξής: «Ένιωσα πολύ ωραία λόγω του ότι με την απόκτηση παιδιών ολοκληρώνετε αυτό που λέμε οικογένεια. Και αυτό γιατί το να δημιουργήσεις οικογένεια είναι το πιο ωραίο πράγμα στον κόσμο. Η σωστή οικογένεια σε βοηθάει και στον επαγγελματικό τομέα λόγω σωστής ψυχολογίας». Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως μόνο λίγοι πατέρες κάνουν αναφορά στη γυναίκα τους, λέγοντας πως με την απόκτηση του παιδιού τους ένιωσαν μεγαλύτερη αγάπη για αυτήν. Αξίζει να αναφερθούν τα λόγια ενός από τους πατέρες αυτούς: « Κατά τη διάρκεια της γέννησης βρίσκoμoυν στο χώρο του χειρουργείου. Το βίωμα αυτό με βοήθησε αρκετά για να κατανοήσω την αγάπη, αλλά και την υπομονή που δείχνει μια μητέρα για το παιδί της από την πρώτη στιγμή της ζωής του. Από τότε προσπαθώ να κάνω το ίδιο, αλλά συνάμα νιώθω

μεγαλύτερη ευθύνη και για τις δικές μου πρωτοβουλίες αλλά και για την στάση μου απέναντι στην οικογένεια». Μερικοί πατέρες ανέφεραν το συναίσθημα της συγκίνησης, της ικανοποίησης, της υπερηφάνειας, της αισιοδοξίας, αλλά και της ανακούφισης και της αμηχανίας. Ακόμη, κάποιοι πατέρες ανέφεραν ότι αρχικά είναι δύσκολο να το συνειδητοποιήσεις και ότι με την απόκτηση ενός παιδιού αλλάζει η ζωή, αλλάζουν οι προτεραιότητες και οι στόχοι που υπήρχαν μέχρι εκείνη τη στιγμή. Τέλος, μερικοί τόνισαν πως το να γίνεσαι πατέρας είναι ένα συναίσθημα που δεν περιγράφεται, ενώ 8 υποκείμενα του δείγματος δεν έδωσαν καμία απάντηση [Βλέπε Πίνακα 5.20.].

Πίνακας 5.20.

Ο πατέρας περιγράφει πως ένιωσε όταν έγινε πατέρας.

	Απαντήσεις πατέρων	Σχετικές συχνότητες (%)
1.	Ευτυχία	26,74
2.	Χαρά	22,87
3.	Συγκίνηση	5,04
4.	Σημαντικότερο γεγονός	1,94
5.	Ολοκλήρωση	5,04
6.	Ικανοποίηση	1,94
7.	Όνειρο	0,78
8.	Υπερηφάνεια	0,78
9.	Περισσότερη αγάπη για την γυναίκα μου	1,55
10.	Ανακούφιση	1,55
11.	Αισιοδοξία	0,78
12.	Ευθύνη	14,34
13.	Αλλαγή ζωής	2,71
14.	Ανασφάλεια	3,10
15.	Αμηχανία	1,16
16.	Αρχικά δεν το συνειδητοποίησα	2,71
17.	Δεν περιγράφετε με λόγια	3,88
18.	Δεν απάντησαν	3,10
	ΣΥΝΟΛΟ	100,00

2.2. Παρουσίαση των συσχετίσεων μεταξύ των μεταβλητών.

Μετά από τη γενική παρουσίαση των δεδομένων της παρούσας έρευνας, θα δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στη στατιστική ανάλυση και την ερμηνεία τους με γνώμονα το μορφωτικό επίπεδο των πατέρων του δείγματος. Το μορφωτικό επίπεδο, αποτελεί την «ανεξάρτητη μεταβλητή» της έρευνας, ενώ το κεντρικό θέμα, που είναι η ενασχόληση του πατέρα με το παιδί κατά τις ελεύθερες ώρες, αποτελεί την «εξαρτημένη μεταβλητή».

Σχετικά με το πόσες ώρες το εικοσιτετράωρο εργάζονται τα υποκείμενα του δείγματος, οι πατέρες που παρουσιάζουν τις περισσότερες ώρες εργασίας είναι οι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, έπονται οι απόφοιτοι τεχνικής ή άλλης επαγγελματικής σχολής, ενώ αυτοί που εργάζονται λιγότερο είναι οι απόφοιτοι Δημοτικού [Βλέπε Πίνακα 6.1.].

Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώθηκε από την ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση του στατιστικού κριτηρίου χ^2 , που πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα statgraphics plus, στην οποία προέκυψε P μικρότερο από 0,001 στις συσχετίσεις των μεταβλητών μορφωτικό επίπεδο και εικοσιτετράωρη εργασία.

Όσο αφορά την χρονική περίοδο της ημέρας, που συνήθως εργάζονται οι πατέρες του δείγματος, οι απόφοιτοι Δημοτικού και Γυμνασίου εργάζονται μόνο πρωί, οι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, τεχνικών και επαγγελματικών σχολών και οι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου εργάζονται και πρωί και απόγευμα [Βλέπε Πίνακα 6.2.].

Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώθηκε από την ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση του στατιστικού κριτηρίου χ^2 , που πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα statgraphics plus, όπου το

P ήταν μικρότερο από 0,001 στις συσχετίσεις των μεταβλητών μορφωτικό επίπεδο και χρονική περίοδος εργασίας.

Πίνακας 6.1.

Εικοσιτετράωρη εργασία του πατέρα ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο.

Ώρες εργασίας	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Δ.*	Α.Γ.*	Α.Λ.*	Α.Σχ.*	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ*	Κ.Μ.*	
	%	%	%	%	%	%	
Λιγότερο από 6 ώρες	2,38	1,59	0	0	0	0	3,97
6-8 ώρες	0	5,56	17,46	0	0	0	23,02
9-11 ώρες	0	0	7,14	41,27	0	0	48,41
Περισσότερες από 11 ώρες	0	0	0	3,17	20,63	0,79	24,60
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

Πίνακας 6.2.

Χρονική περίοδος της ημέρας που συνήθως εργάζεται ο πατέρας ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο.

Χρονική περίοδος εργασίας	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Δ.	Α.Γ.	Α.Λ.	Α.Σχ.	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ	Κ.Μ.	
	%	%	%	%	%	%	
Πρωί	2,38	7,14	15,87	0	0	0	25,40
Μεσημέρι	0	0	0,79	0	0	0	0,79
Απόγευμα	0	0	0	0	0	0	0
Νύχτα	0	0	0,79	0	0	0	0,79
Πρωί και απόγευμα	0	0	7,14	44,44	20,63	0,79	73,02
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

*Α.Δ.: Απόφοιτος Δημοτικού

Α.Λ.: Απόφοιτος Λυκείου

Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ: Απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ

Α.Γ.: Απόφοιτος Γυμνασίου

Α.Σχ.: Απόφοιτος τεχνικής ή άλλης επαγγελματικής σχολής

Κ.Μ.: Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου

Οι πατέρες, που εργάζονται περισσότερες ώρες κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου είναι αυτοί που ανήκουν στην κατηγορία των απόφοιτων ΑΕΙ/ΤΕΙ, ενώ οι πατέρες που ανήκουν στην κατηγορία των απόφοιτων Δημοτικού και Γυμνασίου δεν εργάζονται καθόλου κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου [Βλέπε Πίνακα 6.3.].

Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώθηκε από την ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση του στατιστικού κριτηρίου χ^2 , που πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα statgraphics plus, στην οποία προέκυψε P μικρότερο από 0,001 στις συσχετίσεις των μεταβλητών μορφωτικό επίπεδο και ώρες εργασίας κατά το Σαββατοκύριακο.

Πίνακας 6.3.

*Απασχόληση του πατέρα κατά το Σαββατοκύριακο
ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο.*

Ωρες εργασίας κατά το Σαββατοκύριακο	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Δ.	Α.Γ.	Α.Λ.	Α.Σχ.	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ	Κ.Μ.	
	%	%	%	%	%	%	
Καθόλου	2,38	7,14	4,76	0	0	0	14,29
0-5 ώρες	0	0	15,08	0	0	0	15,08
6-10 ώρες	0	0	4,76	44,44	0,79	0	50,00
11-15 ώρες	0	0	0	0	9,52	0	9,52
Περισσότερες από 15 ώρες	0	0	0	0	10,32	0,79	11,11
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

Αν και η ενασχόληση του πατέρα με το παιδί διαμορφώνεται σε συνάρτηση με τον ελεύθερο και διαθέσιμο χρόνο του πατέρα μετά το πέρας της εργασίας του, με βάση τα παραπάνω δεδομένα, δεν μπορούμε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα, σχετικά με το ότι οι πατέρες, που εργάζονται κατά το Σαββατοκύριακο, έχουν γενικά ελάχιστο χρόνο στη

διάθεσή τους, για να ασχοληθούν με το παιδί τους. Η συχνή ενασχόληση του πατέρα με το παιδί μπορεί να συμβαίνει σε άλλα χρονικά διαστήματα και το Σαββατοκύριακο να αποτελεί την εξαίρεση.

Όσο αφορά τον ελεύθερο χρόνο, που έχουν τα υποκείμενα του δείγματος μετά την εργασία τους, συμβαίνει το εξής παράδοξο: ενώ οι απόφοιτοι Δημοτικού δήλωσαν πως δουλεύουν λιγότερο από 6 ώρες ημερησίως, στην ερώτηση για το πόσες ελεύθερες ώρες διαθέτουν μετά τη δουλειά τους απάντησαν «καθόλου», ενώ οι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ που δουλεύουν περισσότερες από 11 ώρες ημερησίως, σύμφωνα με τις δικές του δηλώσεις, διαθέτουν περισσότερες από 6 ελεύθερες ώρες μετά την εργασία τους [Βλέπε Πίνακα 6.4.].

Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώθηκε από την ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση του στατιστικού κριτηρίου χ^2 , που πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα statgraphics plus, όπου προέκυψε P μικρότερο από 0,001 στις συσχετίσεις των μεταβλητών μορφωτικό επίπεδο και ελεύθερος χρόνος μετά την εργασία.

Πίνακας 6.4.

Ελεύθερος χρόνος που διαθέτει ο πατέρας μετά τη δουλειά του ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο.

Ελεύθερος χρόνος μετά τη δουλειά	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Α.	Α.Γ.	Α.Λ.	Α.Σχ.	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ	Κ.Μ.	
	%	%	%	%	%	%	
Καθόλου	2,38	2,38	0	0	0	0	4,76
1-2 ώρες	0	4,76	7,94	0	0	0	12,70
3-4 ώρες	0	0	16,67	21,43	0	0	38,10
5-6 ώρες	0	0	0	21,43	0	0	21,43
Περισσότερες από 6 ώρες	0	0	0	1,59	20,63	0,79	23,02
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

Σύμφωνα με την ερώτηση εάν πατέρας και παιδί παίζουν διάφορα παιχνίδια μαζί, ανάλογα με τις γραμματικές γνώσεις του πατέρα, τα αποτελέσματα που παίρνουμε από την ανάλυση είναι ενδιαφέροντα. Με βάση, λοιπόν, τα δεδομένα της ανάλυσης, όσο αυξάνουν οι γραμματικές γνώσεις του πατέρα τόσο περισσότερο αυξάνει και ο χρόνος που αφιερώνει στο παιδί του [Βλέπε Πίνακα 6.5.].

Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώθηκε από την ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση του στατιστικού κριτηρίου χ^2 , που πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα statgraphics plus, στην οποία προέκυψε P μικρότερο από 0,001 στις συσχετίσεις των μεταβλητών μορφωτικό επίπεδο και παιχνίδι μεταξύ πατέρα και παιδιού.

Πίνακας 6.5.

*Πατέρας και παιδί παίζουν διάφορα παιχνίδια μαζί,
ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο.*

Πατέρας και παιδί παίζουν διάφορα παιχνίδια μαζί	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Λ.	Α.Γ.	Α.Λ.	Α.Σχ.	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ	Κ.Μ.	
	%	%	%	%	%	%	
Καθόλου	2,38	0	0	0	0	0	2,38
Σπάνια	0	6,35	0	0	0	0	6,35
Μερικές φορές	0	0,79	24,60	4,76	0	0	30,16
Συχνά	0	0	0	38,10	0	0	38,10
Πολύ συχνά	0	0	0	1,59	20,63	0,79	23,02
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

Έτσι, λοιπόν, ο πατέρας που παίζει μαζί με το παιδί του διάφορα παιχνίδια, επιστρέφοντας από το εργασιακό του περιβάλλον στον οικιακό χώρο, δηλώνει στο παιδί ότι δέχεται να μοιραστεί μαζί του τον ελεύθερο χρόνο που διαθέτει μετά την εκπλήρωση των επαγγελματικών του

υποχρεώσεων και προθυμοποιείται να γίνει ο «συμπαίκτης» του παιδιού. Σημαντικό στοιχείο, το οποίο δεν πρέπει να ξεχνάει ο πατέρας, είναι ότι το παιχνίδι δεν γίνεται για να περάσει ο ίδιος την «ώρα» του, αλλά για να ψυχαγωγηθεί και το παιδί. Μόνο με αυτή την προϋπόθεση έχουν νόημα οι αλληλεπιδράσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στους ρόλους των «παικτών». Επίσης, δεν θα πρέπει να γίνονται υποχωρήσεις από την πλευρά του πατέρα προς όφελος του παιδιού, ώστε το παιδί να κερδίζει, για να μην πληγωθεί ο ευαίσθητος χαρακτήρας του. Αυτό που έχει σημασία δεν είναι το ποιος θα κερδίσει, αλλά η δίκαιη έκβαση του παιχνιδιού μετά από μία διαδικασία τήρησης των κανόνων που αντικειμενικά θα αναδείξουν τον νικητή.

Από την ανάλυση των δεδομένων της ερώτησης σχετικά με το εάν πατέρας και παιδί αξιοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους με ευχάριστες ενασχολήσεις (hobbies), είναι εμφανές ότι η συχνότητα επικοινωνίας του πατέρα με το παιδί επηρεάζεται θετικά από το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα [Βλέπε Πίνακα 6.6.].

Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώθηκε από την ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση του στατιστικού κριτηρίου χ^2 , που πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα statgraphics plus, στην οποία προέκυψε P μικρότερο από 0,001 στις συσχετίσεις των μεταβλητών μορφωτικό επίπεδο και ασχολία πατέρα και παιδιού με διάφορες ενασχολήσεις.

Πίνακας 6.6.

*Πατέρας και παιδί αξιοποιούν τον ελεύθερο χρόνο τους με ευχάριστες
ενασχολήσεις, ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο.*

Πατέρας και παιδί ασχολούνται με διάφορα χόμπι μαζί	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Δ.	Α.Γ.	Α.Λ.	Α.Σχ.	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ	Κ.Μ.	
	%	%	%	%	%	%	
Καθόλου	2,38	5,56	0	0	0	0	7,94
Σπάνια	0	1,59	18,25	0	0	0	19,84
Μερικές φορές	0	0	6,35	26,19	0	0	32,54
Συχνά	0	0	0	18,25	11,11	0	29,37
Πολύ συχνά	0	0	0	0	9,52	0,79	10,32
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

Όσο αφορά το εάν πατέρας και παιδί αθλούνται μαζί κατά τον ελεύθερο χρόνο τους, ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο, και πάλι οι πατέρες, που ανήκουν στην κατηγορία των απόφοιτων Δημοτικού και Γυμνασίου, δεν αθλούνται καθόλου με τα παιδιά τους. Ωστόσο και η πλειοψηφία των πατέρων των υπόλοιπων κατηγοριών δεν δήλωσαν ότι αθλούνται συχνά ή πολύ συχνά με τα παιδιά τους. Το γεγονός αυτό μπορεί να δικαιολογηθεί εξαιτίας της μικρής ηλικίας των παιδιών. [Βλέπε Πίνακα 6.7.].

Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώθηκε από ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση του στατιστικού κριτηρίου χ^2 , που πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα statgraphics plus, όπου προέκυψε P μικρότερο από 0,001 στις συσχετίσεις των μεταβλητών μορφωτικό επίπεδο και άθληση πατέρα και παιδιού.

Πίνακας 6.7.

Πατέρας και παιδί αθλούνται μαζί, ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο.

Πατέρας και παιδί αθλούνται μαζί	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Δ.	Α.Γ.	Α.Λ.	Α.Σχ.	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ	Κ.Μ.	
	%	%	%	%	%	%	
Καθόλου	2,38	7,14	23,81	0	0	0	33,33
Σπάνια	0	0	0,79	19,84	0	0	20,63
Μερικές φορές	0	0	0	24,60	4,76	0	29,37
Συχνά	0	0	0	0	11,90	0	11,90
Πολύ συχνά	0	0	0	0	3,97	0,79	4,76
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

Σχετικά με την ερώτηση εάν πατέρας και παιδί βλέπουν μαζί τηλεόραση, και πάλι από την ανάλυση των δεδομένων προκύπτει ότι οι πατέρες χαμηλότερων γραμματικών γνώσεων ασχολούνται λιγότερο με τη συγκεκριμένη δραστηριότητα από ότι οι πατέρες υψηλότερων γραμματικών γνώσεων [Βλέπε Πίνακα 6.8.]. Το ίδιο ισχύει και για τις ερωτήσεις που αναφέρονται στο εάν πατέρας και παιδί πάνε μαζί εκδρομές και εάν συζητάνε διάφορα θέματα μαζί [Βλέπε Πίνακα 6.9. και Πίνακα 6.10. αντιστοίχως].

Οι παραπάνω διαπιστώσεις επιβεβαιώθηκαν από την ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση του στατιστικού κριτηρίου χ^2 , που πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα statgraphics plus, στην οποία προέκυψε P μικρότερο από 0,001 στις συσχετίσεις των μεταβλητών μορφωτικό επίπεδο και τηλεθέασης πατέρα και παιδιού, εκδρομής πατέρα και παιδιού, καθώς και συζήτησης πατέρα και παιδιού.

Πίνακας 6.8.

Πατέρας και παιδί βλέπουν μαζί τηλεόραση, ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο.

Πατέρας και παιδί βλέπουν τηλεόραση μαζί	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Δ.	Α.Γ.	Α.Λ.	Α.Σχ.	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ	Κ.Μ.	
	%	%	%	%	%	%	
Καθόλου	2,38	0,79	0	0	0	0	3,17
Σπάνια	0	6,35	7,14	0	0	0	13,49
Μερικές φορές	0	0	17,46	14,29	0	0	31,75
Συχνά	0	0	0	30,16	10,32	0	40,48
Πολύ συχνά	0	0	0	0	10,32	0,79	11,11
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

Πίνακας 6.9.

Πατέρας και παιδί πάνε μαζί εκδρομές, ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο.

Πατέρας και παιδί πάνε εκδρομές μαζί	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Δ.	Α.Γ.	Α.Λ.	Α.Σχ.	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ	Κ.Μ.	
	%	%	%	%	%	%	
Καθόλου	2,38	3,17	0	0	0	0	5,56
Σπάνια	0	3,97	6,35	0	0	0	10,32
Μερικές φορές	0	0	18,25	13,49	0	0	31,75
Συχνά	0	0	0	30,95	3,97	0	34,92
Πολύ συχνά	0	0	0	0	16,67	0,79	17,46
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

Πίνακας 6.10.

*Πατέρας και παιδί συζητάνε διάφορα θέματα μαζί ανάλογα,
με το μορφωτικό επίπεδο.*

Πατέρας και παιδί συζητάνε διάφορα θέματα μαζί	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Δ.	Α.Γ.	Α.Λ.	Α.Σχ.	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ	Κ.Μ.	
	%	%	%	%	%	%	
Καθόλου	2,38	7,14	4,76	0	0	0	14,29
Σπάνια	0	0	3,97	0	0	0	3,97
Μερικές φορές	0	0	15,87	20,63	0	0	36,51
Συχνά	0	0	0	23,81	10,32	0	34,13
Πολύ συχνά	0	0	0	0	10,32	0,79	11,11
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

Τέλος, λιγότερες διαφορές παρουσιάζονται στην ερώτηση σχετικά με το εάν πατέρας και παιδί κάνουν κοινωνικές επισκέψεις μαζί, ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο [Βλέπε Πίνακα 6.11.].

Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώθηκε από την ανάλυση των δεδομένων με τη χρήση του στατιστικού κριτηρίου χ^2 , που πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα statgraphics plus, στην οποία προέκυψε P μικρότερο από 0,001 στις συσχετίσεις των μεταβλητών μορφωτικό επίπεδο και κοινωνικές επισκέψεις πατέρα και παιδιού.

Πίνακας 6.11.

Πατέρας και παιδί κάνουν κοινωνικές επισκέψεις μαζί, ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο.

Πατέρας και παιδί κάνουν κοινωνικές επισκέψεις μαζί	Μορφωτικό επίπεδο						Σύνολο
	Α.Δ.	Α.Γ.	Α.Λ.	Α.Σχ.	Α.ΑΕΙ/ΤΕΙ	Κ.Μ.	
	%	%	%	%	%	%	
Καθόλου	0,79	0	0	0	0	0	0,79
Σπάνια	1,59	7,14	3,97	0	0	0	12,70
Μερικές φορές	0	0	20,63	11,11	0	0	31,75
Συχνά	0	0	0	33,33	12,70	0	46,03
Πολύ συχνά	0	0	0	0	7,94	0,79	8,73
ΣΥΝΟΛΟ	2,38	7,14	24,60	44,44	20,63	0,79	100,00

2.3. Γενικός σχολιασμός - Συμπεράσματα.

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η μελέτη της ενασχόλησης του πατέρα με το παιδί κατά τον ελεύθερο χρόνο του, με ιδιαίτερη έμφαση στο παιχνίδι του πατέρα με το παιδί.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, ο πατέρα από περιοχές της Βορείου Ελλάδας παρουσιάζει ικανοποιητικά ποσοστά συμμετοχής σε δραστηριότητες, όπως είναι τα παιχνίδια, οι κοινωνικές επισκέψεις, οι εκδρομές, καθώς και η παρακολούθηση τηλεόρασης μαζί με το παιδί, ενώ δεν παρουσιάζει θετική εικόνα σε δραστηριότητες, όπως hobbies (ευχάριστες ενασχολήσεις), άθληση και συζητήσεις.

Πιο συγκεκριμένα, από τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους πατέρες που απάντησαν το ερωτηματολόγιο, η πλειοψηφία ανέφερε πως παίζει συχνά ή πολύ συχνά διάφορα παιχνίδια με το παιδί του. Μάλιστα, η πλειοψηφία των πατέρων του δείγματος δήλωσε πως παίζει παιχνίδια

που διευρύνουν τον διάλογο και ενισχύουν τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των συμπαικτών, όπως επιτραπέζια παιχνίδια και puzzle.

Επίσης, σημαντικά ποσοστά συμμετοχής των πατέρων παρουσιάζονται και στην τηλεθέαση και στις κοινωνικές επισκέψεις πατέρα και παιδιού, σύμφωνα πάντα με τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους ίδιους τους πατέρες. Σχετικά με το εάν πατέρας και παιδί πηγαίνουν μαζί εκδρομές, ικανοποιητικό ήταν το ποσοστό των πατέρων που απάντησε συχνά και πολύ συχνά.

Οι απαντήσεις των πατέρων στην ερώτηση εάν πατέρας και παιδί συζητάνε διάφορα θέματα μαζί δεν παρουσιάζουν θετική εικόνα, αφού η πλειοψηφία των ερωτηθέντων πατέρων απάντησε πως συζητάει μερικές φορές με το παιδί του, ενώ μικρό ήταν το ποσοστό των πατέρων που δήλωσε πως συζητάει πολύ συχνά με το παιδί του.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις που δόθηκαν σχετικά με το τι θέματα συζητάνε πατέρας και παιδί. Η πλειοψηφία των πατέρων του δείγματος ανέφερε πως τα θέματα που κυριαρχούν στις συζητήσεις τους με τα παιδιά τους είναι θέματα συμπεριφοράς και θέματα σχετικά με το σχολείο.

Μη ικανοποιητική εικόνα παρουσιάζουν οι πατέρες όσο αφορά την ενασχόληση με διάφορα χόμπι, αλλά και την άθληση με το παιδί. Μικρά είναι τα ποσοστά των πατέρων που απάντησαν πως ασχολούνται συχνά ή πολύ συχνά με το παιδί τους με ευχάριστες ενασχολήσεις, και ακόμη πιο μικρά ποσοστά παρουσιάζονται στις ίδιες απαντήσεις σχετικά με το εάν οι πατέρες αθλούνται μαζί με το παιδί τους. Μάλιστα στην ερώτηση εάν οι πατέρες αθλούνται μαζί με τα παιδιά τους, η πλειοψηφία των πατέρων που απάντησε τα ερωτηματολόγια δήλωσε πως δεν αθλείται καθόλου με τα παιδιά της. Το γεγονός αυτό, μπορεί να δικαιολογηθεί λόγω του ότι τα ερωτηματολόγια απαντήθηκαν από πατέρες που είχαν τουλάχιστον ένα παιδί ηλικίας 3 – 6 ετών.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαπιστώθηκε πως το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα επηρεάζει τη συμμετοχή του τόσο στο παιχνίδι, όσο και στις καθημερινές δραστηριότητες του παιδιού. Έτσι, λοιπόν, διαπιστώθηκε πως οι πατέρες ανώτερου μορφωτικού επιπέδου παίζουν περισσότερο μαζί με το παιδί τους, συμμετέχουν περισσότερο στις καθημερινές δραστηριότητες του παιδιού και γενικά αφιερώνουν περισσότερο χρόνο σε αυτό, από ότι οι πατέρες κατώτερου μορφωτικού επιπέδου. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως οι πατέρες, που συμμετείχαν στην έρευνα και είναι απόφοιτοι Δημοτικού δεν συμμετέχουν σε καμία από τις δραστηριότητες που έχουν αναφερθεί..

Αρκετά από τα παραπάνω αποτελέσματα επιβεβαιώνονται και από άλλες έρευνες που έχουν γίνει στον ελλαδικό χώρο και που έχουν ήδη αναφερθεί στο θεωρητικό μέρος της παρούσας μελέτης (βλέπε σελ. 55 – 58).

Το παραπάνω γεγονός είναι πολύ σημαντικό, αφού δείχνει πως τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αλλαγή στη σχέση του πατέρα με το παιδί. Ο πατέρας δίνει περισσότερη προσοχή στο παιδί, μοιράζει τις ελεύθερες ώρες του μαζί του, δημιουργώντας έτσι πιο στενή επικοινωνία μαζί του.

Συνοψίζοντας, αναφέρουμε πως στην παρούσα μελέτη έγινε μία προσπάθεια να διερευνηθεί η συμμετοχή του πατέρα διαφόρων περιοχών της Βορείου Ελλάδας σε διάφορες δραστηριότητες μαζί με το παιδί του, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον στο παιχνίδι μεταξύ πατέρα και παιδιού.

Ωστόσο, το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε ήταν πολύ μικρό σε σχέση με το πληθυσμό της Βορείου Ελλάδας και έτσι δεν μπορούμε να γενικεύσουμε τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας. Παρ' όλα αυτά, μέσα από την εν λόγω μελέτη δόθηκαν ορισμένα στοιχεία που πιθανόν βοηθούν στο να δημιουργηθεί μία εικόνα για τη σχέση του πατέρα με το παιδί του.

Η ανατροφή του παιδιού δεν αποτελεί πλέον αποκλειστική ευθύνη των γυναικών, αλλά συμμετέχουν ενεργά και οι πατέρες. Στην Ελλάδα δεν έχουν γίνει, δυστυχώς, αρκετές έρευνες που να αναφέρονται στον πατέρα. Για το λόγο αυτό ερευνητές θα πρέπει να ασχοληθούν και με τον πατέρα, η παρουσία και η συμμετοχή του οποίου μέσα στην οικογένεια είναι πολύ σημαντική.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Αγαπητοί γονείς

Το παρόν ερωτηματολόγιο αποσκοπεί στη συλλογή στοιχείων στα πλαίσια της πτυχιακής μου μελέτης που πραγματοποιείται στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Σκοπός της μελέτης αυτής είναι να διερευνήσει το πώς αντιλαμβάνεται ο πατέρας την πατρότητα και τη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα σε αυτόν και το παιδί του, κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου του. Παρακαλώ διαβάστε προσεκτικά τις ερωτήσεις και προσπαθήστε, εάν είναι δυνατό, να απαντήσετε σε όλες.

Ευχαριστώ, εκ των προτέρων, για τη συνεργασία σας.

Ουζουνίδου Αλεξάνδρα-Ιωάννα

Φοιτήτρια Χαροκοπείου Πανεπιστημίου

ΜΕΡΟΣ Α΄

1. Ηλικία:

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Μέχρι 35 ετών	
2.	36 έως 45 ετών	
3.	46 έως 55 ετών	
4.	Πάνω από 56 ετών	

2. Οικογενειακή κατάσταση:

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Άγαμος	
2.	Έγγαμος	
3.	Διαζευγμένος	

3. Σημειώστε τον αριθμό παιδιών, το φύλο και την ηλικία κάθε παιδιού που έχετε.

.....
.....
.....

4. Εκπαίδευση:

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Απόφοιτος Δημοτικού	
2.	Απόφοιτος Γυμνασίου	
3.	Απόφοιτος Λυκείου	
4.	Απόφοιτος τεχνικής ή άλλης επαγγελματικής σχολής	
5.	Απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ	
6.	Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου	
	Σημειώστε τον τίτλο	

5. Τόπος κατοικίας.....

6. Επάγγελμα.....

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Τι σημαίνει για εσάς η πατρότητα;

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Ευτυχία	
2.	Χαρά	
3.	Ευθύνη	
4.	Ψυχολογική Πίεση	
5.	Οικονομική Πίεση	
6.	Δέσμευση Χρόνου	
7.	Υποχρεώσεις	
8.	Κούραση	
9.	Αυτοεκπλήρωση	
10.	Ικανοποίηση του Ανδρισμού	
11.	Κάτι άλλο, τι	

2. Πόσες ώρες το εικοσιτετράωρο εργάζεστε ;

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Λιγότερο από 6 ώρες	
2.	6 έως 8 ώρες	
3.	9 έως 11 ώρες	
4.	Περισσότερο από 11 ώρες	

3. Ποια χρονική περίοδο της ημέρας εργάζεστε συνήθως;

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Πρωί	
2.	Μεσημέρι	
3.	Απόγευμα	
4.	Νύχτα	
5.	Πρωί και απόγευμα	

4. Τα Σαββατοκύριακα εργάζεστε;

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Καθόλου	
2.	0 έως 5 ώρες	
3.	6 έως 10 ώρες	
4.	11 έως 15 ώρες	
5.	Περισσότερες από 15 ώρες	

5. Μετά τη δουλειά πόσο ελεύθερο χρόνο έχετε;

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Καθόλου	
2.	1 έως 2 ώρες	
3.	3 έως 4 ώρες	
4.	5 έως 6 ώρες	
5.	Περισσότερες από 6 ώρες	

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Όταν έχετε ελεύθερο χρόνο, τι κάνετε με το παιδί σας;

1. Παίζετε με το παιδί σας διάφορα παιχνίδια όταν είστε μαζί;

Παρακαλώ σημειώστε X στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Καθόλου	
2.	Σπάνια	
3.	Μερικές φορές	
4.	Συχνά	
5.	Πολύ συχνά	

Εάν παίζετε με το παιδί σας, τι παιχνίδια παίζετε;

1.	Κρυφτό	
2.	Κυνηγητό	
3.	Μήλα	
4.	Επιτραπέζια παιχνίδια	
5.	Puzzle	
6.	Ηλεκτρονικά	
7.	Κάτι άλλο, τι	

2. Ασχολείστε με διάφορα χόμπι με το παιδί σας;

Παρακαλώ σημειώστε X στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Καθόλου	
2.	Σπάνια	
3.	Μερικές φορές	
4.	Συχνά	
5.	Πολύ συχνά	

3. Αθλείστε μαζί με το παιδί σας;

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Καθόλου	
2.	Σπάνια	
3.	Μερικές φορές	
4.	Συχνά	
5.	Πολύ συχνά	

3. Βλέπετε μαζί με το παιδί σας τηλεόραση;

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Καθόλου	
2.	Σπάνια	
3.	Μερικές φορές	
4.	Συχνά	
5.	Πολύ συχνά	

4. Πάτε εκδρομές με το παιδί σας;

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Καθόλου	
2.	Σπάνια	
3.	Μερικές φορές	
4.	Συχνά	
5.	Πολύ συχνά	

5. Κάνετε κοινωνικές επισκέψεις με το παιδί σας;

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Καθόλου	
2.	Σπάνια	
3.	Μερικές φορές	
4.	Συχνά	
5.	Πολύ συχνά	

6. Συζητάτε διάφορα θέματα (οικογενειακά, κοινωνικά κ.ά.) με το παιδί σας;

Παρακαλώ σημειώστε Χ στο τετραγωνάκι που αντιστοιχεί στην απάντησή σας.

1.	Καθόλου	
2.	Σπάνια	
3.	Μερικές φορές	
4.	Συχνά	
5.	Πολύ συχνά	

Εάν συζητάτε διάφορα θέματα με το παιδί σας, γράψτε τι συζητάτε.

.....

.....

.....

.....

7. Σας παρακαλώ, περιγράψτε με λίγα λόγια πως νιώσατε όταν γίνατε πατέρας.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βαρέλης, Θ. (1995), *Ο πατέρας και ο άρρενας δάσκαλος στην αγωγή του παιδιού*, Αθήνα: Διπλωματική εργασία.
2. Βάμβουκας, Μ.Ι. (1998), *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*, Αθήνα: Γρηγόρης.
3. Βαρώνης, Σ. (1990), *Η νέα μητέρα και το παιδί*, Αθήνα: Παπαδόπουλος Ε.Ε.
4. Βενιοπούλου, Κ. (1983), *Η ίση συμμετοχή του πατέρα στην ανατροφή των παιδιών*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών.
5. Βοσνιάδου, Στ. (Επιμέλεια), (1994), *Σκέψη*, Αθήνα: Gutenberg.
6. Bottomore, T.B. (1997), *Κοινωνιολογία, κεντρικά προβλήματα και βασική βιβλιογραφία*, Αθήνα: Gutenberg.
7. Γιούλτσης, Β.Ι. (1997), *Γενική Κοινωνιολογία*, Πέμπτη Έκδοση, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη Α.Ε.
8. Διαμαντόπουλος, Π. (1999), *Η διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου των μαθητών ηλικίας 9 - 12 ετών. Μία εμπειρική έρευνα σε 600 μαθητές της πόλης των Αθηνών*, Παιδαγωγικός Λόγος, 1.
9. Δούγαλης, Γ.Ε. (1997), *Ο ρόλος του πατέρα εις την διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Σχολείο και Ζωή*, 25, 341 – 347.
10. Κακαβούλης, Α.Κ. (1995), *Σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή. Α. Στερεότυπα και ρόλοι φύλων, γενετήσια ανάπτυξη, Σεξουαλική αγωγή στην Ελλάδα*, Αθήνα: Αυτοέκδοση.
11. Κάνιτζ, Α.-Λ. φον, (1981), *Πατέρας. Ο νέος ρόλος του άνδρα στην οικογένεια*, Αθήνα: NOTOS.
12. Κατάκη, Χ. (1984), *Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής οικογένειας*, Αθήνα: Κέδρος.

- 13.Κοντογιώργος, Β. (1979), *Η σύγχρονη οικογένεια και ο ρόλος του πατέρα. Σχολείο και Ζωή*, Τεύχος 7 – 8, 266 – 271.
- 14.Κορώσης, Κ. (1990), *Κριτική αναθεώρηση του πατρικού ρόλου*, Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, Τόμος Α΄, Τεύχος 2.
- 15.Κορώσης, Κ. (1997), *Έφηβοι και οικογένεια. Πως βλέπουν την οικογένεια οι μαθητές της Β΄ και Γ΄ τάξης Λυκείου*, Κοινωνιολογική Εμπειρική Μελέτη, Αθήνα: Gutenberg.
- 16.Κορώσης, Κ. (2003), *Πατέρας και παιδιά*, Αθήνα: Ατραπός.
- 17.Κουλουγλιώτης, Ν. (1995), *Κοινωνιολογία, Εισαγωγή στην επιστήμη της κοινωνιολογίας*, Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική.
- 18.Κόφφας, Α. (1994), *Γενική Διδακτική Μεθοδολογία δραστηριοτήτων προσχολικής ηλικίας*, Ρέθυμνο: Έκδοση συγγραφέα.
- 19.Κρασανάκης, Γ. (1987), *Ψυχολογία του Παιδιού*, Αθήνα: Σμυρνιωτάκης.
- 20.Λυκιαρδοπούλου, Κ. (1999), *Ο οικογενειακός κύκλος*, Αθήνα: Μέγας Σείριος.
- 21.Μαρούδα, Α.-Σταύρου, Μ.-Χουρδάκη, (1989), *Θέματα προετοιμασίας για γάμο-συμβίωση και σχέσεις στην οικογένεια*, Αθήνα: Έκδοση Συγγραφέων.
- 22.Μουσούρου, Λ.Μ. (1989), *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, Αθήνα: Gutenberg.
- 23.Μύλντορφ, Μπ. (1997), *Ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια*, Αθήνα: Οδυσσέας.
- 24.Παπαδοπούλου, Κ. (2004), *Παιδί και Έφηβος, Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία*, Ελληνική Εταιρεία Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας Παιδιού και Εφήβου, Τόμος 6, Τεύχος 1, Αθήνα: Καστανιώτης.
- 25.Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, (1996), *Λήμα: Οικογένεια*, Αθήνα: Πάπυρος.

- 26.Παρασκευόπουλος, Ι. (1985), *Εξελικτική ψυχολογία, η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση*, Αθήνα: Έκδοση Συγγραφέα.
- 27.Τσαούσης, Γ. (1993), *Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*, Αθήνα: Gutenberg.
- 28.Τσαρδάκης, Δ. (1993), *Η γένεση του κοινωνικού ανθρώπου*, Αθήνα: Παπαζήση.
- 29.Τσιαντζή, Μ. (1996), *Αγωγή της Προσχολικής Ηλικίας*, Αθήνα: Gutenberg.
- 30.Τσιμπούκης, Κ. (1991), *Πειθαρχία: ένας οδηγός για τους γονείς*, Αθήνα: Έρευνα.
- 31.Φθενάκης, Β.Ε. (1998), *Οι νέες προκλήσεις για τους γονείς σήμερα. Στο Ίδρυμα για το παιδί και την οικογένεια. Οικογένεια-Ευρώπη-21^{ος} Αιώνας: Όραμα και θεσμοί. Πρακτικά από το Ευρωπαϊκό Φόρουμ για την οικογένεια*, Αθήνα: Λιβάνης, Νέα Σύνορα.
- 32.Χαρτομαντζίδης, Π. (1979), *Ο ρόλος του πατέρα στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Σχολείο και Ζωή*, Τεύχος 11, 439 – 443.
- 33.Χουντουμάδη, Α. (1994), *Παιδιά και Γονείς στο ξεκίνημα μιας σχέσης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- 34.Cohen, D. & Stern, V. (1995), *Παρατηρώντας και καταγράφοντας τη συμπεριφορά των παιδιών*, Αθήνα: Gutenberg.
- 35.Debesse, M. (1974), *Ψυχολογία του παιδιού από τη γέννηση ως την εφηβική ηλικία*, Αθήνα: Κένταυρος.
- 36.Dragonis, Th. & Naziris, D. (1995), *Οδεύοντας προς την πατρότητα*, Αθήνα: Εξάντας.

- 37.Maridaki-Kassotaki, K. (2000), Understanding Fatherhood in Greece: Father's Involvement in Child Care, *Psicologic: Teoria e Pesquisa*, 16, 213 – 219.
- 38.Marone, N. (1992), *How to Father a successful Daughter*, (μετάφραση Tom, E), Frankfurt am Main: Wolfgang Kruger.
- 39.Parke, R.D. (1987), *Ο Πατέρας. Η συμβολή του στη διαμόρφωση του παιδιού*, (μετάφραση Κελεσίδου Α.), Αθήνα: Οδυσσέας.
- 40.Piaget, J. – Inbelder, B. (1969), *The Psychology of the Child*, (μετάφραση Weaver H.), Paris: Presses Universitaires de France.
- 41.Pruett, K.D. (1988), *The Nurturing Father*, (μετάφραση Schultz – Wild), Munchen: Mosaik.